

82703 PŘEHLED

a

DĚJIN LITERATURY ŘECKÉ

SE ZVLÁŠTNÍM ZŘETELEM

K ŽÁKŮM STŘEDNÍCH ŠKOL

NAPSAL

GABRIEL ŠURAN,

PROFESSOR STÁT. GYMNASIA NA KRÁL. VINOHRADĚCH

ČTVRTÉ, PŘEHLÉDNUTÉ VYDÁNÍ

NAKLADATELSTVÍ J. OTTO, SPOL. S R. O. V PRAZE

3A 590/24/4
Seminární přednášky jazyk a dějiny literatury
Pedagogická fakulta university Karlovy
pobočka Plzeň,

V 1657

HOMEROVO POPRSÍ.

Obsah.

PRVÝ ODDÍL.

Klassická doba řecké literatury.

A. Epos.

	Str.
§ 1. Nejstarší doba básnictví	1
§ 2. Vývoj epického básnictví	2
§ 3. Obsah Iliady	4
§ 4. Obsah Odysseie	6
§ 5. Homerská otázka	7
§ 6. Rozšíření básní Homerových	10
§ 7. Význam Homerův pro Helleny	11
§ 8. Epický cyklus	12
§ 9. Hesiodos	13

B. Lyrické básnictví.

§ 10. Lyrika vůbec	14
§ 11. Elegie	15
§ 12. Epigram	16
§ 13. Jambické básnictví	16
§ 14. Melické básnictví	17
§ 15. Chorické básnictví	19

C. Dráma.

§ 16. Počátky dramatu	22
§ 17. Rozvoj tragedie	23
§ 18. Rozkvět tragedie	24
§ 19. Komédie	39
§ 20. Divadlo athenské	43
§ 21. Provozování her divadelních	47
§ 22. Části tragedie	49

D. Dějepisectví.

§ 23. Logografové	50
§ 24. Herodotos	51
§ 25. Thukydides	57
§ 26. Xenofon	58
§ 27. Jiní dějepisci	60

E. Řečnictví.

	Str.
§ 28. Vývoj řečnictví	61
§ 29. Demosthenes	64

F. Filosofie.

§ 30. Řecký naturalism. Sedm mudrců. Aisopos	70
§ 31. Řecký racionalism. Škola ionská	72
§ 32. Pythagorejci	73
§ 33. Herakleitos a Eleaté	74
§ 34. Empedokles a atomisté	75
§ 35. Anaxagoras	76
§ 36. Sofisté	77
§ 37. Sokrates	79
§ 38. Žáci Sokratovi	84
§ 39. Platon	85
§ 40. Aristoteles	90

DRUHÝ ODDIL.

Poklassická doba hellenismu.

§ 41. Hellenismus	93
-----------------------------	----

A. Věk alexendrijský.

§ 42. Epické a lyrické básnictví	94
§ 43. Idylla, Mimiambly	96
§ 44. Dějepisectví	97
§ 45. Filosofie	98
§ 46. Grammatika	100

B. Věk římský od Augusta do Konstantina.

§ 47. Dějepisci	101
§ 48. Zeměpisectví	102
§ 49. Filosofie	103
§ 50. Sofistové	104

C. Věk římský od Konstantina do Just'niana

§ 51. Epické básnictví	106
§ 52. Řecký román	107
§ 53. Mladší sofistika	108
§ 54. Křesťanští spisovatelé	109

Ukazatel.*)

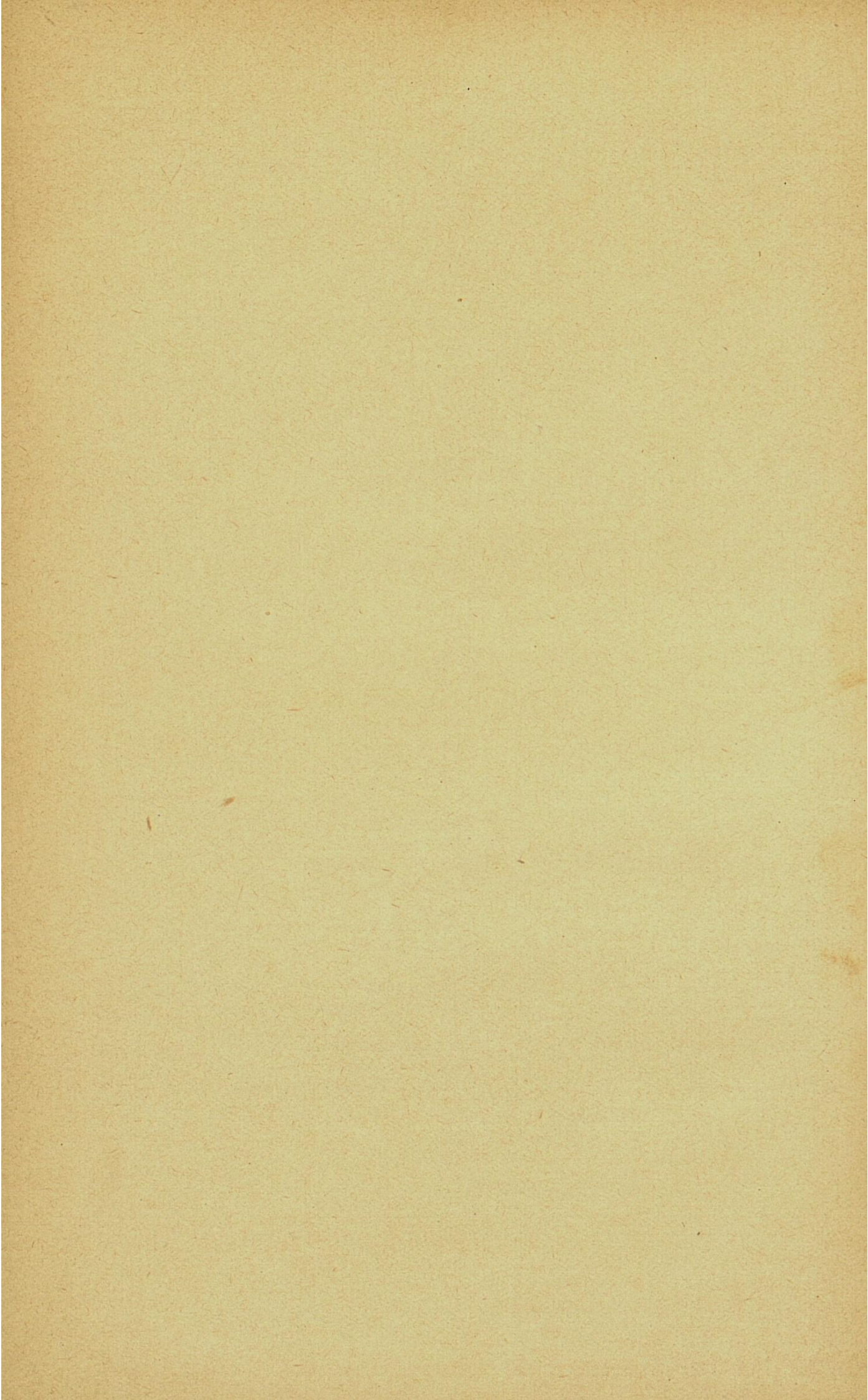
(Číslo znamená stránku. — Hvězdička u čísla značí poznámku.)

- Agatharchos 46*.
Agathón 88.
Ailiános 105.
Aischinés 63.
Aischylos 11. 25 n. 44. 46.
Aisópos 71.
Akadémičkové 84. 100.
Alexandrie 93.
Alexandrijský věk 8. 93. 94 n.
Alkaios 17.
Alkmán 19.
Anakreón 18.
Anacreontea 18.
Anaxagorás 76.
Anaximandros 51*. 73.
Anaximenés 73.
Andokidés 62.
Antifón 62.
Antisthenés 84.
Anthologia Graeca 96.
Apollodóros 98.
Apollónios Rhodský 95.
Arátos 95.
Archilochos 16.
Arión 19. 23. 43.
Aristarchos 8. 100.
Aristeidés 105.
Aristippos 85.
Aristofanés kom. 41 n.
Aristofanés Byzantský 100.
Aristotelés 4. 6*. 13. 26*. 36*. 38*. 39*. 40*. 49*. 90 n.
Arriános 102. 103.
Athénaios 105.
Athidopisci 97.
Atomisté 76.
Attalovici 93.
Attický rok 47*.
Aurélius císař 104.
- Babrios 72.
Bájka 71.
- Bakchylidés 20.
Basileios Velký 110.
Bérósos 97.
Biás 71.
Bión 96.
Bukolské básnictví 96.
- Cařihrad 94.
Cassius Dio Cocceiánus 102.
Cicero 11. 28*. 39*. 60*. 61*. 70*. 71*. 72*. 78*. 82*. 95.
Církevní otcové 109 n.
Chilón 71.
Choirilos 24. 44.
Chóliambos 17.
Chor viz sbor.
Chorické básnictví 19 - 21.
Chórizonté 8.
Chrýsippos 99.
Clémens Alex. 109.
- Dafnis 20. Dafnis a Chloe 108.
Deinarchos 64.
Démodikos 10.
Démokritos 76.
Démostenés 63. 64 n.
Dějepisectví 50. n. 97. 101. 111.
Diodóros 101.
Díogenés 85.
Dión Cocceiánus 102.
Dión Zlatouštý 12. 105.
Dionýsios 101.
Dionýsos 19. 22. 23. 44.
Dionýsovy slavnosti 47.
Dithyrambos 19. 23.
Divadlo athenské 43 n.
- Eforos 60.
Eleaté 74.
Éleisko-eretrijská škola 84.
Elegie 15 n. 95.

*) Délky jsou naznačeny čárkami. Samohlásky neznačené jsou zpravidla krátké.

- Dörpfeld 44*. 45*.
 Dráma 22 n.
 Embatéria 15.
 Empedoklés 75.
 Epický cyklus 12 n. 107.
 Epicharmos 39 n.
 Epigram 16. 95. 96.
 Epikúros 99.
 Epikúrovci 99.
 Epiktétos 103.
 Epos 1—14. 94 n. 106 n.
 Eratosthenés 100.
 Eukleidés 84.
 Eupolis 61*.
 Euripidés 36 n. Novoty jeho 38.
 Eusebios 111.
 Faidón 84. 88.
 Feidiás 12.
 Fémios 10.
 Filémón 43, 94.
 Filistos 60.
 Filochoros 97.
 Filoláos 74.
 Filosofie 70 n. 98 n. 103 n.
 Flétna 14. 48.
 Forminx 10. 14.
 Fótios 12.
 Frýnichos 24.
 Gorgiás 61. 79. 104.
 Grammatika 100.
 Hekataios 50.
 Héliodóros 108.
 Hellénismus 93.
 Hérakleitos 74.
 Herci 35. 46. 48.
 Hérodotos 10. 23*. 24*. 27. 51 n.
 Hérondás 97.
 Hésiodos 10*. 13.
 Hexametr 3*.
 Hippiás 79.
 Hippónax 17.
 Homéros 1. 4—11. 13.
 » Jeho význam 11.
 Homérovici 11.
 Homérská otázka 7 n.
 Horatius 13*. 15*. 17*. 18*. 19*.
 21*. 22*. 24*. 27*. 36*. 40. 42*.
 Hypereidés 64.
 Iamblichos 108.
 Ibykos 20.
 Idylla 96.
 Ilias 2. 8 n. Obsah její 4 n.
 Ilias mikra 13.
 Iofón 28.
 Iónská škola 72 n.
 Ióséfós 101.
 Isaios 63.
 Isokratés 62.
 Júliános 109.
 Jambické básnictví 16 n.
 Jan Zlatouústý 111.
 Kallimachos 95.
 Kallinos 15.
 Kallisthenés 108.
 Karneadés 100.
 Kefalás 96.
 Kithara 14. 17.
 Kleobúlos 71.
 Komédie 22. 39. attická 40 n. si-
 cilská 39 n.
 Korax 61.
 Ktésiás 56. 60.
 Kyklikové 12 n.
 Kynická škola 84.
 Kypria 12.
 Kyrénejská škola 85.
 Lachmann 9.
 Lásos 2*.
 Leukippos 76.
 Libanios 109.
 Linos 2.
 Logografové 50. 62. 63. 64.
 Longos 108.
 Lúkiános 105.
 Lykúrgos řečník 44. 63.
 Lyra 14.
 Lyrika 14 n. 94 n.
 Lýsiás 62.
 Manethó 98.
 Mapa 51*. 73*.
 Megarská škola 84.
 Melické básnictví 17—18.
 Menandros 42. 85. 99.
 Menedémos 84.
 Mimnermos 15. 95.
 Mímiambý 96.
 Mimos 40.
 Moschos 97.
 Músaios 2. epik 107.
 Múseion 93.
 Músy 1. 2.
 Naturalism řecký 70.
 Nikandros 95.
 Nonnos 107.

- Odysseia 2. 8. 9. 10. Obsah 6 n.
 Onomakritos 2*.
 Orfeus 2.
 Originés 110.
 Ovidius 2*. 95.
- Paián 1.
 Parabásis 41.
 Parmenidés 75.
 Parthenios 95.
 Pausaniás 103.
 Peisistratos 9. 11.
 Pergamon 93.
 Periandros 71.
 Peripatétikové 90. 98.
 Pindaros 21 n.
 Pittakos 18. 71.
 Plautus 40. 42. 43.
 Platón 16. 40. 71*. 81*. Spisy 87 n.
 Učení 89. Život 85 n.
 Plútarchos 56. 104.
 Pollux 105.
 Polybios 98.
 Pompeius Trogus 61.
 Prátinás 23. 24. 44.
 Prodikos 79.
 Proklos 12.
 Prótagorás 78.
 Pseudokallisthenés 108.
 Ptolemaios 102.
 Ptolemaiovici 93.
 Pýthagorás 73.
 Pýthagorejci 74.
- Quintus Smyrnaeus 106.
 Quintiliánus 19*. 20*. 60.*
- Racionalism řecký 72.
 Rhapsódové 10. 11.
 Rhétorika 61. 104. 103. 110.
 Rok attický 47*.
 Román 107.
- Řečnictví 61 n.
 Řehoř Nazianský 110.
 Řím 94.
 Římský věk 94. 101 n.
- Sappó 18.
- Saturnský verš 3*.
 Satyrská hra 22. 36.
 Sbor (chor) 22. 23. 26. 36. 38.
 48. 49.
 Sborové písně lidové 1. 14.
 Sborové básnictví viz Chorické
 básnictví.
 Sedm mudrců 71.
 Simónidés 16. 20.
 Sofisté 77 n. 104. 108 n.
 Sofoklés 12. 27 n. 46. Novoty
 jeho 35.
 Sófrón 40.
 Sókratés 41. 79 n. Učení jeho 82.
 Sókratovi žáci 84.
 Solón 11. 15. 71.
 Stésichoros 19.
 Stóikové 99.
 Strabón 102.
 Suidas 36*.
- Teisiás 61.
 Terentius 42.
 Tímaios 97.
 Thalés 71. 72.
 Thamyris 2.
 Thébais 13.
 Themistios 109.
 Theofrastos 99.
 Theognis 16.
 Theokritos 40. 96.
 Theopompos 61.
 Thespis 24. 43.
 Thrákové 1.
 Thúkydidés 57.
 Tragedie 22. Části 49. Rozkvět
 24. Rozvoj 23. Úpadek 39.
 Trilogie a tetralogie 26. 35.
 Tyrtaios 15.
- Vergilus 2*. 95. 96.
 Wolf B. A. 9.
- Xenofanés 74.
 Xenofón 58. 102.
- Zeměpisectví 102.
 Zénodotos 100.
 Zénón z Eleie 75., z Kitia 99.

PRVÝ ODDIL.

Klassická doba řecké literatury.

A. E p o s.

§ 1. Nejstarší doba básnictví.

Hellenové měli jako jiní národové za nejdávnějších dob hojnost *sborových* písní, v nichž *zpěvem, hrou a tancem* zároveň jednak *slavili bohy* (obřadové písně), jednak *doprovázeli důležité obraty v přírodě a významné události v životě rodinném* (bytové písně).

Prvé začátky takových písní vznikly bezpochyby na úpatí *Olympu v Thessalii*, kde se Hellenové nejprve usadili a odtamtud znenáhla se rozšiřovali po vší Helladě. Písně ty byly ve spojení s *bohoslužbou Mus a s kmenem thrackým*.

Stopy nejstarších písní sborových jeví se nám i ve zpěvech Homera, který zná spojení tance a hry, nebo tance, hry a zpěvu a připomíná vedle duchovního paianu¹⁾ také světskou píseň při svatbě a vinobraní.²⁾

¹⁾ *Παιάν* jest u Homera buď chvalozpěvem za odvrácení zla — moru, Hom. II. 1. 472 n.

*οἱ δὲ πανημέριοι μελπῆ θεὸν ἰλάσκοντο,
καλὸν αἰδόντες παιήονα, κοῦροι Ἀχαιῶν,
μέλποντες Ἐκάεργον. ὁ δὲ φρένα τέρεπετ' ἀκούων.*

buď zpěvem vítězným, jímž Achaiové jásají nad smrtí Hektorovou: II. 22. 391. *αἰδόντες παιήονα, κοῦροι Ἀχαιῶν.*

²⁾ Hom. II. 18. 493. n. . . . *πολὺς δ' ἑμέναιος ὄρωρει
κοῦροι δ' ὄρχηστῆρες ἐδίνεον, ἐν δ' ἄρα τοῖσιν
αὐλοὶ φόρμιγγές τε βοῆν ἔχον.*

Ale z těchto nejstarších lidových písní nezachovalo se nám nic písemného,¹⁾ ač připomínají se jména několika mytických pěvců, z nichž nejvýznamnější jsou tito:

1. *Orfeus* (Ὀρφεύς) pokládán byl za nejznamenitějšího ze všech. Pověsti vypravovaly o něm, že jsa synem musy Kalliopy zpěvem i hrou jímá vší přírodu, sestoupil do podsvětí, osvobodil manželku Eurydiku, že se účastnil výpravy Argonautů a že byl konečně roztrhán od rozlíčených žen.²⁾ Nejspíše sluší Orfea považovati za *představitele thrackého kultu Dionysova*.

2. *Musaios* (Μουσαῖος) žil prý a zemřel v Athenách. Byl považován za žáka Orfeova. Jméno jeho spojuje se s tajemnou bohoslužbou eleusinskou, jež byla zasvěcena Demetře.

3. *Thamyris* (Θάμυρις) jest nejmladší z pěvců thrackých. Když pyšně prohlašoval se vítězným, byť samy Musy zpívaly s ním o závod, Musy prý rozhněvavše se naň ztrestaly jej věčnou slepotou a odňaly mu božský zpěv i znalost citernictví.³⁾

4. *Linos* (Λίνος) jest asi jen personifikací starobylého zpěvu bytového, kterým se lkalo při vinobraní nad odumíráním přírody. (Srv. text z Hom. II. pod čarou).

§ 2. Vývoj epického básnictví.

1. Nejstarší památkou literatury řecké, která se nám písemně dochovala, jsou dvě veliké a dokonalé básně epické: Homerova *Ίλιάς* a *Ὀδύσσεια*. Rozsah těchto básní, lehká

Hom. II. 18. 569. n. τοῖσιν δ' ἐν μέσσοισι πάϊς φόρμιγγι λιγείῃ
ἱμερόεν κιδάριζε, λίνον δ' ὑπὸ καλὸν ἄειδεν
λεπταλέῃ φωνῇ τοὶ δὲ ῥήσσοντες ἀμαρτῆ
μολπῆ τ' ἰγγυῶ τε ποσὶ σκαίροντες ἔποντο.

Srovnej ještě také Odyss. 8, 261—265.

¹⁾ Verše, jež se nám zachovaly pode jmény nejstarších pěvců řeckých, jsou vesměs podvrženy a přičítají se větším dílem Onomakritovi, jež prý lyrický básník Lasos zastihl při falšování věštek Musaiových (Herodotos VII, 6.).

²⁾ Srv. Ovidia Metamorf. X. 1—77. Verg. Georg. IV. 454 n.

³⁾ Hom. II. 2, 594—600.

a mistrná řeč jejich, aiolské zbytky¹⁾ a forma heroického hexametru²⁾ téměř s jistotou ukazují na dlouhověký vývoj řeckého básnictví epického, jehož *vrcholem* jsou básně Homerovy.

2. Za heroické doby zmocnila se veškerého národa hellenského touha po slavných skutcích, jež vedla v 11. a 10. století př. Kr. ke stěhování, zápasům mezi kmeny hellenskými a bojům s národy cizími. *Tyto hrdinné boje a dobrodružné podniky byly látkou, jíž ujímali se nadšení pěvci národní a zpívající slavili v menších písních³⁾ slavné skutky vynikajících bohatýrů.*

3. Tak vznikly nejprve pověsti a písně jednotlivých měst, které se týkaly nejvíce jejich zakladatelů: Atheňané oslavovali Kekropa, Thebané Kadma, Argejští Danaa, Peloponnesané Pelopa, Kreťané Minoa.

4. Později vznikly pověsti a písně o hrdinách významu širšího: o Theseovi u Ionů, o Heraklovi u Dorů, o Atreovicích a Peleovicích u Achaiů, o Labdakovicích u Thebanů.

5. Když však řecké kmeny začaly se spojovati k společným podnikům, povstaly písně o králích a hrdinách *všem Hellenům společných*. Tak staly se oblíbenou látkou boje sedmi proti Thebám, vzetí města epigony, plavba lodi Argo

¹⁾ Jako genitivu v *οιο, αων*; instrumentál na *φι*, inf. na *μέναι*, digamma, ζ m. v *ζάθεος, ζάκοτος*, náměstky *αμμες, υμμες*, slova jako *αμύμων, αλλυδης, πισυρες, φήρ* (= *θήρ*) a j.

²⁾ Vznikl hexametru homerský ze dvou veršů kratších, jejichž spojení označuje caesura trochejská. Nejstarší prstonárodní verš řecký byl rhythmickou řadou o čtyřech nebo třech thesích, jichž arse mohly býti potlačeny nebo vyjádřeny i dvěma slabikama. Srovnej verš saturnský u Římanů a naše písně na př.: »Koleda, koleda, Štěpáne,« nebo: »Narodil se Kristus Pán.«

³⁾ Jakého rozměru asi písně ty byly, mohou právě Slované dobře posouditi z prstonárodních písní srbských i ruských. Ukázkou takové kratší písně řecké budiž epyllion o Meleagrovi z Iliady 9, 524—599. Themata písní, jimiž se slavila *κλέα ἀνδρῶν*, připomínají se v Odysseii tato: 1, 326: »návrát Achaiů« (*Ἀχαιῶν νόστος*), 8, 76 »spor Odysseův a Achillův« (*νεῖκος Ὀδυσσεύος καὶ Πηλεΐδew Ἀχιλλῆος*), 8, 492 »úprava koně dřevěného« (*ἵππου κόσμος δουρατέου*) a »pouť osudná Achaiů« (*Ἀχαιῶν οἴτος*).

z Iolka do Hellespontu a Kolchidy, desíletý boj o Ilios, hrad Priamův.

Tyto velké společné okruhy pověstí a písní obohatily se pověstmi a písněmi jednotlivých kmenů a vedly k velikým epům neb okruhům písní epických. Z nich nejoblíbenějším stal se okruh trojský nejen proto, že byl nejnovější, ale i proto, že nejvíce zajímal potomky trojských hrdin.

§ 3. Obsah Iliady.¹⁾

1. Z okruhu trojských písní povstaly dvě znamenité básně *Ilias a Odysseia*,²⁾ z nichž prvá obsahuje válečné scény z bojů před Iliem, druhá návrat Odysseův, k němuž druží se obrazy života plaveckého a života na knížecích dvorech.

2. O zvláštním mistrovství básníkově svědčí, že neopěvuje celé války, nýbrž že si vybral *jednu událost*, jež se dokonává v 51 dnu a poskytuje celku jednotný střed. Tato událost jest však, jak toho žádá Aristoteles, úplně opěvána, tak že má celá báseň začátek, střed i konec.

3. Rozdělení na 24 zpěvy pochází od alexandrijských učenců; motiv byl zcela zevnější: počet písmen.

4. Ilias dělí se *mimo úvod a závěr na čtyři hlavní části*.

A. Úvod. Zpěv I. Podnět hněvu Achillova.

B. Vlastní báseň: *Strasti* (ἀλγέα) Achaiů. — Skvělé skutky Agamemnonovy, Diomedovy, Aiantovy, Patroklovy a Achillovy.

I. část hlavní. (Zpěv II.—VII., 312.) Sen Agamemnonův. Sněm. — Seznam lodí (II.)

¹⁾ Srv. Niederlovy obsahy obou básní v »Malé Slovesnosti«, vyd. 5., str. 344—346.

²⁾ Řecký text Iliady a Odysseie k potřebě školní upravil a poznámkami opatřil Vilém Steinmann. Obě básně celé přeložil časoměrnými hexametry Ant. Škoda: Homerova Odysseia a Homerova Ilias. V bibliotéce klasiků řeč. a řím. vydávané čes. akademií v Praze. — Ukázky překladu přízvukného ve Výboru z literatury řecké a římské pro reálky od Tim. Hrubého a O. Vaňorného. 4. vyd. str. 24 n. Srv. i »Homéros. Příhody Odysseovy.« Přeložil O. Vaňorný. (Laichterova Žeň z literatur, čís. 5.—6.)

První hlavní bitva obsahuje dva souboje, které svádějí Paris i Menelaos, Hektor a Aias, a aristeii Diomedovu. Krásná epizoda: Hektor a Andromache.

II. část hlavní (Zpěv VII. 312—X.) Při kvasu večerním Achajové uzavrou na radu Nestorovu vystavěti zeď a příkop okolo lodního tábora. Po *druhé bitvě* neukončené (VIII.) vyšlou posly K. Achillovi, ale marně (IX.). Episodicky líčí se výprava Odysseova a Diomedova do tábora trojského (X.).

III. část hlavní. (Zpěv XI.—XVIII.) *Třetí bitva.* Agamemnonovy hrdinské skutky (XI.). Trojané proniknou o polednách vítězně až ke zdi a lodím (XII. a XIII.). Achilleus vyšle na pomoc Patrokla; ten však padne rukou Hektorovou (XVI.). Boj Řeků a Trojanů o mrtvolu jeho. Menelaos vede si zvláště hrdinsky (XVII.). Achilleus ustanoví se pomstiti smrt Patroklovu a proto mu kuje Hefaistos nové zbraně (XVIII.).

IV. část hlavní. (Zpěv XIX.—XXII.) *Čtvrtá bitva.* Zřeknuv se hněvu (XIX.) Achilleus bojuje proti bohům i lidem (XX., XXI.). Hektor padne (XXII.).

C. Závěr. (Zpěv XXIII. a XXIV.) Pohřební hry na počest Patrokla (XXIII.). Priamos vykoupí mrtvolu Hektorovu, již Trojané pohřbí (XXIV.).¹⁾

¹⁾ Nápisy zpěvů Iliady:

1. Λοιμός. Μῆνις. 2. Ὀνειρος. Κατάλογος τῶν νεῶν. 3. Ὀρκοί. Τειχοσκοπία. Πάριδος καὶ Μενελάου μονομαχία. 4. Ὀρκίων σύγχυσις. Ἀγαμέμνονος ἐπιπώλησις. 5. Διομήδους ἀριστεία. 6. Ἐκτορος καὶ Ἀνδρομάχης ὁμιλία. 7. Ἐκτορος καὶ Αἴαντος μονομαχία. Νεκρῶν ἀναίρεσις. 8. Κόλος μάχη. 9. Πρεσβεία πρὸς Ἀχιλλέα. Λιταί. 10. Δολώνεια. 11. Ἀγαμέμνονος ἀριστεία. 12. Τειχομαχία. 13. Μάχη ἐπὶ ταῖς ναυσίν. 14. Διὸς ἀπάτη. 15. Παλίωξις παρὰ τῶν νεῶν. 16. Πατρόκλεια. 17. Μενελάου ἀριστεία. 18. Ὀπλοποιία. 19. Μήνιδος ἀπόρρησις. 20. Θεομαχία. 21. Μάχη παραποτάμιος. 22. Ἐκτορος ἀναίρεσις. 23. Ἐθλα ἐπὶ Πατρόκλῳ. 24. Ἐκτορος λύτρα.

§ 4. Obsah Odysseie.

1. *Odysseia* (*Ὀδύσσεια*) má jméno od hlavního hrdiny Odyssea, jehož návrat líčí.

2. Ač děj ten není jednoduchý ani krátký, poněvadž Odysseus deset let bloudil a domů se vrátiv nové protivníky v záletnicích shledal, přece podařilo se Homerovi děj obmeziti na 41 den tím, že nás uvádí hned na počátku (podobně v *Iliadě*)¹⁾ do *desátého* roku bloudění a Odysseovi dává *vypravovati* dřívější dobrodružství v domě Alkinoově,

3. Méně podařilo se básníkovi zachovati *jednotu místa* neboť nejen že shledáváme Odyssea nejprve u Kalypsy, potom u Faiaků, potom u Eumaia a konečně v jeho vlastním domě, ale až do polovice básně konají se dvě plavby vedle sebe — Odysseova (*νόστοι*) a Telemachova (*Τηλεμαχία*). Tím stává se vypravování Odysseie rozmanitějším a spleti-
tějším. To má ovšem v zápětí některé vady, ježto Telemachos mezi 4. a 15. zpěvem se neobjevuje, a déle, než chtěl a měl (IV. 594—599), u Menelaa mešká. Ale tyto vady vyrovnávají se z části zase *větším napjetím ve vypravování a překvapujícími scénami poznávacími*.

4. Rozdělení Odysseie na 24 zpěvy pochází též od učenců alexandrijských.

5. Také Odysseia dá se rozdělit na *čtyři hlavní části*:

A. *Προοίμιον*. Zpěvu I. v. 1.—10.

B. *Vlastní báseň*.

I. hlavní část. (Zpěv I., 11.—IV.) *Přípravy k návratu Odysseovu*. Když se hromada bohů po návrhu Athenině na tom ustanovila, že dá rozkaz nymfě Kalypse, propustiti do vlasti Odyssea, jenž už sedm let u ní na Ogygii tráví, Athena odebere se na Ithaku a přiměje Telemacha k cestě do Pyla a Sparty, o níž se zevrubně vypravuje.

¹⁾ To poznal už Horatius a. p. 148. in medias res non secus ac notas auditorem rapit (t. j. Homeros).

²⁾ Srovnej Aristotelovu Poetiku 24. ἡ μὲν Ἰλιάς ἀπλοῦν καὶ παθητικόν, ἡ δὲ Ὀδύσσεια πεπλεγμένον (složitá) — ἀναγνωρίσεις γὰρ δι' ὅλου (poznání zajisté jsou v ní veskrze) — καὶ ἠθικὴ (povahová).

II. hlavní část. (Zpěv V.—XIII. 125.) *Návrat Odysseův.*

Na *novém* sněmu bohů usneseno provéstí rozhodnutí *prvního* sněmu. Odysseus staví prám. Sedmnácte dní šťastně se plaví, ale Poseidon roztříští prám a Odysseus unikne smrti jen přispěním Leukotheiným (V.). Odysseus setká se s Nausikaou a ta mu ukáže cestu do sídla svého otce (VI.). Faiakové ho pohostinně přijmou (VII., VIII.). Jim *vypravuje Odysseus své osudy za prvních tří let bloudění* (IX.—XII.). Potom Faiakové odvezou Odyssea na Ithaku (XIII., 1—124.).

III. hlavní část. (Zpěv XIII. v. 125.—XIX.) *Přípravu k pomstě.* Odysseus jsa na Ithace dlí nejprv u Eumaia, kam se dostaví i Telemachos z Pyly, potom ve svém vlastním domě.

IV. hlavní část. (Zpěv XX.—XXIII.) *Vykonání pomsty.* Pobití záletníků. Penelope pozná Odyssea.

C. Epilog. (Zpěv XXIV.) Návštěva u Laerta. Smíření s lidem.¹⁾

§ 5. Homerská otázka.²⁾

1. Starověk *rovažoval* téměř bez odporu Iliadu a Odysseii za dílo jednoho básníka, Homera. Ale všechny zprávy o jeho osobě, rodišti i době jsou nejisty.

¹⁾ Názvy zpěvů:

1. Θεῶν ἀγορά. Ἀθηνᾶς παραίνεσις πρὸς Τηλέμαχον. 2. Ἰθακησίων ἀγορά. Τηλεμάχου ἀποδημία. 3. Τὰ ἐν Πύλῳ. 4. Τὰ ἐν Λακεδαιμόνι. 5. Ὀδυσσεύος σχεδία. 6. Ὀδυσσεύος ἄφιξις εἰς Φαίακας. 7. Ὀδυσσεύος εἴσοδος πρὸς Ἀλκίνοον. 8. Ὀδυσσεύος σύστασις πρὸς Φαίακας. 9.—12. Ἀλκίνοον ἀπόλογοι (zkráceno m. ἐν Ἀλκίνοου τ. j. δόμῳ). 9. Κυκλωπεία. 10. Τὰ περὶ Αἰόλου καὶ Δαισιργόνων καὶ Κίρκης. 11. Νέκυια. 12. Σειρήνες. Σκύλλα, Χάρυβδις, βόες Ἥλιου. 13. Ὀδυσσεύος ἀπόπλους παρὰ Φαιάκων καὶ ἄφιξις εἰς Ἰθάκην. 14. Ὀδυσσεύος πρὸς Εὐμαιοὺς ὁμιλία. 15. Τηλεμάχου πρὸς Εὐμαιοὺς ἄφιξις. 16. Τηλεμάχου ἀναγνωρισμὸς Ὀδυσσεύος. 17. Τηλεμάχου ἐπάνοδος εἰς Ἰθάκην. 18. Ὀδυσσεύος καὶ Ἴρου πυγμή. 19. Ὀδυσσεύος καὶ Πηνελόπης ὁμιλία. Ἀναγνωρισμὸς ὑπὸ Εὐρυκλείας. 20. Τὰ πρὸ τῆς μνηστηροφονίας. 21. Τόξου θέσις. 22. Μνηστηροφονία. 23. Ὀδυσσεύος ὑπὸ Πηνελόπης ἀναγνωρισμὸς. 24. Νέκυια δευτέρα. Σπονδαί.

²⁾ Srv. důkladný článek Josefa Krále: »O původě básní Homeroových II.« ve Slovesnosti str. 347—353.

Co se *osoby* jeho týče, staří bájili, že byl slepý a že od něho pochází rod Homeroviců. Zemřel prý na Kykladském ostrově Iu (j. Naxu) utrápiv se, že nemohl rozřešiti jakousi hádanku.

Co se *rodiště* Homerova týče, sedm měst závodilo o slávu zváti Homera spoluobčanem svým, jak to vysvítá z epigramu:

Ἐπιτὰ πόλεις διερίζουσιν περὶ ῥίζαν Ὀμήρου
Σμύρνα, Ῥόδος, Κολοφών, Σαλαμίς, Χίος, Ἄργος, Ἀθήναι.

Ale i Ithaka, Pylos a jiná města prohlašovala, že jsou rodištěm Homerovým.¹⁾

I co se týče *doby*, v níž žil, jsou zprávy sporny. Kdežto jej někteří považovali za souvěkého svědka trojské války (1193—1183), míní *Herodotos* ve svém dějepise,²⁾ že Homeros i Hesiodos žili jen o 400 let před ním, tedy okolo r. 850. Zprávy ty rozcházejí se tedy o 400 let.

2. Za doby alexandrijské (323—30 př. Kr.) vyskytli se sice grammatikové, zvaní *οἱ χωρίζοντες*, kteří tvrdili, že *Odysseia* nepochází od Homera. Vycházeli od neshod mezi *Iliadou* a *Odysseí* a zvláště na to poukazovali, že manželka *Hefaistova* v *Iliadě* (Σ 382) jmenuje se *Charis*, v *Odysseii* (Θ 267) *Afrodite*. Ale autorita slavného kritika *Aristarcha* (ok. 155 př. Kr.) podržela vrch. Ten tvrdil, že *obě básně pocházejí od básníka téhož*, míně, že *Iliadu* složil básník za mlada, *Odysseii* ve stáří.

3. V předešlém století byli to *Angličané*, kteří první vystoupili s novým míněním o básních Homerových. Tak *Blackwell* už r. 1735 mínil, že Homeros nebyl umělým básníkem, než prostonárodním, a *Wood* vyslovil už r. 1769 poprvé mínění, že Homeros složil své básně bez pomoci písma.

¹⁾ Srv. Cicero pro Archia poëta 19. Homerum Colophonii civem esse dicunt suum, Chii suum vindicant, Salaminii repetunt, Smyrnaei vero suum esse confirmant itaque etiam delubrum eius (svatyni Ὀμηρείου) in oppido dedicaverunt; permulti alii praeterea pugnant inter se atque contendunt.

²⁾ II., 53. Ἡσίοδον γὰρ καὶ Ὀμηρον ἠλικίην τετρακοσίοισι ἔτεσι δοκέω μεν προεσβυτέρους γενέσθαι καὶ οὐ πλείουσιν.

Co tito muži spíše tušili, to dokazoval *Bedřich August Wolf* ve spise roku 1795 vydaném: *Prolegomena ad Homerum*. V tomto spise Wolf z neshod a hrubých nedostatků komposice dovozuje, že *ani jedno ani druhé epos není dílem jediného básníka, nýbrž několika pěvců*, jejichž zpěvy byly sloučeny ve dva celky teprva mnoho století později od nepatrných lidí — pořadatelů Peisistratových.

Mezi přívrženci Wolfovými nejdůsledněji si vedl *Karel Lachmann*. Došed přesvědčení, že prstonárodní epická poesie vykazuje se jen *jednotlivými kratšími písněmi*, pokusil se vybrati z Iliady osmnáct písní (*Liedertheorie*).

4. Ale badáním nejnovějším dospělo se asi k těmto výsledkům:

a) *Ilias i Odysseia spočívají na národních pověstech a písních aiolských pěvců*, jejichž látkou byly boje Achaiů v Asii s dřívějšími pány země a smělé skutky Aiolů a Ionů na moři. Již v těchto pověstech a písních nový básník Homeros shledal postavy hlavních reků Agamemnona, Achilla, Nestora, Odyssea přesně vyznačeny.

b) *Látka Iliady a Odysseie byla jistě spracována mnohými básníky, ale myšlenka, učiniti spor mezi Achillem a Agamemnonem v celém průběhu střediskem básně, vznikla ve hlavě jediného, skvěle nadaného básníka*. Také myšlenka, dle které Odysseus vypravuje o svých bludných cestách na ostrově Faiaků a potom vrátiv se domů záletníky manželky své pobije, pošla od muže jediného.

c) *Odysseia je mladší Iliady*. To na jisto dokazují napodobeniny v Odysseii, pokročilejší kultura a ušlechtilejší názory náboženské i mravní. Ale ani tradice, ani všeobecná shoda v řeči a v umění nemůže na jisto postaviti, že složil *obě básně též básník*.

d) K původní Iliadě, která byla mnohem menšího rozsahu než nynější, přibyly znenáhla nejen mnohé menší vložky, přechod sjednávající, nýbrž *i celé zpěvy*, jako zpěvy B—H, které obsahují celý den bitevní Achaiům příznivý, kusá bitva (Θ), poselství Agamemnonovo k Achillovi (I), Doloneia (K), kutí zbroje (Σ 369 n.), hry pohřební (Ψ 257 n.), vydání mrtvoly Hektorovy Priamovi (Ω) a lodní seznam (B 484 n.).

Přídavky ty nepocházejí od jednoho básníka, nýbrž od několika druhů homerského zpěváckého společenstva. K tomu poukazuje veliká různost zpracování. Tak je na př. suché vy-
počítávání lodí (*B*) daleko vzdáleno mistrného umění, jež se jeví v popisu štítu Achillova.

e) *Odysseia* byla už od počátku jednotnější a doznala tedy méně přídavků. Ale i zde jsou některé. Tak celá *Telemachie* (α 88 — ϵ 28) pochází od ruky cizí. Mimo to pozdější básníci přičinili ke starému návratu (*νόστος*) mladší (κ μ), opakovali v nových variacích staré motivy (na př. ten, že zpupní ženichové hodí po Odysseovi kostí a podnoží) a dle starší nekyie přibásnili druhou v posledním zpěvu (ω , 1—202).

f) *Obě básně vznikly mezi r. 900—700*. Po této době vloženy do nich jen malé vložky, ale žádné celé zpěvy. Celkem lze tedy přisvědčiti Herodotovi, který míní, že Homeros žil 400 let před ním, t. j. okolo r. 850 př. Kr.

g) *Řeč*, v jaké se nám homerské básně zachovaly, má ráz ionského nářečí. Ale čilý život digammatu, jež Homeros ještě vyslovoval, vede nás k tomu, hledati rodiště jeho na rozhraní mezi Ioníí a Aiolidou. Zvláště poukázati lze na Smyrnu, v níž sídlili Aiolové, která se však později přidružila ke spolku měst ionských.

§ 6. Rozšíření básní Homerových.

1. *Homeros* byl básník *umělý*. Zda-li však také báseň svou sám napsal, nedá se dokázati. Ale uměl ji jistě také z paměti a chodě po krajině přednášel ji k varytu (*φόρμιγξ*) ve shromážděních lidu nebo při hostinách knížat. Jak se to asi dalo, o tom podává nám Homeros sám názorný obraz předváděje aoidy Demodoka u Faiaků (*Od.* 8, 62) a Femia na Ithace v domě Odysseově (*Od.* 1, 325).

2. *Zprostředkovateli homerských zpěvů* byli *ῥαψωδοί*.¹⁾ Ti držíce v ruce berlu (*ῥάβδος*, *αἶσανος*) a zdobení jsouce

¹⁾ Původní význam slova vysvětluje Hesiodova verše (fr. 227): *μέλλομεν ἐν νεαροῖς ὕμνοις ῥάψαντες ἀοιδίην* (*ῥάπτω* = spojuji, osnuji).

věncem přednášeli verše Homerovy ve svátečních shromážděních (*ἐν ἀγῶσι*). Kdežto *αἰδοί* byli pěvci a básníky zároveň, přednosti rhapsodů zakládaly se pouze na věrnosti paměti a na kráse přednesu.

3. *Přednášeči, kteří se obírali jen básněmi Homerovými*, sluli *Ὀμηρίδαι*. Ti rozšířili zpěvy Homerovy za osmého a sedmého století př. Kr. znenáhla přes ostrovy do vlastní Hellady, o čem svědčí distichon o rodišti Homerově.

4. *Nejvíce prosluly Atheny pěstováním zpěvů Homerových*. Tam o velikých panathenajích, jež slaveny co čtvrtý rok, rhapsodové přednášeli Homera, střídající se v určitém pořádku (*ἐκ διαδοχῆς* = *ἐξ ὑπολήψεως*) dle jakéhosi návodu (*ἐξ ὑποβολῆς*). Tak dále se zvláště od doby Solonovy a Peisistratovy.

5. *Písemné zaznamenání Homera*. Máme u Cicerona¹⁾ zprávu, že *Peisistratos první* sloučil rozptýlené básně Homerovy. Jinde uvádějí se *čtyři pořadatelé*, jimž prý Peisistratos uložil sestaviti obě básně. Jsou to: Orfeus, Zopyros, Onomakritos (srv. str. 2. P. 1) a čtvrtý neznámý. Ale zpráva ta ukázala se býti *legendou*. Básně Homerovy byly jistě sepsány *dávno před* Peisistratem, poněvadž umělí básníci kykličtí, kteří začali psáti své básně *dvě stě let* před Peisistratem, znali Iliadu a Odysseii v též celkem způsobě, v jaké ji známe my.

§ 7. Význam Homerův pro Helleny.²⁾

Homeros, kníže básníků (*ὁ ποιητής*), vznešený *genius* (*θεῖος*), měl *ohromný vliv* na všecek národ hellenský.

1. Jeho *názory o bozích* byly vedle názorů Hesiodových rozhodnými pro víru řeckého lidu.

2. Z jeho *mythů* čerpala i chorická lyrika i zvláště tragédie nejlepší své látky. Aischylos jmenoval své básně drobty

¹⁾ De oratore III., 34, 137. Pisistratus, qui primus Homeri libros confusos antea sic disposuisse dicitur, ut nunc habemus.

²⁾ Srv. Malou Slovesnost na str. 342., Niederlovo »Slovo o Homerovi a jeho básních« v Osvětě 1874 str. 527—542 a 669—685, a Hrubého-Vaňorného Výbor z lit. řec. a řím. str. 19.

z bohatého stolu Homerova, Sofokles nazýván tragickým Homerem.

3. *Typy heroů a bohů* slovy naznačené tanuly výtvarným umělcům při tvorbě jako vzory. Tak Feidias tvoře olympijského Dia, měl prý na paměti proslulé verše Iliady (A., 528 n.):

ἦ καὶ κτανέησιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων
 ἀμβρόσια δ' ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος
 κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο, μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὀλυμπον.

4. Homerovy básně byly Řekům hlavním pramenem pro nejstarší dějiny.

5. Homeros byl *základem vyučování*, ale i mužům a starcům *zábavným a poučným čtením*. Právem tedy dí slavný rhetor z I. stol. po Kr., Dion Chrysostomos: "Ὅμηρος καὶ πρῶτος καὶ μέσος καὶ ὕστατος παντὶ παιδὶ καὶ ἀνδρὶ καὶ γέροντι, a není divu, že mnozí znali celou Iliadu z paměti.

Zkrátka: *Homeros tak splynul s národním vědomím řeckým, že právem ho nazval Platon vychovatelem Řecka.*¹⁾

§ 8. Epický cyklus.

1. Epický cyklus (ὁ ἐπικός κύκλος) obsahoval *epické básně* těch básníků *umělých*, kteří *v duchu národním*, vzorem majíce básně Homerovy, vzdělávali *trojské a thebské pověsti*. V cyklických epech byly zpracovány též báje a scény, o nichž už jednají Ilias a Odysseia.

Z básní těch (připomíná se nám 15 titulů) zachovaly se jen skrovné zlomky a výtahy učiněné patriarchou *Fotiem* (820—890 po Kr.) z literární příručky (*χρησιμομάθεια γραμματικῆ*) novoplatonika *Prokla* (Πρόκλος) z 5. stol. po Kr. Ale výtahy ty nejsou valně přesny a jsou místy zcela nesprávnny.

Poněvadž básně ty vynikaly bohatým obsahem, pozdější básníci a umělci čerpali z nich více než z Iliady a Odysseie.

2. *K vlastním básním epického cyklu* patřily tyto tři:

a) *Κύπρια* povstala nejspíše na Kypru okolo r. 776

¹⁾ De rep. X. p. 606. τὴν Ἑλλάδα πεπαιδευκεν οὗτος ὁ ποιητής.

př. Kr. a vypravovala události, jež předcházely děje v Iliadě líčené.

b) *Ἰλιάς μικρά* patřila k nejbohatším trojským básním. Počínala se sporem o zbraně Achillovy a končila se přijetím dřevěného koně do města.

c) *Θηβαίς* obsahovala v 7000 verších básnické zpracování thebských pověstí.

3. O poměru básníků kyklických k Homerovi **ve příčině umělecké** mluví velmi jasně *Aristoteles* v knize o básnictví 23:

»I v tom Homeros jeví se výtečný nad ostatní, že ani války, ač mající počátek i konec, nepodjal se líčiti celé: bylat by báseň stala se příliš rozsáhlou a nepřehlednou, nebo — mírníc se co do velikosti — zmatečnou pro pestrotu. Zatím obrav si *jednu část*, užil četných *vložek*, na př. seznamu lodí a jiných vložek, jimiž báseň proplétá. *Ostatní* však básní o jednom muži a o jedné době a jednom jednání mnohodílném, jako básník Kyprii a Malé Iliady. Proto tedy také z Iliady a Odysseie po jedné tragedii povstane, nebo pouze po dvou, z básně Kypria však několik a z Malé Iliady víc než osm, jako Spor o zbroj, Filoktetes, Neoptolemos, Eurypylos, Žebrota, Lakonky, Záhuba Ilia a Odjezd.« (Překlad Vycho- dilův.¹⁾

§ 9. Hesiodos.

1. Rod Hesiodův (*Ἡσίοδος*) pocházel z aiolské Kymy. Otec jeho z nouze ji opustil a usadil se v bídne vesničce Askře na úpatí Helikonu. Tam se narodil Hesiodos a pásl jsa hochem na lesnatých nivách Helikonu stáda. Po smrti otcově připravil jej bratr Perses o otcovský podíl, podplativ soudce. Když pak sám svou lenivostí o všecko jmění přišel, neostýchal se doprošovati pomoci svého bratra. Jako Homeros rozšiřoval i Hesiodos sám své básně, které zvláště u rolníků a plavců obliby docházely. Zemřel násilnou smrtí v zemi Lokrů. Mužný věk jeho spadá k roku 720 př. Kr.

¹⁾ Také *Horatius* kárá chlubný začátek nějakého básníka kyklického, za vzor stavě začátek Odysseie v Epist. II, 3, v. 136 n.

2. Hesiodos je *otcem i hlavním zástupcem didaktického eposu* jako Homeros heroického. Z jeho básní v řeči i rozměru Homerově složených jsou nejdůležitější:

a) *Ἔργα καὶ ἡμέραι* (Práce a dnové) obsahují v 828 verších návod k vykonávání prací polních a výčet dnů k tomu nejvhodnějších.

b) *Θεογονία* líčí v 1022 verších vznik světa a původ božstev.¹⁾

Ale ani jedna ani druhá báseň nepocházejí v té podobě, jak je máme, od Hesioda, nýbrž byly původní kratší písně Hesiodovy teprve později sebrány a novými kusy rozmnoženy. Původní jádro Prací a dnů tvoří písně, ve kterých se Hesiodos obrací k bratru Persovi, káraje jej pro bezprávi, povzbuzuje ku práci a dává návod k rolnictví a plavbě. Také v Theogonii je mnoho částí původu mladšího.

B) Lyrické básnictví.

§ 10. Lyrika vůbec.

Nejstarší lidové písně lyrické byly (jak už v § 1. naznačeno) nerozlučně spojeny s hrou a tancem. Když později tanec ustoupil, zůstala vždy ještě *hra* hlavní věcí, jíž se podrobovala *slova*.

Starý hudební nástroj strunový slove u Homera *φόρμιγξ*, vedle toho už i *κithára* nebo *κίθαρις*; teprve později vyskytá se i jméno *λύρα*, od něhož vzala jméno všechna poesie lyrická. Jméno těmito bez rozdílu označuje se nástroj, jemuž byla resonanční půdou *želvovina* (*χέλυς*, testudo). Na tu se napialy struny, a to s počátku *čtyři*, později *sedm*. Bájilo se, že *Hermes* vynalezl nástroj. Později teprve vniklo do Řecka z *Frygie* užívání *fléten* (*αὐλοί*).

Se *subjektivní* povahou lyriky snáší se, že v ní ku platnosti přišlo *nářečí básníků* a veliká rozmanitost metrických forem.

¹⁾ Obě díla přeložena do češtiny: první od Jana Vlčka pod titulem: »Hesiodovy Nauky domácí« (v Praze 1835), druhé od H. Mejsnara s názvem »O původu bohů« (Praha 1888).

§ 11. Elegie.

Uměle vyvinulo se u Hellenů dřív epické básnictví. Teprve potom objevil se u Ionů ten druh lyrického básnictví, jenž i *metrém* i *řečí* nejúžeji se druží k epice — elegie (*ἐλεγεία* t. *ποίησις*). K hexametru epickému přidružil se pentametr (vlastní *ἐλεγγος*) a povstalo distichon. Kdo ho poprvé užil, jest nejisto.¹⁾

Elegií Hellenové vyjadřovali *rozmanité nálady a city lidské duše*; dle toho byl i *obsah* její *rozmanitý*. *Nejznamenitější básníci elegičtí*²⁾ jsou tito:

1. **Kallinos** (*Καλλίνος*) z Efesu žil v první polovici sedmého století. Ve zlomku, jenž se nám zachoval, vybízí své rodáky k boji za vlast.

2. **Tyrtaios** (*Τυρταῖος*) proslul znamenitým pěvcem *za druhé války messenské* (645—630). Byl asi Lakonem a vymyšlena je pověst o tom, jak Atheňané poslali jej »kulhavého učitele« (*γραμματιστής*) Lakedaimoňanům na pomoc.

Mezi básněmi jeho byla nejproslulejší:

a) *Εὐνομία*, kterou elegií krotil nesvornost Lakedaimoňanů.

b) V básních *ὑποθῆκαι* (Napomenutí) zvaných vybízel k udatnosti a varoval před hanbou bázlivosti.³⁾

c) Od elegií různily se *pochodové* písně (*ἐμβατήρια*), jež jsou v rozměru anapaestickém složeny.

3. **Mimnermos** (*Μίμνερμος*) z Kolofona byl starším vrstevníkem Solonovým. Ty elegie jeho, jimiž opěvoval krásnou *Ναννώ* a naříkal nad rychlým mizením mladosti, měly ráz *sentimentální*.

4. **Solon** (*Σόλων*), výtečný *zákonodárce* athenský⁴⁾ (okolo

¹⁾ Srv. Horatius a. p. v. 77. quis tamen exiguos elegos emisericit auctor, grammatici certant et adhuc sub iudice lis est.

²⁾ Překlady jich jsou v Krskově Anthologii z lyrických básníků řeckých. I. Elegikové. V Praze, A. Storch. 1887. Srv. Slovesnost str. 248 a Hrubého-Vaňorného Výbor str. 90 n.

³⁾ Hor. a. p. 402. Tyrtaeusque mares animos in Martia bella versibus exacuit. — O něm Zlatá Praha 1887 str. 646 n.

⁴⁾ O jeho díle politickém viz Kameníčkův a Dvořákův Všeobecný dějepis I, vyd. 2. str. 74—76.

r. 640—560), vynikl také jako *básník*. Proslulá byla *elegie*, již vybízel Atheňany k boji proti Megařanům o Salaminu (604). V jiných elegiích (*ὑποθῆκαι*) vybízel Atheňany *ke svornosti a zákonnému pořádku*.

5. **Theognis** (*Θέογνις*) pocházel z Megar a žil v druhé polovici šestého století. Byl pravým Dorem a tedy i aristokratem, který opovrhuje lidem, nazývá je *oí κακοί*, kdežto šlechtici jsou mu *oí ἐσθλοί*. Když později demokraté v Megarech vrchu nabyli, pozbyl svých statků a dlouho bloudil po Řecku, než se směl vrátiti. Svě aristokratické smýšlení vštěpoval také svému miláčkov *Kyrnovi* (*Κύρνος*). Theognidovy elegie byly často čteny ve školách pro bohatost poučných průpovědek (*γνώμαι*). Zachovala se nám sbírka obsahující téměř 700 distich, v níž jest mnoho cizího a pozdějšího.

§ 12. Epigram.

1. Epigram (*τὸ ἐπίγραμμα*) obyčejně v distichu skládaný slul původně *básnický nápis na budově, na pomníku nebo na obětním daru*.¹⁾ Všichni téměř znamenití básníci řečtí skládali epigramy; pravé perly však toho druhu básnického pocházejí od duchaplného *Simonida* (viz § 15. 5) z Kea (*Κεώς*). Nejznámější je jeho epigram na padlé bojovníky v Thermopylách:

ᾠ ξεῖν', ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις, ὅτι τῆδε
κείμεθα, τοῖς κείνων ῥήμασι πειθόμενοι.

2. Ale již záhy vyskýtaly se nápisy, jež ve stručné formě pronášely *jadrnou myšlenku obsahu buď vážného buď vtipného*. Krásné nápisy lásky a přátelství zachovaly se pod jménem filosofa *Platona*.

§ 13. Jambické básnictví.

Jambické básnictví vzešlo u Ionů a užíváno ho *ke potupným básním*.

1. **Archilochos** (*Ἀρχίλοχος*) z Paru byl jmín za původce jeho. Jsa mladším vrstevníkem Kallinovým žil okolo r. 650.

¹⁾ Slovesnost str. 286.

Byl *vojínem a básníkem*.¹⁾ K nejtrpčím básním přiměla ho ta okolnost, že mu Lykambes zasnoubil svou dceru, potom však ji provdal za jiného. Za to se mu Archilochos mstil kousavými jamby. Staří pokládali ho *za největšího básníka po Homerovi*.

Mimo jamby skládal i elegie, hymny a epigramy.

Poprvé užil meter složených (*μέτρα ἐπισύνθετα*), jejichž některá kóla složena jsou z taktů druhu jednoho (na př. z daktylů), jiná z taktů druhu jiného (na př. trochejů),²⁾ a rád spojoval je tak, že kratší verš (*ἐπωδός*, t. j. *στίχος*) následoval za delším.

2. **Hipponax** (*Ἰππῶναξ*) z *Efesu* (okolo r. 540) vynikl nad Archilocha příkrostití a bezuzdností svých útoků. Předmětem jeho útoků byli sochaři Bupalos a Athenis, kteří hubenou a ohyzdnou postavu jeho byli karikovali. K tomu užíval trimetru jambického, jehož šestá stopa byla spondeus (*ὁ σκάζων*, n. *ὁ χωλίαμβος*, t. j. kulhavý jamb). Psal také parodie a jest prý vynálezcem toho druhu básnického.³⁾

§ 14. Melické básnictví.

Písň k solovému zpěvu určené ve strofické formě (*κατὰ περίοδον*) Řekové zvali *τὰ μέλη*. Zpívány byly ke *strunovému nástroji* — *κιθάρα*. Nejvíce byly pěstovány v *Ionii* a *Aiolidě*, kde zvláště proslul ostrov *Lesbos*.

Nejkrásnější básně toho druhu pošly od proslavené dvojice lesbické *Alkaiia* a *Sappfy*, kteří žili na konci 7. a v první polovici 6. století.

1. **Alkaios** (*Ἀλκαῖος*) pocházel ze starého šlechtického rodu v lesbickém městě *Mytileně*. Účastnil se všech bojů šlechty proti straně demokratické, jež měla v čele tyrana

¹⁾ Pěje sám o sobě (fr. 1.):

*εἰμι δ' ἐγὼ θεράπων μὲν Ἐνναλίοιο ἄνακτος
καὶ Μουσέων ἐρατὸν δῶρον ἐπιστάμενος.*

²⁾ Napodobil jej Horatius v epodách. Strof Archilochických jest čtvero (Hor. Carm. IV, 7, epod. 11. 12. a Carm. 1, 4). V prvých 10 epodách je vždy trimetr jambický spojen s dimetrem.

³⁾ Dle něho nazván rozměr v Hor. Carm. II, 18. metrem Hipponaktovým.

Myrsila,¹⁾ a dlouholeté války svého rodiště proti Athenám o Sigeion v Troadě. Když proslulý Pittakos uklidil domácí rozbroje, Alkaios odešel z vlasti *do cizích služeb vojenských*, jež ho zavedly až do *Egypta*. Později mu *Pittakos* dovolil vrátiti se, a Alkaios strávil poslední dni svého života doma.

Z písní jeho nejproslulejší byly: válečné (*στρασιωτικά*), pijácké (*συμποτικά*), jež napodobil Horatius v Od. I, 14. 18. 37., a milostné (*έρωτικά*), z nichž Horatius jednu přeložil Od. III, 12).

2. *Sapfo* (*Σαπφώ*) z Eressa lesbického byla mladší vrstevnicí Alkaiovou. Za politických bojů opustila vlast a odplula do Sicilie, odtud se po čase vrátila. Mnoho se vypravovalo o její lásce k jinochovi Faonovi, jež pro nevěru stíhají, vrhla se do moře se skály leukadské; než pověsti ty jsou pouze výmysly řecké komedie. V domě svém shromažďovala nadané dívky, s nimiž básnila a pěla. Pro své *milostné písně*, které vynikaly půvabem řeči a krásnými obrazy, byla slavena *za desátou Musu*. *Bohatstvím a lahodou rhythmů* předčila i soupeře Alkaia. Po ní nazvána byla *strofa sappická*, kterou Horatius často napodobuje.

K těmto básníkům aiolským přidružuje se:

3. *Anakreon* (*Ἀνακρέων*) z ionského města Tea (*Τέως* na pobřeží lydském; odtud Teius poëta). Žil s Ibykem na dvoře Polykrata samského (533—522). Když tento zhynul, dlel u Hipparcha v Athenách, a když i tento byl zavražděn, nejspíše u tyrana thessalského Echekrata. Dosáhl vysokého věku 85 let. Jeho básně v ionském nářečí psané slaví *víno a lásku*.

Mimo několik zlomků zachovalo se asi 60 *písníček* (*Anacreontea*), které, ačkoli též oslavují víno a lásku, nepocházejí od Anakreonta, nýbrž vznikly asi v době alexandrijské a liší se od pravých básní Anakreontových stavbou veršovou, nářečím i rázem.

¹⁾ Nad smrtí jeho jásá ve fr. 20.

*νῦν χοῆ μεθύσθη καὶ τινα πρὸς βίαν
πάνην, ἐπειδὴ κάτθανε Μύρσιλος.*

Slova ta napodobil Hor. Carm. I, 37. Nunc est bibendum . . .

§ 15. Chorické básnictví.

Chorické básnictví, jež u lidu od dob nejstarších se objevuje, bylo *zvláště u Dorů uměle* pěstěno. Zpěvy chorické, jež byly básněny v nářečí dorském, byly přednášeny při veřejných slavnostech od *tančících sborů k průvodu kithary nebo flétny*. Ježto bývali v nich slaveni hlavně *bohové a hrdinové* v zápasech zvítězivší, byl ráz jejich *vážený a velebný*.

Taneční pohyby způsobily rozčlenění ve *strofu, anti-strofu a epodu*.

K nejslavnějším pěstitelům této poesie patří:

1. Alkman (*Ἀλκμάν*), vrstevník Alkaiův, pocházel z lidských Sard a přišel jako zajatec do Sparty; tam však stal se plnoprávným občanem. Nejvíce proslul svými *partheniemi* (*τὰ παρθένια*), písněmi to pro dívčí sbory, v nichž vedle chvalozpěvu boha velebil půvab náčelnice sborové.¹⁾

2. Arion (*Ἀρίων*) z lesbické Methymny žil a působil na dvoře Periandra, umění milovného tyрана korinthského (625—585). Známa jest krásná pověst, jak jej plujícího z Tarentu do Korintha zachránil delfín, vynes ho na zem u Tainaru. Arion první *umělecky vzdělal διθύραμβος*, t. j. zpěv na boha révy Dionysa, proměniv jej *ve zpěv na strofy pravidelně rozdělený a zřídív dithyrambický sbor 50 mužů*, kteří v kruhu okolo oltáře rozestaveni (*κύκλιος χορός*) a jako satyři oblečení jsouce, zpívali dithyrambos.

3. Stesichoros (*Στησίχορος*) (okolo 640—555) strávil větší část svého života v Himeře, pročez zván *Ἱμεραῖος*. Ve vývoji řeckého básnictví má veliký význam. Nebo mimo to, že byl velmi *plodným básníkem, vynalezl nové formy básnické a přenesl pěstění poesie z východu do Italie a Sicilie*. Ve svých *epicko-lyrických* básních vypravoval báje v rozměrech lyrických.²⁾ Velmi důležitou pro *vývoj italských pověstí* byla *báseň Ἰλίου πέρσις*, poněvadž obsahovala pověst o tom, iak *Αἰνείας* přišel

¹⁾ Alkmanské metrum u Hor. Carm. I., 7., 25.

²⁾ Velmi případně charakterisuje ráz jeho básní Quintilianus X, 1, 62. »epici carminis onera lyrā sustinuit«.

do Hesperie. Vedle herojských bájí řecké pravlasti zaváděl i *sentimentální báchorky* lidové, sicilské. Tak zavedl poprvé do poesie proslulého pastyře *Dafnida*, jehož nymfa milovala, ale nevěrným shledavši zahubila.

4. **Ibykos** (*Ἴβυκος*) z *Regia*, starší vrstevník Anakreon-tův, vedl jak on život *potulného pěvce*. Prošel města jižní Itálie a Sicílie, žil delší dobu na dvoře tyrana samského a přišel konečně na cestě blízko Korintha o život. Smrt jeho byla později oslavena krásnou pověstí o jeřábech (*ἰβυκες*), kteří prozradili vraha shromážděným při slavnosti na Isthmu.

Proslul svými *zpěvy chlapeckými*, které staví se po bok partheniím Alkmanovým.

5. **Simonides Kejský** (*Σιμωνίδης*) (556—468) přišel nejprve do Athen k Hipparchovi. Když ten byl zavražděn (514), odešel do Krannonu v Thessalii, kam ho volal *Skopas*. Známo jest, jak byl zachráněn při sřícení se sálu on jediný, kdežto Skopas a jiní hodovníci do jednoho zahynuli. Po bitvě marathonské dlel v *Athenách*, až odebral se *na Sicílii*. Tam žil na dvorech knížat Gelona a Hierona, jež smířil. Tam také zemřel.

Jeho básně byly *velice rozmanité a četné*. Nejvíce však proslul v *epigramech* (viz § 12.) a v *žalozpěvech* (*Ἰοῦνοι*). Staří velebili při něm vůbec *umění úchvatně líčiti a soustrast vzbuzovat*.¹⁾

6. **Bakchylides** (*Βακχλίδης*) jsa se Simonidem spřízněn rodištěm i rodem, dlel s ním na Sicílii, kde vzbudili oba žárlivost Pindarovu. Ač nebyl tak původní jako jeho mistr a vzor Simonides, ani tak vznešený jako Pindar, jehož druhdy též napodobuje, přece vyniká tou měrou vynalézavostí, živou obrazotvorností, skvělým slohem a bohatou výmluvností, že právem mohl nazvati sám sebe »Kejským slavíkem s hlasem jako med sladkým«.²⁾

¹⁾ Tak praví Quintilianus X, 1, 64: *praecipua eius in commo- vanda miseratione virtus*. Srv. Výbor Hrubého-Vaňorného str. 96 n.

²⁾ *μελιγλώσσου . . . χάριν Κηρίας ἀηδόνος*. Na papyru egyptském nalezeno r. 1897 dvacet básní Bakchylidových více méně kusých, tak že známe nyní téměř 1400 veršů tohoto básníka. Básně ty pocházejí asi z nějaké anthologie z poloviny 1. století př. Kr., kdy Pindar byl sice slavnější, ale Bakchylides čtenější.

7. Pindarem dosáhlo chorické básnictví vrcholu. Pindaros narodil se ve vesnici *Κυνοσκεφαλαί* u Theb. Žil od r. 522 do 448 a jest tedy vrstevníkem Aischylovým. Mužný věk jeho spadá do těch velikolepých dob, kdy Hellas odrazila na vždy barbarskou despotii. Sláva Pindarova brzo rozšířila se po všech krajinách Helleny obývaných: mnoho tyranů a vládců ucházelo se o přízeň básníkovu, na jejichž dvorech býval vítaným hostem. Tak přišel asi touž dobou jako Aischylos na Sicilii, kde setkal se na dvoře Hieronově se Simonidem a Bakchylidem. Žárlivost na ně asi způsobila, že se brzo vrátil do Theb. U vysokém věku asi 75 let zemřel vzdálen jsa domoviny v *Argu*, a sice, jak pověst vypravuje, v *divadle*. Dlouho stál dům jeho blíže pramene Dirky neporušen; známo jest, že jej jediný z Theb neporušený uchoval Alexandr Veliký, dav na něj napsati: *Πινδάρου τοῦ μουσοποιοῦ τὴν στέγην μὴ καίετε*. Od pramene Dirky, jež tak rád slaví ve svých básních (*Δίρκας ἄγνων ὕδωρ* Isth. V, 74), Pindaros nazván *labutí Dirkaiskou* (*Dircaeus cyncus*. Horatius Od. IV, 2).

V *hojných básních svých*, jež staří rozdělili v 17 knih pěstoval výlučně *chorickou* lyriku — ovšem že v nejrozmanitějších způsobech. Tak věnoval své písně oslavě bohů (*διθύραμβοι, ὕμνοι, παιᾶνες*) chvále heroů a lidí (*ἐγκώμια*) velebil vítěze v zápasech (*ἐπίνικοι*) a truchlil nad mrtvými (*θρῆνοι*).¹⁾

Z básní Pindarových zachovalo se úplně 44 *zpěvů na oslavu vítězství ve hrách národních složených* (*ἐπί-νικοι*), jež přednášely sbory skládající se z vrstevníků nebo přátel vítězových za průvodu buď lyry, buď flétny, buď obou nástrojů dohromady. Zpěvy ty rozděleny jsou ve *čtyřero* knih dle národních her, při kterých bylo vítězství získáno. Na místě prvé jsou zpěvy na vítězství ve hrách *olympijských*, potom následují *zpěvy pythické, nemejské, isthmické*.

Nemůžeme se více podívat *nápěvům* písní, jež staří tak velebili, poněvadž se ztratily, avšak dosud divíme se

¹⁾ Tyto nejhlavnější druhy básnické vytýká i Horatius ve své proslulé ódě na Pindara (IV, 2).

hloubce myšlenek, vznešené, smělé mluvě¹⁾ a velikoleposti metra.

C) Dráma.

§ 16. Počátky dramatu.

1. Již dávno dokvetla poesie epická, již i lyrika překročila vrchol svého vývoje, když počalo se vyvíjeti nové básnictví — dramatické, které *pospolu obsahujíc živly epické lyrické znázorňuje jednáním* (δραῖν, δράμα) nějakou událost. Vyvinul se pak tento nejvzácnější druh básnický na *půdě náboženské* z bohoslužby Dionysovy trojím směrem:

- a) *Τραγωδία vyvinula se z vážného dithyrambu.*
- b) *Κωμωδία povstala z veselých písní, které se zpívaly při průvodech k počtě Dionysově konaných*
- c) *Hra satyrská (οἱ σάτυροι, δράμα σατυρικόν) má odtud jméno, že v ní vystupoval z pravidla chor pěvců v družinu Dionysovu, Satyry, přestrojených. Látka její byla vždy čerpána z pověstí o bozích a horech a měla vždy ráz svévolné veselosti. Satyrské dráma podrželo tedy nejvěrněji původní ráz Dionysovy hry a může býti považováno za přechod k tragedii, ve které druhy chor sestával též z kozlů. Později, když si tragedie obrala za látku vážné a vzdálené mythy a komedie místo minulých zkazek volila život přítomný za cíl svého vtipu, byla hra satyrská provozována vždy na posledním místě jako zbytek ze starých dob.²⁾*

2. *Rozdíly těchto tří druhů dramatických jevily se i zevně kostumováním choru a herců.*

Zvláštností oděvu tragického byl ὄγκος, vysoký kotouč vlasů nad čelem, a κόθορνος, střevíc s vysokým podešvem

¹⁾ K bohatosti a plnosti mlvy Pindarovy táhne se krásné srovnání Horatiovo v Carm. IV, 2. monte decurrens velut amnis, imbres quem super notas aluere ripas, fervet immensusque ruit *profundo* Pindarus ore.

²⁾ Zachovalo se nám jen jediné satyrské dráma, *Κύκλωψ* Euripidův, jež přeložil Jos. Král. (Storchovy Sbírký klassiků řeckých a římských, sešit 1.)

korkovým; oba zvyšovaly bohatýry nad míru lidí obyčejných. Osoby v komedii zaměstnané nosily opět nízký střevec (soccus). Údové choru ve hře satyrské nosili zástěru z kozí kůže, vzadu satyrský ocas.

§ 17. Rozvoj tragedie.

1. Dionysos, bůh ohnivé šťávy révové a plodivé síly přírodní vůbec, byl zvláště *na Peloponnesu* oslavován *lyrickými písněmi obřadovými* (διθύραμβοι). V nich vyjadřoval zástup slavnosti se účastníci způsobem čistě lyrickým *vroucí cítění své*, jež vznikaly v něm účastenstvím *s osudy* (τὰ πάθη) *Dionysovými*. Později jali se dithyramby zpívati zvláštní pěvci sboroví (χορός), přiodění kůžemi kozlů na způsob Satyrů, kteří tvořice průvod Dionysův s ním tékávali. Odtud lid nazýval zpěváky také kozly (τράγοι). — Zpěvy tyto provázeny byly *tancem* okolo oltáře ohněm plápolajícího a *posunků*.

2. *Umělí básníci*, pěstující zpěvy ty, vkládali do nich lecco z *obsahu mythického*, oslavující mythické osudy (πάθη) Dionysovy. Tím přimísili k živlu lyrickému *epický*. První, jenž dithyrambos umělecky vzdělal a do literatury uvedl, byl *Arion* (viz § 15. 2.).

Zdá se, že již v tomto dithyrambu měl *náčelník sboru* (ἑξάρχων) jakýsi přednější úkol, že totiž *zpěvy lyrické* přetrhuje, *chor* ke zpěvu nebo tanci *vybízel* a *v delší řeči* podnět k nářku nebo k nadšení *vypravoval*. Jako *v Korintu* Arion první dithyrambický sbor vystavil, tak provozovány *i v Sikyoně* před tyranem Kleisthenem tragické chory, jež líčily nejen strasti Dionysovy, nýbrž i tragické osudy hrdiny Adrasta.¹⁾ Že také *ve Fliuntě* (Φλιοῦς město argolské, jz. od Korinthu) podobná chorická představení se konala, o tom svědčí básník Pratinas z Fliunta, který přenesl satyrské drama ze své vlasti do Athen.

3. Tyto nepatrné předehry byly brzo zastíněny oněmi vyvinutějšími hrami dramatickými, jež bývaly provozovány

¹⁾ Dle Herodota V, 67. οἱ Σικωνῖοι ἐτίμων τὸν Ἀδρηστον καὶ δὴ πρὸς τὰ πάθηα αὐτοῦ τραγικοῖσι χοροῖσι ἐγέραιρον.

na počtu boha Dionysa v révohojné vesnici Ikarii. Ale *vlastním tvůrcem tragédie* řecké stal se Thespis (Θέσπις) z attické obce Ikarie, *vrstevník Solonův a Peisistratův*, tím, že mimo *náčelníka* sboru zavedl *stálou osobu*, která na otázky *náčelníka* sboru *odpovídala* (ὀπεκρίνατο) a odtud jméno ὑποκριτής (= herec) dostala.¹⁾ Aby mohl Thespis v několika úlohách po sobě vystoupiti, zavedl *druhou novotu*, totiž *škrabošky divadelní*. Hry své provozoval nejprve po venkově. Ale brzo Peisistratovici seznali jejich význam a tak prý již roku 534 před Kristem Thespis provozoval první tragedii v městě.

4. Mimo *Pratinu* (Πρατίνας), jenž sice též tragédie skládal, ale hlavně tím se proslavil, že *satyrské dráma v Athenách zavedl* přenes je z Fliunta, a *Choirila* (Χοιρίλος), který v něm vynikl, byl nejznamenitějším ze starších tragiků Frynichos (Φρύνιχος), který 1. *zavedl úlohy ženské* (ty v tragedii řecké vždy muži hráli) a 2. *uváděl tehdejší události* na jeviště. Jeho »*Dobytí Mileta*« bylo provozováno brzo po události samé (494) a způsobilo trapný dojem. Atheňané rozhněvavše se na básníka, že je upamatoval na neštěstí, které spolu zavinili, peněžitě jej pokutovali a zakázali pro budoucnost provozovati tuto tragedii.²⁾ Za to byly uvítány s uspokojením jeho *Foiničanky* (Φοίνισσαι) r. 476. Jimi básník oslavoval Themistokla, který je vypravil jsa choregem. Aischylos napodobil je brzo v Peršanech.

§ 18. Rozkvět tragédie.

Tragédie rychle spěla k dokonalosti. Sto let (asi od

¹⁾ V té káře, na které dle Horatia (Epist. II, 3. v. 275 n.) Thespis tragédie své vozil, spatřuje se vzpomínka na lodní káru, na níž slavil Dionysos vjezd svůj z Ikarie do Attiky. Jiní myslí, že Horatius omylem zaměnil tragedii se škádlením davů, které rozjařeny jsouce tupily ostatní lidi s vozů (σώματα ἐξ ἀμάξης).

²⁾ Herodotos VI, 21. Ἀθηναῖοι μὲν δῆλον ἐποίησαν ὑπεραχθεσθέντες (že je náramně hněte) τῇ Μιλήτου ἀλώσει τῇ τε ἄλλῃ πολλαχῆ, καὶ δὴ καὶ (i jinak často i také tím, že) ποιήσαντι Φρύνιχῳ δράμα Μιλήτου ἄλωσιν καὶ διδάξαντι (provedl) ἐς δάκρυά τε ἔπεσε τὸ θέντρον, καὶ ἐξημῖωσάν μιν, ὡς ἀναμνήσαντα οἰκῆια κακά, χιλίησι δραχμῆσι (= 700 K.), καὶ ἐπέταξαν μηκέτι μηδένα χρᾶσθαι (provozovati) τοῦτω τῷ δράματι.

r. 550 do r. 450) stačilo, aby od prvých začátků a nepatrných pokusů dospěla k vrcholu svého vývoje. Rozkvět její počíná se Aischylem, byl k nejvyšší dokonalosti přiveden od Sofokla, klesá v dramatech Euripidových.

a) Aischylos (525—456).

1. Aischylos (*Αἰσχύλος*) pocházel ze vzácného rodu attické obce Eleusiny. Mužný věk jeho spadá do perských válek, kterých se sám se svým bratrem účastnil. Bojoval v řadách občanských u Marathona (*μαραθωνομάχος*), u Salaminy a u Plataj. Ve věku pozdějším odebral se dvakráte do Sicílie jsa zván tyranem Hieronem do Syrakus. S druhé cesty se již nevrátil. Zemřel v sicilském městě Gele téměř sedmdesátiletý.

2. Ze 70 tragedií jeho zachovalo se toliko *sedm*.

Prošebnice (*Ἰκέτιδες*) mají jméno od choru dcer Danaových, které hledají útočiště v Argu před pronásledováním synů Aigyptových.

*Peršané*¹⁾ (*Πέρσαι*) oslavují vítězství Hellenů u Salaminy. Děj koná se v Susách, kam se zničený král Xerxes v rozedraném oděvu vrátí. Látka tragedie jest tedy vzata z dějin.

*Sedm proti Thebám*²⁾ (*Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας*) líčí, jak Polyneikes se spojenými vůdci objeví se před Thebami a utká se s bratrem Eteoklem v souboji, v němž oba bratři padnou. Tento kus byl jako třetí provozován s kusy *Λαῖος*, *Οἰδίπους* a se satyrským dramatem *Σφίγξ*.

*Prometheus spoutaný*³⁾ (*Προμηθεὺς δεσμώτης*) líčí strasti, jež tento trpitel zakouší od Dia za to, že lidstvu, které nejvyšší bůh chtěl zahubiti, přinesl oheň a vznítit v něm zárodky uměn a věd. Za to byl přikován ke skále Kavkazské a když ve vzdoru svém setrvá, smeten za zemětřesení, blesku a hromu do Tartaru k ostatním Titanům.

¹⁾ Přeložil Frant. Loukotka v »Kroku« 1887 a 1888.

²⁾ Přeložil Frant. Loukotka. (Sborník světové poesie čes. akademie, sv. 67.)

³⁾ Přeložil Václav Nebeský: Prometheus. V Praze. 1862. a Frant. Loukotka v progr. ak. gymn. v Praze 1883—84.

Velký význam kusu toho spočívá ve velikolepém vyličení Titana, jež za dobrodiní lidstvu prokázaná hrozná muka trpí a tím velebnou postavu křesťanského Vykupitele živě připomíná.

Ἀγαμέμνων, *Χοηφόροι* (Obětnice) a *Εὐμενίδες* tvoří trilogii zvanou Oresteii (*Ὀρεστεία*¹), která byla r. 458 v Athénách poprvé provozována a docílila první ceny. K ní patřilo satyrské drama *Πρωτεύς*, jež tak souviselo s kusem ostatními, že mořský bůh Proteus Menelaovi hrozný osud Agamemnonův předpovídá. (Dle Odysseie IV. 511 n.) Jest to *jediná trilogie*, která se nám zachovala. První kus její *Ἀγαμέμνων* obsahuje zavraždění vrátivšího se Agamemnona, druhý kus pomstu Orestovu na matce a jejím milenci Aigisthovi, kdežto obsahem třetího kusu jest smír. Dovídáme se z něho, jak byl vrah Orestes na areopagu od Atheny sprostěn viny a jak smířeny byly Erinye, které se proměnily v blahosklonné, žehnající Eumenidy.

3. *Zásluhy Aischylovy* o vývoj tragedie jsou ohromné. Vždyť

- a) zavedl *druhého herce* a tím utvořil teprve *dialog* dramatický;
- b) utvořiv dialog zároveň jej *rozšířil* a zpěvy chorické omezil.²)
- c) Tragedie skládal *trilogicky*, t. j. spojoval v umělecký celek (*τριλογία*) ty tři tragedie, jež buď *vnitřním* svazkem *jedné* báje buď *aspoň jednou idejí* souvisely. K tomu přidružil vždy drama satyrské.
- d) Chtěje zvýšiti dojmy smyslové, *přiděl herce nádhernými rouchy, zlepšenými škraboškami i zvýšeným kothurnem* a užíval rozmanitých přístrojů ano i dekorací po příkladě Sofoklově.
- e) *Nádhrou a velikolepostí* vyznačuje se i *poesie Aischy-*

¹) Nejlépe ji přeložil Jos. Král. (Ottova Světová knihovna č. 268—270.)

²) Tyto dvě novoty uvádí Aristoteles v Poet. 4. *τό τε τῶν ὑποκριτῶν πλῆθος ἐξ ἑνὸς εἰς δύο πρῶτος Αἰσχύλος ἤγαγε καὶ τὰ (úlohy) χοροῦ ἠλάττωσε καὶ τὸν λόγον πρωταγωνιστῆν παρεσκεύασε* (»hovoru zjednal převahu«. Vychodil).

lova, vykazujíc se hlubokými a vážnými myšlenkami a mistrnou stavbou veršů.

Slovný výraz vyznamenává se smělostí metafor, nádhrou obrazů a velikolepostí stavby periodické; obzvláštní chvály zasluhuje *melodická krása a souměrná přísnost rhytmů.*¹⁾

b) Sofokles (496—406).

I. Sofokles (Σοφοκλῆς) narodil se r. 496 z rodiny velmi vážené a bohaté v attické dědině Κολωνός Ἰππιος zvané. Otce jeho měl továrnu na zbraně (μαχαιοποιός).

Proslulý Lampros učil jej hudbě; také tělocvik horlivě provozoval. Jsa sličné postavy byl vybrán (když mu bylo 16 let), aby hraje na lyru vedl sbor chlapecký, jenž při slavnosti na oslavu vítězství salaminského konané tanče a zpívaje přednášel paian.²⁾ Roku 468 př. Kr. jsa 28letý *vystoupil poprvé s trilogií*, v níž hlavním kusem byl *Triptolemos*. S ním o cenu zápasil Aischylos. Vypravuje se, že soudcové nemohli se o první cenu shodnouti, když tu vrátil se Kimon se spoluvůdci. I dal archon, jenž hry řídil, rozhodnouti vůdcům a ti přiřkli první cenu Sofoklovi.

Jsa dobrým občanem, Sofokles účastnil se také veřejného života, ovšem ne měrou vynikající. Když Antigoně jeho dostalo se skvělého přijetí, lid vyznamenal jej také tím, že jej učinil *spoluvůdcem Periklovým* ve válce proti oligarchům samským (441—439). Neosvědčil se však asi příliš Sofokles jako vůdce, neboť známe žertovná slova, která o něm pronesl Perikles, že se v básnění vyzná, nikoli však ve vedení vojska.³⁾ Za té asi doby vstoupil snad prostřednictvím Perikla, který oběma přál, v užší vztahy *k Herodotovi*, k ně-

¹⁾ Srv. Hor. a. p. 278 n.

Post hunc *personae pallaeque repertor honestae*
Aeschylus et modicis instravit pulpita tignis
et docuit magnumque loqui nitique cothurno.

²⁾ Pověst dí, že *téhož roku* Aischylos u Salaminu bojoval, Sofokles chlapcem jsa vedl sbor, Euripides na Salamině se narodil.

³⁾ Athenaios 603 d. Περικλέης ποιεῖν με ἔφη, στρατηγέειν δ' οὐκ ἐπίστανθαι.

muž se prý také jsa 55letý obrátil s elegií.¹⁾ O pět let později svěřen mu *úřad správce pokladny spójenecké* (ἐλληνο-ταμίας). Po dlouhém, čestném a úspěchů plném životě, za něhož nikdy jako Aischylos a Euripides Athen neopustil (proto zván ἀνὴρ φιλαθηναίος), zemřel *starcem 91letým* na podzim r. 406. Krátce před svou smrtí oblékl prý černý šat za zemřelého Euripida.

Sofokles zanechal syna *Iofonta* (Ἰοφῶν), jenž také skládal tragedie, ale se skrovným úspěchem. Ten, zdá se, hašteřivostí svou jedinež kalil šťastný život Sofoklův. O tom svědčí vypravování, že Iofon obvinil otce svého u rodových příbuzných (φράτορες) z pomatenosti (παρανοίας), která prý se jeví špatnou správou jmění. Ale Sofokles přečetl prý na důkaz duševní svěžesti ono místo z právě dokonaneého dramatu »Oidipus na Koloně«, kde velebí Attiku, a byl ihned obžaloby sprostěn. Pověst ta²⁾ v té vyzdobené formě, jak se nám zachovala, má nejspíše původ svůj v komedii.

II. Sofokles složil 120 dramát, jimiž 20krát získal *prvé* vítězství, často druhé, nikdy třetího. Z nich zachovalo se *sedm* tragedií³⁾ Aias, Elektra, Král Oidipus, Oidipus na Koloně, Antigona, Trachiňanky a Filoktetes.

1. *Aias* (Αἴας) pochází z první doby básnickovy činnosti a jest nejstarší ze zachovaných dramát.

Záhy z rána Odysseus stopuje původce neslýchaného skutku, který byl spáchán minulé noci: povraždil na pastvě někdo ukořistěná stáda i s jejich hlídači. Před samým stanem Aiantovým zjeví se Odysseovi Athena a potvrdí jeho domněnku, že Aias je pachatelem toho skutku. Byla totiž zbraň Achillova příčiněním Agamemnona a Menelaa přisouzena Odysseovi, a Aias zahořev hněvem proti odpůrcům, umínil si je v noci povražditi. Ale Athena, starostliva jsouc o život svého miláčka Odyssea, seslala na Aianta šílenost a odvrátila tak útok jeho od mužů na ukořistěná stáda. Co Aias nemohl pro umdlenost pobiti,

¹⁾ Její začátek zněl: ὄδῃν Ἡροδότῳ τεύξεν Σοφοκλῆς ἐτέων ὦν πένι ἐπὶ πενήκοντα.

²⁾ Čte se i u Cicerona de sen. 7, 22 a de fin. V, 1, 3.

³⁾ Nejlepší překlad všech Sofoklových tragedií mimo Aianta a Elektru vyšel v Praze 1883 a 1891 nákladem Jednoty čes. filologů: Tragoedie Sofokleovy. Dvě vyňaté přeložil Jindřich Niederle. V Praze 1868 a 1869. (Bibl. klass. seš. 30, 34–35.) Texty Antigony, Elektry a Aianta vydal a poznámkami opatřil Jos. Král.

spoutal a odvěkl do stanu, aby tu nad domnělymi škůdci, zvláště na Odysseovi, pomstu dokonal. Na vyzvání Athenino Aias vystoupí ze stanu a maje dosud smysly šíleností obestřeny, raduje se ze svého skutku a děkuje Atheně za přispění. Sotva odejde do stanu a také Athena a Odysseus odstoupí, přikvapí *sbor salaminských plavců* vyzvat svého vůdce, aby vystoupě konec učinil pomluvám. Ale Tekmessa, šlechtná choť Aiantova, dozná, že pověst o šílenosti Aiantově a o vraždě stád je pravdiva. V tom slyšení jest ze stanu nářky samotného Aianta, který s nastalým jitem přišel k rozumu, poznal, co učinil, a pevně si umínil smýti hanbu smrtí. Marně odvrací jej od úmyslu toho sbor, marně domlouvá mu Tekmessa. Aias, oklamav je dvojsmyslnou řečí, odeběře se na osamělý břeh mořský a tam rozloučiv se úchvatnou samomluvou se vším, co mu drahého, nalehne na meč a probodne se.

Zatím Tekmessa a sbor poděšení jsouce příkazem posla Teukrova, aby *toho dne* Aianta ze stanu nepouštěli, ježto jej prý dle věštby Kalchantovy Athena hněvem svým stíhá, jmou se hledati zmizelého Aianta. Mrtvolu jeho nalezne nejprve Tekmessa, k ní přichází sbor a konečně i Teukros, který chce pohřbíti mrtvolu svého bratra. Ale přikvapivší Menelaos zakáže tak učiniti. Vznikne hádka, která se stupňuje příchodem Agamemnonovým. Rozhodne ji šlechtný Odysseus ve prospěch mrtvého svého soupeře, přiměv Atreovice k povolnosti. Když Teukros smíří se s Odysseem, koná přípravy k pohřbu svého bratra.

2. *Elektra* (*Ἠλέκτρα*) obsahuje celkem touž látku jako *Χοηφόροι* Aischylovy. Též Euripides zpracoval tuto látku ve stejnojmenném dramate.

Časně z rána stane pěstoun s Orestem a Pyladem před královským domem v Mykenách, ukazuje svěřenci svému, kterého zachránil a vychoval, rodný kraj, a vybízí oba jinochy k úradě, co je třeba činiti. Orestes děkuje pěstounu za věrnost a posílá ho do paláce, aby vyzvěděl, co se tam děje. Po těchto slovech všichni tři odejdou: Orestes s Pyladem na pravo, aby obětovali na rovu Agamemnonově, pěstoun pak na levo. Sotva odejdou, přichází Elektra a nařiká si *sboru svých přítelkyň*, co vše zakouší od matky Klytimestry a otčima Aigistha. Sbor ji utěšuje. V tom blíží se sestra Chrysothemis s dary obětními, kárá Elektru pro nezkrotitelný hněv a vypravuje, že rodiče, poděšení jsouce zlým snem věštícím brzkou pomstu, chtí Elektru uzavřítí do temného žaláře, poněvadž ji pokládají za strůjkyni pomsty. Ji samu prý vyslali obětovat na hrobě otcově. Elektra přemluví sestru, aby neobětovala otci darů vražednice, nýbrž

dary jejich: kadeře obou sester a prostý pás Elektřin. Chrysothemis odkvapí ke hrobu a Klytimestra sama přichází konat smírnou oběť Apollonovi. Mezi ní a Elektrou strhne se prudká hádka, v níž konečně Klytimestra hrozí dceři přísným trestem, jakmile se vrátí Aigisthos. Po oběti Klytimestřině objeví se pěstoun, aby oznámil, že Orestes zahynul při závodech v Delfech. Popel jeho přivezou prý fočtí poslové. Sbor nařiká, a i v Klytimestře hne se na chvíli srdce mateřské; ale brzy vezme vrch radost, že prosta je nyní strachu před mstitelem. Nejhlubší hoře cítí Elektra a dává mu volný průchod, když matka s poslem do domu odejdou. Než Chrysothemis vrací se všecka rozradostněna domněnkou, že Orestes se vrátil: vždyť našla rov otcův politý čerstvým mlékem, ověnčený květinami a ozdobený kadeří čerstvě ustřiženou. Elektra však zpraví sestru svou o smrti Orestově a vyzve ji, aby společně s ní vykonala pomstu nad nezdárnou matkou. Ale k tomu se Chrysothemis nemůže odhodlati a rozdvojivši se s Elektrou odchází.

Vystoupí Orestes s přítelem Pyladem a se dvěma průvodčími, kteří nesou popelnici s domnělými zbytky Orestovými. Elektra nařiká nad popelnicí, až Orestes dá se poznati. Pěstoun vrátiv se z paláce ponouká svěřence k rychlému činu. Oba jinoši s pěstounem a průvodčími odejdou do paláce. Po krátké modlitbě odeběře se tam i Elektra. Ale brzo vyjde oznamujíc, že nadešel rozhodný okamžik. A skutečně je slyšeti hrozný výkřik umírající Klytimestry. I Aigistha, který potom brzy se objeví, Orestes zabije na tom místě, kde byl zavražděn Agamemnon.

3. *Král Oidipus*¹⁾ (*Οιδίπους τύραννος*) Úchvatná tato tragédie osudová byla napsána nejspíše na počátku peloponneské války, kdy v Athenách zuřil mor.

V Thebách, kde po dlouhá léta šťastně panoval Oidipus, vypukla neúroda a mor. Děti, jinoši a starci přišli před palác královský a usedli jako prosebníci u oltářů. Staříčkový kněz prosí jménem jich panovníka, který k nim vyšel z paláce, o pomoc. Ale Oidipus vyslal už svata svého Kreonta do Delf tázat se Apollona o radu, jakým skutkem či slovem mohla by obec býti zachráněna. Kreon vrátí se s příkazem Apollonovým potrestati Laiova vraha v zemi žijícího smrtí nebo vyhnanstvím. Chtě vůli boží vyplniti, Oidipus vyzývá *nejváženější občany thebské*, kteří tvoří sbor, aby ho v pátrání podporovali, a proklíná pachatele i ty, kdo by mu jakkoli pomáhali. Ale v tom staví

¹⁾ Přeložil také Edv. Štolovský: »Sofokleův Oidipus král«. V Ml. Boleslavi, 1885.

se králi v cestu věštec Teiresias. Ten právě proto, že celou věc důkladně zná, zapřísahá nejprve krále, aby od pátrání upustil; když však král sama věštce obviňuje z účastenství ve vraždě, Teiresias označí veřejně Oidipa vrahem. Věštbě té však nechce a nemůže Oidipus uvěřiti a obviňuje Teiresiu ze zrady a ze srozumění s Kreontem, který sám prý baží po trůnu. Kreon zvěděv, z jak hrozného skutku jej viní vladař, přichází se ospravedlnit, ale podrážděný Oidipus nedá se přemluvití a chce dáti Kreonta usmrtiti. Jokasta slyšíc ta prudká slova, přichází ukonejšit manžela, a skutečně vymůže aspoň to, že Kreon smí volně odejítí. Chtíc úplně uspokojiti manžela dokazuje, že věštbám nelze věřiti; vždyť se nevyplnila ani ta věštba, že Laia zabije vlastní syn. Cizí lupiči ho kdysi zavraždili u trojího rozcestí a ne syn, který zhynul v neschůdných horách. Ale právě tato slova Jokastina vzbudí v Oidipovi strašnou předtuchu. Novými otázkami vladař doléhá na Jokastu: i místo i čas i počet průvodců i podoba Laiova shoduje se s okolnostmi vraždy, kterou kdysi spáchal sám Oidipus. Zvěděv příležitostně, že jeden ze sluhů, kteří Laia doprovázeli, dosud na venku jako pastýř žije, posílá pro něj. Zatím vypravuje své osudy v domě domnělého svého otce Polyba, vládce korinthského, a o tom, jak se setkal s Laiem. V tom vystoupí posel korinthský a oznamuje, že Polybos zemřel. Z řečí poslových vychází na jevo, že Polybos nebyl otcem Oidipovým, nýbrž toliko pěstounem. Posel sám prý dostal jej jako dítě od pastuchy Laiova. Jokasta věduoc, že pastucha a venkovan, pro něhož Oidipus poslal, je táž osoba, a chtíc odvrátiti hrozící neštěstí, radí Oidipovi, aby ustal dále pátrati. Ale Oidipus neslyše rady její posílá pro pastuchu. Jokasta odkvapí do domu. Přivedený pastucha donucen byv dozná, že to byl on, který přijal od Jokasty dítě k utracení a že je z útrpnosti přepustil poslovi. Zničen jsa Oidipus odchází. Po chvíli objeví se posel, aby oznámil, že Jokasta se oběsila, a Oidipus si vypíchl oči zlatými sponkami, které strhl s roucha manželčina. Po úchvatném žalozpěvu sborovém Oidipus objeví se sám naříkaje na svůj osud. Jen dvě přání chová vůči Kreontovi, který se také na jevišti objeví: aby směl obejmouti své dcery, a aby jej Kreon vyhostil na Kithairon, který mu rodiče již za mlada určili za hrob.

4. *Oidipus na Koloně* (*Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῶν*) vyniká čarokrásnými písněmi sborovými a zvláště skvostnou hymnou na Attiku.

Právě přivedla Antigona slepého otce Oidipa do háje na Koloně a usadila jej na kámen. Posvátné je místo, na kterém cizinci meškají, ale Oidipus nechce s něho ustoupiti, ani když

jej jakýsi občan kolonský poučuje, že jest zde sídlo Eumenid, neboť stařec správně hádá, že zde má dle věštby Apollonovy dokonati svůj strastný život. *Sbor attických starců* chce ho zahnat z země, kam se uchýlil, ale Theseus dovolí mu pobyt v zemi, které má Oidipus přinést požehnání. Zatím zví utýraný stařec od dcery Ismeny, že Eteokles vypudil Polyneika, ten že se uchýlil do Arga a odtamtud že táhne s brannou mocí k Thebám. Vítězství připadne prý dle výroku delfské věštírny tomu, kdo bude mít Oidipa v moci. Ale Oidipus nechce pomáhati ani Eteoklovi, s nímž se spolčil Kreon, ani Polyneikovi, nýbrž klně oběma nezdárným synům. Při tom spoléhá na pomoc Thesea, který mu ji zaručí a odejde. Sbor slaví v čarokrásném stasimu krásu Attiky a dary Atheniny i Poseidonovy: olivu, oře a loď . . . Ale již blíží se Kreon s branným mužstvem. Po dobrém snaží se nejprve přiměti Oidipa k návratu do vlasti, ale když slova jeho nepůsobí, chce násilím odvléci Oidipa i s dcerami. Ale Theseus se jich mocně zastane a Kreon odchází s nepořízenou. Ani starší syn Polyneikes, jenž pokorně jako prosebník se slzami v očích prosí otce, aby se s ním do Theb vrátil, nepořídí pranic a jde jisté smrti vstříc. Než Oidipovi nastává hodina vysvobození. Již volá Thesea žádaje ho, aby šel s ním na místo, kde má skonati. Oba odeberou se do háje. Za chvíli zvěstuje posel, co se stalo: zahřmělo prý, země se otevřela a přijala v lůno své Oidipa s bohy smířeného. Nařikající dcery ukonejší Theseus a dá je na jejich žádost doprovoditi do Theb.

5. *Antigona* (*Ἀντιγόνη*) je pro výbornou oekonomii, znamenitou charakteristiku osob a velebný sloh nejlepší tragédií řecké literatury. Byla provozována nejspíše roku 441 př. Kr.

Polyneikes a Eteokles padlí vzájemnou rukou před branami thebskými. Právě odtáhlo v noci vojsko argejské. Ráno po té rozmlouvají obě sestry Antigona a Ismena před palácem královským v Thebách o zákaze, který vydal vladař Kreon: dav totiž Eteokla počestně pohřbiti, pod trestem smrti zakázal pochovati Polyneika, poněvadž prý zdvihl zbraň proti vlasti. Antigona vyzývá Ismenu, aby spolu s ní pochovala mrtvolu bratrovu. Ale mírnější a ostýchavější Ismena zdráhá se tak učiniti, a Antigona s nevolí se odvrátí od své sestry, opětuji svůj nezvratný úmysl pohřbiti Polyneika. (Prologos.) S jásavým zpěvem vstupuje na jeviště *sbor*, který se skládá ze *starších občanů thebských*, rádců to králových. Radostně vítá den, který osvobodil město od strastí válečných, jásá nad porážkou nepřátel, velebí vítězství Thebanů a vyzývá k díkůčinění bohům

(Parodos.) Ale již přichází Kreon sám, aby opakoval a odůvodnil svůj zákaz. Sotva tak učinil, dozví se od hlídače, že byl zákaz přestoupen, i nařídí přísně pátrati po pachateli. (Epeisodion I.) Sbor podivuje se odvaze člověka a opěvává podnikavost jeho. (Stasimon 1.) Bedlivé pozornosti hlídačů podaří se dopadnouti Antigonu při činu. Kreon ji vyslýchá a rozhořčen jsa její zpurností ustanoví, aby byla za živa pohřbena ve hrobce Labdakoviců. Také Ismenu podezírá a káže ji chovati v zajetí. (E. II.) Novou touto ranou zaražen jsa sbor nařiká nad pohromami, které stihají rod Labdakoviců. (St. 2.) Marně přemlouvá Haimon, milenec Antigonin, svého otce Kreonta, aby upustil od úmyslu usmrtit Antigonu. Kreon jen tím více se popudí. Pouze Ismenu z trestu vyjme. Rozhněvaný Haimon rychle odejde; právem obává se sbor nejhoršího. (E. III.) Ale mocná láska Haimonova k Antigoně tak dojala sbor, že opěvuje moc lásky. (St. 3.) V tom strážci odvádějí nařikající Antigonu k smrti. Kreon vida, že Antigona dosud zde mešká, vystoupí z domu a pobízí sluhy, aby si pospíšili a Antigonu odvedli. Plačíc a nařikajíc Antigona loučí se se vším, co je jí drahým. (E. IV.) Odcházející Antigonu těší sbor. I Danae, Lykurgos a Kleópatra zakusili strastí podobných. (St. 4.) Tu přivádí hoch slepého věštce Teiresia. Nepříznivá znamení, která věstec zpozoroval při oběti, přiměla ho k tomu, aby Kreonta přiměl k povolnosti. Zaslepený Kreon zasype však ve své vášnivosti Teiresia nespravedlivými výčitkami, ano i úplatnost mu vytýká. Tu vzchopí se ctihodný věstec ke hroznému věštbě o strastech, které hrozí Kreontovi, a odejde. Teprva nyní vladař odhodlá se na opětné domluvy sboru propustiti Antigonu z hrobky a pohřbiti Polyneika. (E. V.) Sbor všecek jsa rozradostněn a pln důvěry, že se vše dobře skončí, prosí Dionysa, rodáka thebského, aby přispěl městu svou pomocí. (St. 5.) Ale rozhodnutí Kreontovo přišlo pozdě. Přikvapilý posel oznamuje, že Antigona sama v hrobce se oběsila, a také Haimon, který meškal u mrtvoly své nevěsty, vytasiv meč na otce, když ho chtěl odtamtud vyvésti, sám se jím proklál. Uslyševši Eurydika, manželka Kreontova, co se stalo, odkvapí do domu a usmrtí se. Zničený Kreon dá se odvésti do domu, klesaje pod tíží strastí, které si sám způsobil svou nerozvážlivostí. Právem tedy velebí sbor, odcházeje s jevišťe rozvážnost, která je pravým základem blaženosti. (Exodos.)

6. *Trachiňanky* (*Τραχίνιαι*) patří rozhodně do pozdní doby Sofoklova tvoření. I prolog, ve kterém Deianeira líčí své nehody od té doby, co se o ni Herakles a říční bůh Acheloos ucházeli, i epilog, ve kterém Herakles káže Hyl-

lovi zajatou Iolu za manželku pojmouti, živě upomínají na způsoby Euripidovy.

Již patnáct měsíců Deianeira, manželka Heraklova, nemá zprávy o svém manželu a proto posílá svého nejstaršího syna Hylla na Euboiu, kde prý Herakles obléhá město Oichalii. Ale brzy po odchodu synově oznámí jí posel u přítomnosti *choru*, který tvoří *panny města Trachiny*, že Herakles vítězně se vrací. Mezi zajatými ženami, které přivedl hlasatel Lichas, jest i Iole, dcera krále Oichalského. Když Deianeira zví, že Herakles jen z lásky k Iole Oichalie dobyl, pošle mu šat jedovatou krví Kentaura Nessa napuštěný, který prý, jinak jsa neškodný, zachová jí lásku Heraklovu. Ale když od syna Hylla, který se vrátil, uslyšela, že Herakles obléknuv šat za živa jest sžírán plameny, probodla se v zoufalství. V tom přinášejí na nosítkách spícího Herakla. Ubohý hrdina probudiv se, chce nejprve ztrestati svou manželku. Ale když se dozví od syna o smrti Deianeiry, která jen z touhy po něm chybila, řídíc se radou Nessonovou, poznává, že se splnila věštba, dle které neměl zemřít od nikoho z těch, kdo dýší, nýbrž od toho, »kdo v Hadu bydlí, jsa již nebožtík«, dá se dopravit na vrch Oitu a tam na hranici upáliti.

7. *Filoktetes* (*Φιλοκλήτης*) vyniká dvěma zvláštnostmi nad ostatní dramata Sofoklova: představováním *tělesného utrpení* na jevišti a *násilným* rozřešením, které způsobuje *θεὸς ἀπὸ μηχανῆς*.

K pustému pobřeží skalnatého ostrova Lemna přistali právě Odysseus a Neoptolemos, syn Achillův. Zde tráví Filoktetes už desátý rok bídný život svůj, živě se kořistí, kterou mu opatřuje luk po Heraklovi zděděný a jeho nechybující šípy. Plavě se totiž s ostatními Řeky k Troii, byl na ostrově Chryse uštknut od hada, který hlídal posvátný háj nymfy Chrysy. Poněvadž z rány vycházel odporný zápach, a Filoktetes neustále nařikal tou měrou, že nebylo možná ani oběti pokojně konati, Atreovici poručili tehdy Odysseovi, aby jej zavezl na Lemnos. Ale desátého roku obležení Troie roznesla se věštba po táboře achaiském, že bez Filokteta a jeho luku nelze dobýti Troie. I vypraveni lstivý Odysseus a šlechtitný Neoptolemos, aby přivedli Filokteta. Přistavše najdou snadno sluj o dvou východech. Je prázdná; Filoktetes někam odešel. I radí Odysseus Neoptolemovi, jakou lstí má přiměti Filokteta k návratu. Neoptolemos nejprve zdráhá se lstivě jednati, konečně však dá se přemluvit. Lítost pojímá po odchodu Odysseově nejen Neoptolema, nýbrž i *jeho plavce, ze kterých skládá se sbor*, nad

ubohým Filoktetem. V tom přichází utrpitelem sám. Zvěděv, že má před sebou Helleny, raduje se, a radost jeho se zdvojnásobuje, když uslyší, že má před sebou syna Achillova. Stýská si Neoptolemovi na příkoří a vyzývá jej, aby zase vylíčil strasti své. Neoptolemos vypravuje, jak jej Odysseus s Foinikem dopravili sice k Troii, ale nevydali mu zbraně otcovy: tu dostal prý od Atreoviců Odysseus sám. Proto vrací se prý Neoptolemos do vlasti a slibuje Filoktetovi, že ho vezme s sebou. Tím slibem získá si Filokteta tak, že mu v prudkém záchvatu své nemoci odevzdá luk a usne. Když procitne a doléhá na odplutí, Neoptolemos, jsa jat soustrastí, vyjeví Filoktetovi pravý stav věcí a domlouvá mu, aby s ním plul do Troie. Naříkaje Filoktetes žádá zpět svůj luk. Neoptolemos je na rozpacích, co má činiti; v tom vystoupí Odysseus, zamezí vrácení luku a přemlouvá Filokteta, aby se vrátil po dobrém. Ale když Filoktetes zdráhá se tak učiniti, Odysseus a Neoptolemos odejdou sami s lukem, nic nedbajíce srdcelomných nářků Filoktetových. Po chvíli však vrací se Neoptolemos a za ním spěchá Odysseus tuše, že Neoptolemos chce vrátiti luk Filoktetovi. A učiní to také skutečně Neoptolemos, nedav se postrašiti hrozbami Odysseovými. Filoktetes přijav luk a spatřiv Odyssea, an mu hrozí, že jej mocí odvede, míří na svého úhlavního protivníka, ale Neoptolemos jej zadrží, a Odysseus prchne. Neoptolemos chtě slibu svému dostáti, strojí se dovézti Filokteta domů, než v tom zjeví se Herakles, poručí Filoktetovi, aby se odebral k Troii, a věští, že jeho šípy Troia padne a ránu jeho že vyléčí Asklepios. Poslouchaje rozkazu toho Filoktetes rozloučí se s krajem a ubírá se do tábora achaiského.

III. *Novotami*, které Sofokles v tragedii řecké způsobil, *stal se dovršitelem jejím*. Nejdůležitější jeho novoty jsou tyto:

1. Rozmnožil počet herců *ze dvou na tři*, který počet se ustálil v řecké tragedii. Novoty té užil Aischylos už ve své Oresteii (r. 458). Tou novotou Sofokles dovršil tragedii, neboť mohl *umělecky provésti složitě jednání* (*πεπλεγμένη πράξις*) a *stavě proti povahám herojským povahy jemnější* (Antigona a Ismena, Elektra a Chrysothemis) *docílití účinných kontrastů*.

2. Rovněž rozmnožil *počet choreutů ze 12 na 15*.

3. *Upustil od trilogického nebo tetralogického skládání*

Aischylova a začal závoditi třemi nebo čtyřmi samostatnými kusy, které nebyly ani látkou ani idejí spojeny.¹⁾

4. *Zavedl malované dekorace.*²⁾

5. *Účastenství choru, jenž u Aischyla ještě je hlavní osobou a činně zasahá v ústrojí tragedie, obmezil na úlohu passivní.*³⁾

c) Euripides (480—406).

I. Euripides (*Εὐριπίδης*), mladší vrstevník Sofoklův, narodil se prý r. 480 na Salamině. Za mlada dostalo se mu pečlivého vzdělání. Ačkoli snažení jeho hlavně bylo obráceno ke skládání tragedií (už v 25 letech vystoupil s dramatem), přece rád se obíral také *filosofií*. Byl posluchačem Anaxagorovým, Protagorovým a Prodikovým, přítelem Sokrata, jenž i jemu přál. Učení mužů těch v tragediích svých často hlásal a tak přispěl mnoho k rozšíření filosofického vzdělání. Proto právem byl zván *filosofem scénickým* (*σκηνηνικὸς φιλόσοφος*). Poslední léta svého života strávil v Pelle na dvoře umění milovného krále makedonského Archelaa. Zemřel v Arethuse u Amfipole na jaře r. 406., byv prý roztrhán oí psů.

II. *Díla Euripidova.* Euripides sepsal asi 90 drama; z nichž se nám jich zachovalo 18. Z nich je 17 *tragedií* a 1 drama satyrské *Κύκλωψ*.

Svémi kusy Euripides doznal úplného uznání teprva po smrti, kdy rhetorika, filosofická osvěta a záliba pro strážení (*πάθος*) vzala vrch. Za *živobytí* svého dosáhl prý jen *pětkráté první ceny*.

¹⁾ O tom Suidas, (skladatel věcného slovníka z polovice X. st. po Kr.): *ἤρξε τοῦ δράμα πρὸς δράμα ἀγωνίζεσθαι, ἀλλὰ μὴ τετραλογεῖσθαι.*

²⁾ Arist. Poet. 4. *τρεις δὲ ὑποκριτὰς καὶ σκηνογραφίαν Σοφοκλῆς παρεσκεύασεν.*

³⁾ Umění Sofoklovo užívati choru vytýká Aristot. v Poet. 18. *καὶ τὸν χορὸν δὲ ἓνα δεῖ ὑπολαβεῖν τῶν ὑποκριτῶν καὶ μόνιον εἶναι τοῦ ὄλου καὶ συναγωνίζεσθαι, μὴ ὥσπερ Εὐριπίδῃ ἀλλ' ὥσπερ Σοφοκλεῖ.* (>A i sbor má jeviti se jedním z hercův a býti článkem celku a spolu hráti, ne jako v Euripidovi, nýbrž jak u Sofokla.<) — I Horatius má Sofoklův chor na mysli v Ep. II. 3. 193 n.

Z jeho kusů nejvíce vynikají tyto:

1. *Medeia*¹⁾ (*Μήδεια*) patří osnovou svou, provedením a řečí k nejlepším tragediím starověku.

Medeia, zachránivši Iasonovi život, odebrala se s ním do Řecka. V Korinthě Iason oblíbí si dceru tamějšího krále Kreonta a chce ji pojmouti za manželku. Ale Medeia strašně se mu pomstí. Pošle totiž dceři Kreontově otrávené dary, t. j. svatební roucho a ozdobu do vlasů. Nevěsta ničeho netušíc, obleče roucho; to vznítí se a při tom zahyne i Kreon chtě udusiti plameny. Potom Medeia usmrtí i své vlastní dva syny, jež měla s Iasonem, a ujede na voze, který jí poslal děd Helios a do něhož draci byli zapřaženi, i s mrtvolami svých dítek do Athen.

2. *Hippolytos*²⁾ (*Ἰππόλυτος*) obsahuje látku, kterou zpracoval pode jménem *Φαίδρα* i Sofokles. Euripida napodobili Seneka a Racine (Phèdre).

Faidra, manželka Theseova, oblíbí si nevlastního syna Hippolyta. Láska její není opětována a Faidra oběsí se, ale listem dává věděti Theseovi, že ji Hippolytos násilně zneuctil. Kletba otcova žene z vlasti syna, jenž od splašených koní zahyne. Teprv Artemis objeví Hippolytovu nevinnost.

3. *Ifigeneia Taurská*³⁾ (*Ἰφιγένεια ἐν Ταύροις*). Tato tragédie vyniká *mistrně vymyšleným mythem* i *mistrným provedením* a podnítila Goetha ke krásnému dramatu Ifigenii.

Orestes přijde s přítelem Pyladem do země krále Thoanta (*Θόας*) v Tauridě, aby odtamtud přinesl na rozkaz Apollonův obraz Artemidin. Dle zvyku mají býti, jsouce cizinci, obětováni. Ifigenie, kněžka bohyně, chce jednoho z nich zachrániti, aby odnesl její list do vlasti. Ušlechtilý spor, který povstane tím, že jeden za druhého chce zemřítí,

¹⁾ Přeložil Petr Durdík: Euripidova Medeia. V Praze 1878. (Bibl. klass. seš. 71.)

²⁾ Přeložil Václav Bakovský: Euripidův Hippolytos. V Praze 1873. (Bibl. klass. seš. 55.)

³⁾ Přeložil Fr. Šimáček. Vysoké Mýto 1895. (Program gymn.)

vede k poznání bratra se sestrou. Společně vymyslí si lstivý plán k útěku. Když pak je král Thoas chce stíhati, ujme se jich Artemis a zachrání je.

4. *Foiničanky* (*Φοίνισσαι*) mají jméno po choru, který se skládá z foinických dívek. Celkem mají Foiničanky týž obsah jako »Sedm proti Thébám« od Aischyla, jenže jej Euripides rozšířil tak, že obsahují spor Eteoklův a Polyneikův, boj sedmi proti Thebám, smrt zneprátelených bratrů a vyobcování slepého Oidipa, kterého Antigona ve vyhnanství provází.

Pro *jednotlivé překrásné scény* počítá se toto drama k nejdokonalejším výtvorům Euripidovým.

III. Euripides zastihl tragedii již na vrcholu dokonalosti; znamenají tedy *novoty a změny* jeho *v oekonomii její úpadek*.

Sem patří:

a) *prology*, v nichž osoby nejen šablonovitě vykládají, co se zběhlo až do doby, kdy se začíná děj, nýbrž často i, co se dále bude dít. Způsob ten působil i na Sofokla, jak patrně z prologu v Trachiňankách.

b) Užívání tak zvaného »*boha na stroji*« (*θεὸς ἐπὶ τῆς μηχανῆς*). Když totiž osnova dramata vášněmi a rozličnými zápletkami tak se zamotala, že *přirozené rozuzlení* nebylo možné, vystoupil *bůh nějaký na stroji* a ohlásil svou nezvratnou vůli, čímž uzel děje *násilně se přetíná*, kdežto »rozuzlení báji má se dít *ze samé báje*«. ¹⁾

c) *Chatrné spojení písni chorických s dějem*.

Za to *změny*, jež Euripides provedl *ve vnitřním obsahu* tragedie, ukazují na *mistrovství* jeho.

a) Poněvadž obecenstvo již se nasytilo starých bájí, *vyhledával* jednak *nové odlehlé pověsti místní*, jednak staré mythy *přetvořoval*. Tím stvořil nové osoby tragické, jako Medeei a Ifigeneii.

b) Mistrně líčí *lidské vášně*, a to hlavně lásku, žárlivost a pomstychtivost.

¹⁾ Arist. Poet. 15: *φανερὸν οὖν ὅτι καὶ τὰς λύσεις τῶν μυσθῶν ἐξ αὐτοῦ δεῖ τοῦ μύθου συμβαίνειν καὶ μὴ ὡς περ ἐν τῇ Μηδείᾳ ἀπὸ μηχανῆς*. Nicméně novotu tu zavedl i Sofokles ve Filoktetu.

c) Jest *mistrem ve scénách poznávacích*, jež ve mnohých kusech dovedl spojit *s obratem*.

Těmi dvěma posledními vlastnostmi stal se Euripides básníkem *nejtragičtějším*¹⁾ a nejdokonalejším mistrem složitě tragédie (*τραγωδία πεπλεγμένη*).

d) Úpadek tragédie řecké.

I vedle tří největších básníků tragických, i po nich nalézáme přemnoho básníků, které lákala sláva skládati dramata. Ale *žádný* z nich nedosáhl už výše *mistrovské*. Plodů dramatických přibývalo tou měrou, že už před dobou Alexandrovou Řekové měli přes 1200 tragedií, z nichž se nám *nezachovalo nic* mimo jmenovaná díla tří mistrných tragiků.

§ 19. Komédie.

*Κωμωδία*²⁾ značí zpěv (*ὄδῆ*) veselého davu (*κῶμος*) při slavnosti Dionysově. Začátky neumělé komedie sluší hledati hlavně u kmene dorského; nejvíce vyznamenávali se žerty a fraškami Megařané a Sikulové.³⁾

A. Komédie sicilská.

1. Ze sicilských skladatelů komedií nejvíce proslul *Epi-
charmos*, jenž pocházeje z ostrova *Κῶς*, přišel jako chlapec do Sicilské Megary a později do Syrakus. Tam počal roku

¹⁾ *τραγικώτατος* nazval jej sám Arist. v Poet. 14.

²⁾ Dle Arist. Poet. 5. jest komedie nápodoba všednějších povah; ale nenapodobuje každé špatnosti, nýbrž směšno, jež jest částí hanebna: směšno totiž jest jakousi vadou a příhanou bezbolestnou a nezáhubnou, právě jako směšná tvář je cosi úhonného a pitvorného bez bolesti. (Z části dle Vychodilova překladu.)
Ἡ κωμωδία ἐστὶν μίμησις φανλοτέρων μὲν, οὗ μὲντοι κατὰ πᾶσαν κακίαν, ἀλλὰ κατὰ τὸ γελοῖον, τοῦ δ' αἰσχροῦ ἐστὶ τὸ γελοῖον μῶριον· τὸ γὰρ γελοῖον ἐστὶν ἀμάρτημά τι καὶ αἰσχος ἀνώδυνον καὶ οὐ φθαρτικόν, οἷον εὐθὺς τὸ γελοῖον πρόσωπον αἰσχρόν τι καὶ διεστραμμένον ἄνευ ὀδύνης.

³⁾ Srv. Cic. in Verr. IV, 43, 95. »Numquam tam male est Siculis, quin aliquid *facete* et commode dicant.«

486 provozovati své kusy, jež byly buď: 1. a to většinou *mythologické travestie*, jak tomu nasvědčují tituly *Κύκλωψ*, *Προμαθεύς*, blížíci se takto satyrskému dramatu, buď 2. *obrazy ze všedního života*, jako »Sedlák« a »Účastníci slavnosti«. Psány byly sicilským nářečím. *Na dějovou živost* v jeho kusech naráží Horatius v Epist. II, 1, 58: Plautus ad exemplar *Siculi* properare *Epicharmi*. Slaven byl zvláště pro *hojnost sentencí*, jež svědčily o bystrém pozorování a hluboké spekulaci autorově.

2. V Syrakusách vyvinul se i *μῦθος*, t. j. nápodoba určité situace neb osoby. Nejproslulejším skladatelem jejich byl *Sofron* (Σώφρων) ze Syrakus, vrstevník Euripidův, jenž skládal mužské mímy (*μίμους ἀνδρείους*), jako *ἄγγελος*, *γέροντες*, *ἄλιεις* a ženské (*μίμους γυναικείους*).

Mímy byly psány *prósou a v nářečí dorském*. Platon prý často Sofrona napodobil ve svých dialozích, a také některé idylly Theokritovy vznikly prý napodobením mímů Sofronových.

B. Komédie attická.

Komédie attická vznikla dle zpráv starých z *neumělého žertu megarského* (*Μεγαρικὸν σκῶμμα*). Ale jak se z něho vyvinula v Athenách k výši umělecké, není známo, »ano jí s počátku nevěnováno opravdové péče: neboť i sbor komoedů *později teprva* vypravil *úřad*, před tím byli *ochotníci*«. ¹⁾

To stalo se teprva mezi r. 465 a 460 poprvé. Komédie začala se tedy teprva po válkách perských a počátky její spadají do doby Periklovy, kdy *mocná demokracie* poskytovala *slovu neobmezenou svobodu* (*παρρησία*). Ve vývoji komedie jeví se *mezíkem konec války peloponneské*. *Co je před ním*, patří ke komedii *staré*, *co po něm*, patří ke komedii *nové*.

¹⁾ Aristoteles Poet. 5 (1449 b.), *αἱ μὲν οὖν τῆς τραγωδίας μεταβάσεις καὶ δι' ὧν ἐγένοντο, οὐ λελήθασιν, ἡ δὲ κωμῳδία διὰ τὸ μὴ σπουδάζεσθαι ἐξ ἀρχῆς ἔλαθεν καὶ γὰρ χορὸν κωμῳδῶν ὅψε ποιεῖ ὁ ἄρχων ἔδωκεν, ἀλλ' ἐθελονταὶ ἦσαν.*

I. Komedie stará.

1. Stavši se veřejnou, komedie jala se překypujícím vtípem a výsměchem bičovati *slabosti a chyby veřejného života a vynikajících státníků*. Byla tedy *básnictvím politickým, směru konservativného*. *Rozpustilost* jevila se jednak *pitvorným šatem a směšnými maskami herců*, jednak *fantastickým převlečením choreutů*, kteří brzo představovali vosy, brzo žáby, brzo čápy a podobně.

Zvláštností staré komedie jest *παράβασις*, ve které se sbor obrací k obecenstvu (*πρὸς τὸ θεατρὸν παραβῆναι*) a *žertovně nebo vážně* vyslovuje se jménem básníkovým o *poměrech politických, náboženských i literárních*.

2. Nejvýtečnější ze všech básníků staré komedie byl Aristofanes (*Ἀριστοφάνης*, nar. okolo 450, zem. po r. 388), jehož působení spadá do války peloponneské. Byl *vřelým přívržencem strany aristokratické* a směle vystupoval proti demokracii. Ze 44 komedií zachovalo se 11 kusů nejslavnějších a nejvýznačnějších.¹⁾

Aristofanes v Rytířích (*Ἰππῆς*) bičuje demagoga Kleona, ve Vosách (*Σφῆκες*) sporůmilovnost Atheňanů, ve Ptácích (*Ὄρνιθες*) choutku Atheňanů dělati plány, v Žabách (*Βάτραχοι*) zvrácený směr Euripidův. Nejlepšími komediemi jsou Ptáci a Rytíři, ale nejvíce prosluly »Oblaky« (*Νεφέλαι*), ve kterých Aristofanes obrací se proti novému směru sofisticko-rhetorického vychování, za jehož představitele předvádí Sokrata. »Oblaky« byly provozovány o Dionysiích r. 423 a propadly. Nemohly tedy přispěti k odsouzení Sokrata.

Sokrates představuje se nám v Oblacích (zcela proti učení, jehož se za živa držel) jako filosof hloubající o přírodě. Vznáší se ve vzduchu na stroji a zkoumá hvězdy. U něho chce se vyučiti nevzdělaný rolník Strepsiades, jež žena a

¹⁾ Šafařík P. J.: Zlomky z Oblaků Aristofanesových. (Čas. č. mus. 1831.) — Václ. Nebeský: Acharnští. (Č. č. m. 1849.) Rytíři (Čas. č. mus. 1850). Žáby. Komoedie Aristophanova. V Praze. 1870. — August Krejčí: Plutos a Žáby. (Královny Sbírkky klasiků řec. a řím. seš. 31—33, 34 a 35. V Praze, Storch.) Úryvky z Ptáků v Hrubého Výboru z lit. řec. a řím. pro reálky. Vyd. 4. str. 148 n.

syn přivedli do dluhů. Doufá, že se naučí úskokům nové moudrosti a že tak unikne věřitelům. Když však ho Sokrates pro neúčelivost a zapomětlivost vyžene, povzbudí syna, aby se šel učit k Sokratovi. A skutečně, syn se tak vyučí, že starý jásá, slyše, jak účelivý synáček odbývá věřitele. Brzo potom však syn nabije otci a dokazuje mu, že je to úplně v pořádku, splatí-li děti rodičům bití, jež od nich za mlada dostaly. Tím rozlícen jsa Strepsiades zapálí dům Sokratův (*φροντιστήριον*), aby zahynul i se svými pomocníky.

Umělecký význam Aristofanův. Látka kusů jeho jest geniální. Vtipem vládl jako málokdo, ale užíval ho k tomu, aby převrácenost a sprostotu učinil směšnou. U něho platí známá slova: ridentem dicere verum. Proto mají kusy jeho vyšší tendenci mravní.

Zvláště však veleben byl u starých *působ řeči i lehkost veršů.*

II. K o m e d i e n o v á.

1. Obmezení politické svobody¹⁾ a vzrůstající se chudoba občanstva athenského měla v zápětí proměnu staré komedie v novou (*véa* nebo *καινή*). Ta *neobírajíc se životem politickým a nemajíc sboru vynikla umělým zauzlením, jemnou kresbou povah a vzácným slohem. Doba trvání jejího jest dlouhá, neboť sahá od konce války peloponneské až přes dobu alexandrijskou. Zvláštností její jest řada povahových typů, jako hltavý břichopásek, šibalský otrok, lakotný stařec, lehkomyšlný syn, koketující hetaira, pyšný aristokrat, domýšlivý povýšenec.*

Úplný kus nezachoval se nám z nové komedie ani jediný, ale ráz jejich lze poznati z více méně věrných kopií jejich — z komedií Plautových a Terentiových.

2. Nejproslulejším z básníků nové doby byl Menandros (*Μένανδρος*) (342—291) z Athen. Mužným věkem spadá do doby, jež bezprostředně následovala za Alexandrem. Se-

¹⁾ Horatius ars. poët. 283. a 284. lex est accepta chorusque (t. j. komedie) turpiter obticuit sublato iure nocendi.

psal přes sto komedií, z nichž se zachovaly jen četné zlomky.¹⁾ Kusy, které byly nadepsány Ἀδελφοί, Ἀνδρία, Ἐαυτὸν τιμωρούμενος, Εὐνοῦχος zpracoval Terentius po latinsky.

Druhé místo mezi spisovateli nové komedie zaujímal Filemon (Φιλίμων), vrstevník Menandra, jehož často přemohl, jsa oblíbenějším u Atheňanův. Dva kusy Ἐμπορος a Θεσαυρός nadepsané známe z Plautova zpracování (Mercator a Trinummus).

§ 20. Divadlo athenské.²⁾

1. Dějiny.

a) Za nejstarších dob, za kterých tragedie teprve vznikala, sbor tančil a zpíval kolem oltáře; diváci kupili se kolem nich. Záhy bylo místo, kde se tančilo, urovnáno a kameny nebo dřevěným zábradlím ohrazeno, aby se diváci netlačili na sbor. Tak vznikla *orchestra* (ὄρχήστρα od ὀρχεῖσθαι = tančiti), v jejímž středu stál oltář (θυμέλη). Od doby Arionovy náčelník sboru přednášel osudy Dionysovy, stoje na obětním stole (ἐλεός), aby ho obecenstvo lépe slyšelo. Když pak mimo náčelníka sboru také Thespidův herec začal vystupovati, postaveno pro ně podlouhlé lešení, t. j. *jeviště*.³⁾ Jest přirozeno, že se potom diváci hrnuli nejvíce v tu stranu, ke které herec a náčelník sboru jednajíce se obraceli.

Abý pak herec se mohl upravit, škrabošku a šat změnit, postaven za lešením *stan* (σκηνή), který byl rozšířen, když začali vystupovati herci dva nebo tři. Také pro obecenstvo stále se rozmnožující stavěna bývala dřevěná lešení (*ἵκρια*), která bývala po slavnostech opět strhována.

¹⁾ V posledních letech nalezeny na papyrech egyptských tři sceny z Menandrový komedie Γεωργός a zlomek z komedie Περιειρομένη (Ostříhaná), o nichž referuje Fr. Groh v Listech filologických XXV, 280 n. a XXVII, 81 n.

²⁾ Frt. Groh, Řecké divadlo. V Praze. 1905. Unie. — Jos. Král: O scenerii řeckého divadla. V Praze. 1888. J. Otto.

³⁾ Řecky τὸ λογεῖον (řečníště), protože to bylo místo, odkud herci a řečníci mluvili, τὸ προσκήνιον, protože stálo před skenou, ὁ ἀκριβας (Platon Symp. 194 B) jest výraz lidový.

Z těchto čtyř *hlavních částí*: z *hledišť* pro obecnstvo, *orchestry* pro sbor, ze *skeny* a *stolu* nebo *jevišť* pro herce vzniklo *řecké divadlo*.

b) *Athenské divadlo Dionysovo* (τὸ ἐν Διονύσου θεάτρον, τὸ Διονυσιακὸν θ.) prostíralo se v posvátném okrese Dionysovi (Διόνυσος Ἐλευθερεὺς) zasvěceném *na jihovýchodním svahu Akropole*. V *VI. století* byla nejhlavnější částí jeho veliká, kruhovitá *orchestra*. K ní pojilo se *dřevěné hlediště*, které se sice opíralo o svah Akropole, ale vyžadovalo na straně východní i západní, kde skála přestává, vysokých podpor. Toto dřevěné hlediště sřítlo se r. 500 př. Kr. při tragickém závodu mezi básníky *Pratinou, Choirilem a Aischylem*. Potom bylo hlediště vystavěno nejspíše z *kamene*, avšak skena bývala stavěna ze dřeva pro každé hry zvlášť.

c) *Asi v polovině IV. století př. Kr.* přikročilo se *ke úplně nové stavbě*. Tu však dokončil teprve státník a řečník *Lykurgos*, který řídil od r. 338 do r. 326 athenské finance. Za něho byla asi postavena *horní část hlediště¹⁾* a *kamenná budova divadelní* (skena). Ale jeviště vlastní zůstalo i tehdy ještě dřevěné. *Kamenné jeviště* (προσκήριον) zřízeno bylo až po *Lykurgovi*, nejspíše *ve druhém století př. Kr.* a bylo *okrášleno z předu sloupy*.

2. Popis divadla Lykurgova.

Kamenné divadlo Lykurgovo dělilo se *ve tři hlavní části*:

a) *Hlediště* (τὸ θεάτρον v užším slova smyslu, κοῖλον, cavea) skládalo se z *polokruhových koncentrických řad*, které *stupňovitě do výše vystupovaly*, a proto byly *dvěma širokými pásy* (διαζώματα) *ve tři patra* (ζῶναι) *rozděleny*. K jednotlivým řadám *sedadel vystupovalo se po čtrnácti* *paprskovitých řadách schodů* (κλίμακες), které *rozdělovaly celé hlediště ve třináct klínových oddělení* (κερκίδες). *Sedadla*

¹⁾ Hlediště takto upravené mohlo pojmuti na 17.000 diváků. Ten počet stanovil Dörpfeld, s nímž souhlasí i Groh v »*Řeckém divadle*« na str. 152. Platon, mluvě o více než 30.000 divácích, asi přehání.

byla z peirajského vápence; toliko 67 *čestných křesel* (θρόνοι) *nejspodnější* řady, jež byla vyhrazena *kněžím a úředním osobám* majícím právo proedrie (προεδρία), bylo z pentelského mramoru. Z nich nejkrásněji bylo vyzdobeno *prostřední křeslo* určené pro *kněze Dionysa Eleutherea*. Obecenstvo vcházelo do divadla *branami* (πάροδοι), jež vedly s prava i s leva mezi jevištěm a hledištěm do orchestry.

b) *Orchestra* byl prostor zemí dobře upěchovanou pokrytý, který měl podobu kruhu, jak to lze dosud ještě pozorovati i na zbytcích jiných divadel řeckých (nejlépe na orchestře divadla epidaurského). V něm pohyboval se sbor. Tam stál též *oltář Dionysův* (θυμέλη).

c) *Budova divadelní* (σκηνή), která vznikla z původního stanu, zakončovala divadlo. Obsahovala veliké síně, kde se herci a sbor strojili. Ze skeny vybíhaly směrem k hledišti *dva výběžky* po pravé a po levé straně (παρασκήνια). Prostor mezi skenou a oběma výběžky (20·50 m dlouhý a 5 m hluboký) byl vyplněn *dřevěným, nad orchestru povýšeným jevištěm*, na kterém hráli herci.¹⁾ Bylo-li třeba, aby také sbor na povýšené jeviště vystoupil, což stávalo se velmi zřídka, užíváno *dřevěných schodů*.

3. Scenerie.

a) *Dekorace*. Stan býval zakrýván prkennou stěnou s otvorem pro dvěře; tato stěna znázorňovala průčelí budovy. Jeviště bylo považováno za ulici nebo náměstí, na kterém stála dotčená budova. Původně bylo prý jeviště dekorováno jen massivními předměty jako oltáři, sochami bohů, náhrobky

¹⁾ Důmyslný architekt a první tajemník archaeologického ústavu německého v Athenách, dr. Vilém Dörpfeld, soudí, že i herci hráli v orchestře, tedy na stejné půdě jako sbor, *před* proskeniem, které pokládá za pouhou dekorační stěnu. Na proskeniu vystupovali prý hlavně bohové; herci jen tehda, když se měli objeviti ve výši, na př. na střeše domu. Ačkoli tato novější theorie došla mezi učenými značného rozšíření, přece stojí proti *jednomyslnému* svědectví starověkých spisovatelů i památek, a nemůže se dosud pokládati za zcela jistou.

a podobnými předměty. Teprva Sofokles zavedl *dekorace malované*. Této novoty použil pak i Aischylos, pro něhož maloval dekorace *Agatharchos*.¹⁾ *Zadní dekorace*, která v tragedii představovala nejčastěji chrám, palác nebo krajinu, byla malována na plátně, napjatém na dřevěném ráme a přistavována k průčelní stěně budovy divadelní.

Představovala-li dekorace *palác královský*, mívala *tři vchody*, které přiléhaly ke skutečným dveřím v průčelné stěně skeny. Herci představující osoby královské vystupovali dveřmi *prostředními* (*valvae regiae*), jež znázorňovaly vchod do královského obydlí (*βασιλειον*), hosté a cizinci v hradě meškající vycházeli dveřmi *levými*, jež vedly do síní hostinských (*hospitalia*, *ξενών*), služebníci pak *pravými*, vedoucími do obydlí otroků (*ειρκινή*). Osoby mimo palác meškající vstupovaly na jeviště *postranními* vchody z paraskenií (*αί άνω πάροδοι* proti parodám v orchestře) a to s levé strany (divákovy) osoby přespolní (*έξω πόλεως, άγρόθεν*), s pravé strany osoby přicházející z města (*έκ πόλεως*) a zvláště z přístavu (*έκ λιμένος*).

Změna sceny naznačovala se *periaktami* (*αί περιακτοι* t. *μηχαναί*). Byly to dva vysoké trojbočné hranoly dřevěné, které stojíce po obou stranách paraskenia otáčely se okolo čepu. Všechny změny daly se před očima obecnstva, neb řecké divadlo *nemělo opony*.

b) *Ze strojů divadelních* byly nejdůležitější *μηχανή* (létadlo), na kterém se objevovali *bozi* (§ 18. c. III.) a *έκκύκλημα*, prkenné to lešení nejspíše na kolečkách, které se dalo ze dveří zadní dekorace vysunouti, aby diváci mohli spatřiti to, co se dalo vnitř obydlí, zvláště vraždy. Duchové zemřelých vystupovali z dolních prostor po tak zvaných *schodech Charonových* (*Χαρώνιοι κλίμακες*) na jeviště. Pro napodobení *hromu a blesku* byly zvláštní stroje (*βροντειον* a *κεραυνοσκοπειον*).

¹⁾ Agatharchos, malíř ze Samu, působil v Athenách mezi rokem 460—420 př. Kr. a složil též spis o umění malířském (*σκηνογραφία*). Srv. Ottův Slovník Naučný I, 432.

§ 21. Provozování her divadelních.

1. Původ her divadelních z kultu Dionysova dokazuje i to, že provozovány byly pouze o slavnostech *Dionysových*. Svátků těch vůbec bylo do roka čtvero:

a) *Venkovské nebo malé Dionysie* (Διονύσια τὰ κατ' ἀγρούς, τὰ μικρά), slavnost to konaná po vsích v zimě, v měsíci poseideonu (prosinec — leden).¹⁾

b) *Δήναια* (n. Διονύσια ἐπὶ Δηναίῳ) slavila se v měsíci gamelionu (leden — únor) na počest Dionysova zvaného *Δήναιος*, t. j. Ochránce lisování vína (ἡ ληνός = vinný lis).

c) *Ἀνθεστήρια*, slavnost květinová, oslavující ke konci února (v měs. anthesterionu) příchod Dionysova do města, t. j. jarní procitnutí přírody.

d) *Městské Dionysie* (Τὰ ἐν ἄστει Διονύσια, τὰ ἀστικά, Διονύσια τὰ μεγάλα) v druhé polovici března (v elafebolionu), nejskvělejší to slavnost Dionysova. K ní přicházelo do Athen mnoho cizinců; zvláště spojenci přijížděli platit poplatek.

Ale hrálo se toliko o třech svátcích. O velikých Dionysiích hrály se výhradně kusy nové, a to po tři dni každodenně dopoledne tři tragedie a satyrské dráma, odpoledne komedie; o Lenaiích kusy nové i staré; komedie měla v nich první místo; o malých Dionysiích hrály se po venkově kusy v Athenách už obehnané.

2. Provozování kusů bylo věci státní. Pročež básník, chtě skladby své provozovati (διδάσκειν δρᾶμα), obrátil se k archontovi (o velikých Dionysiích k archontu eponymovi a o Lenaiích k basileovi) a žádal na něm choru (χορὸν αἰτεῖν). Povolil-li mu archon sbor (χορὸν δίδοναι), odkázal ho k některému bohatému občanu (χορηγός), který svým nákladem chor vybral, dal vycvičiti a slušně vypraviti. (Byla to

¹⁾ Rok attický počínal se prostřed léta, prvním novoluním po letním slunovratu, tedy asi v polovici července. Měl 12 měsíců o 30 a 29. dnech, tedy celkem 354 dni. Jména měsíců byla: ἐκατομβαιῶν (VII—VIII), μεταγειρνιῶν (VIII—IX), βοηδρομιῶν (IX—X), πνανεψιῶν (X—XI), μαιμακτηριῶν (XI—XII), ποσειδεῶν (XII—I), γαμηλιῶν (I—II), ἀνθεστηριῶν (II—III), ἐλαφηβολιῶν (III—IV), μουνυχιῶν (IV—V), θαρρηλιῶν (V—VI), σκιροφοριῶν (VI—VII).

λειτουργία zvaná χορηγία). Mimo chor občan musil zjednati i *hudebníky*, již bývali dva: *flétnista* řídil pohyby pochodové a zpěvy sborové, *kitharista* byl pro monodie.

3. *Herce poskytl a platil stát. I ženské úlohy hráli muži.* Herci měli drahocenná roucha. Postavu zvyšoval *κόθορονος* a *ὄγκος* (viz § 16. 2). Tvář se pokrývala škraboškou (*πρόσωπον*). Mimo herce vystupovaly němé osoby (*κῶφα πρόσωπα*, naši statisté) a družina (*θεράποντες, δορυφόροι*).

4. *Sbor vcházel do orchestry a tam stál sestaven jsa ve čtverohran tak, že členové jeho (χορευταί) stáli buď po 3 vedle sebe v 5 řadách za sebou (κατὰ ζυγά), buď naopak po 5 ve 3 řadách (κατὰ στήθους).* Uprostřed první řady stál *náčelník* (*χορυφαῖος*). Choreuté stojící od něho na pravo i na levo sluli *παραστάται* a byli ve sboru patnáctičlenném *vůdci polosborů*.

Rozestupoval se pak sbor za hry, aby nepřekážel divákům, na dvě proti sobě stojící oddělení (*ἀντιπρόσωποι*) a v tomto postavení zpíval pravidlem *στάσιμα* ve strofu a anti-strofu rozdělená.

5. *Písň čistě lyrické (στάσιμα a πάροδος) byly zpívány za průvodu flétny a provázeny rhytmickými pohyby, tancem (ὄρχησις).* Anapaesty (— — —), dochmie (— — — —) ve zpěvích *ἀπὸ σκηνῆς* i v kommech a spojená s nimi metra lyrická i jambické trimetry nebyly zpívány, nýbrž recitovány s průvodem flétny. Trimetry jambické ve vlastním dialogu byly přednášeny bez průvodu hudebního.

6. Provozování dramát bylo zároveň *zápasem (ἀγών)* obyčejně *tří básníků*. Rozhodovalo *pět soudců* zvláštních, odkud pořekadlo *ἐν πέντε κριτῶν γούνασι κεῖται*. Básník, jehož kus soudcové uznali za nejlepší, dostal od archonta před tváří celého divadla *věnek břečtanový*. Též ceny dostalo se vítěznému *choregovi* a *protagonistovi*, jehož hra byla nejlepší.¹⁾

Všichni básníci, kteří se účastnili závodu, dostali mzdu (μισθός), jejíž výška řídila se místem, na kterém kus byl

¹⁾ Od tohoto zápasu zvaní herci také *ἀγωνισταί*: první *πρωταγωνιστής*, druhý *δευτεραγωνιστής*, třetí *τριταγωνιστής*.

ἡμερονόμῳ. Také herci byli placeni. Choregům bylo zase dovoleno, na památku svého vítězství věnovati Dionysovi desku s věnovacím nápisem. O rozdělení cen sepsala se *listina* (διδασκαλία), která se uložila do státního archivu. Aristoteles první sebral tyto památky a vydal je ve dvou spisech: *Νίκαι Διονυσιακαὶ ἀστρικαὶ καὶ Ἀθηναϊκαὶ* a *Διδασκαλίας*. Tyto spisy se nám sice nezachovaly, ale za to našly se v posledních dobách dosti četné zbytky desk a zápisů věnovacích.

§ 22. Části tragedie.

Díly, ve které se tragedie dělí, jsou tyto:¹⁾

1. *πρόλογος* jest celý díl tragedie před výstupem sboru.

2. *πάροδος* (ἦ) je vstupní píseň sboru obyčejně v anapaestech složená.

3. *ἐπεισόδια* (τά) jsou ty části tragedie, jež jambickými trimetry jsouce složeny, mezi dvěma písněmi sborovými jsou umístěny.

4. *στάσιμα* (τά) jsou zpěvy prováděné mezi jednotlivými výjevy na *stanovišti* sborovém v orchestře. Má-li *στάσιμον* ráz jásavé radosti, zove se *ὑπόρχημα*. Sofokles užívá ho druhdy před obratem (*περιπέτεια*), zvyšuje dojem katastrofy.

5. *ἐξοδος* (ἦ) jest ten díl tragedie, po němž není již zpěvu chorického (*τὸ χορικόν*).

Στιχομυθίαι jsou takové části dialogu, v nichž mluvícím připadá po verši. Stává-li se hovor ještě živějším a situace bouřlivější, přerušují se osoby rozmlouvající i prostřed téhož verše a vznikají *ἀντιλαβαί*.

V písních sborových, jež složeny jsou v mírnějším nářečí dorském, odpovídá *ἀντιστροφὴ* strofě obyčejně *ἀσλεδυγε* *δοσπρῆν* (*ἐπωδός*).

¹⁾ Arist. poet. 12. Tragedii samu definuje Aristoteles (Poet. 6 těmito proslulými slovy: *ἔστιν τραγωδία μιμησις πράξεως σπουδαίας καὶ τελείας μέγεθος ἐχούσης, ἡδυσμένῳ λόγῳ χωρὶς ἐκάστῳ τῶν εἰδῶν ἐν τοῖς μορίοις, δρώντων καὶ οὐ δι' ἀπαγγελίας, δι' ἐλέου καὶ φόβου περαίνουσα τὴν τῶν τοιούτων παθημάτων κάθαρσιν.* («Jest tragedie národová jedná ní vážného a dokonalého, velikost majícího, řečí podle rázu jednotlivých oddílů rozličně ozdobnou, k onajících osob a ne výpravou, působící soustrastí a bázní očistu strážní takových.» Překlad Vychodilův.)

Κομμός je střídavý žalozpěv sboru s herci ve zvláště pohnutých výjevech.

Τὰ ἀπὸ σκηνῆς jsou zpěvy herců na jevišti.

D) Dějepisectví.

§ 23. Logografové.

1. Dlouho Hellenové čerpali vědomosti o slavných skutečích předků svých toliko z písní epických.

Teprva v polovici šestého století př. Kr. povstali u Ionů maloasijských a na ostrovech sousedních tak zvaní *logografové*.¹⁾ Muži ti psali sice *prósa* o skutečích předků svých, ale *způsobem právě epickým*. Užívaliť nejen ionského nářečí a četných obrátů řeči epické, ale vypravovali *sebrané pověsti i historické zprávy nepřihlízejíce k vnitřní spojitosti věcí a neodlišujíce pravdy od báje*. Proto právem jmíni byli pouze za pokračovatele a napodobitele básní epických.

2. *Látku* poskytovaly logografům pověsti o založení měst (*κτίσεις*), rodokmeny (*γενεαλογίαι*) panujících rodů, zvyky a zřízení jednotlivých národů a zeměpisné památnosti cizích zemí.

3. Počet logografů byl dosti značný,²⁾ vždyť dosud je známo asi třicet jmen jejich. Nejstarší z nich byl prý *Kadmos Miletský* (asi z poloviny 6. stol. př. Kr.), jemuž se přičítal spis *Κτίσις Μιλήτου καὶ τῆς ὅλης Ἰωνίας*; nejznamenitější však byl

Hekataios Miletský (*Ἑκαταῖος Μιλήσιος*). Žil za válek perských a byl důležitým činitelem ve svém rodišti. Před vzpourou ionskou varoval své krajany ve shromáždění, aby se nepouštěli do války s tak mocným nepřítelem, potom, nemoha jich přemluvit, radil zase, aby hleděli státi se pány

¹⁾ T. j. sběratelé pověstí, kronikáři. *Λόγος* tolik jako prósa proti básni (*ἔπος*). Názvu toho užil poprvé Thukydides, počítaje mezi logografy (*λογογράφοι*) i Herodota, který zase nazývá Hekataia (ale také Aisopa) *λογοποιός*.

²⁾ Podrobněji jest o nich pojednáno v Úvodě k Výboru z Herodota od G. Šurana (V Praze, Otto).

moře.¹⁾ Později (494) šel jako vyslanec ionský k perskému náměstkovi Artafrenovi a vymohl na něm, že vrátil městům ionským ústavu.

Sepsal dva spisy: *Γενεαλογίαι* nejméně ve 4 knihách a *Περιήγησις* nebo *Περίοδος γῆς* ve dvou knihách. V tomto díle podal výsledky svých rozsáhlých cest, jež znázornil mapou (*πίναξ*)²⁾.

§ 24. Herodotos (ok. r. 484—424).

1. *Herodotos* (*Ἡρόδοτος*) narodil se mezi rokem 490 a 480 př. Kr. v Halikarnassu (*Ἀλικαρνασός*). Pocházejí ze vzácné a zámožné rodiny, nabyt důkladného a všestranného vzdělání. Zvláště básnickou literaturu znal dokonale, ale že se obíral i spisy filosofického a dějepisného obsahu, je velice pravdě podobno. Nejlépe obeznámil se s Hekataiem, jehož v některých částech díla svého hojnou měrou používal.

Jinak máme o životě Herodotově zprávy velmi chatrné. Z díla samotného je patrné, že doplňoval své vzdělání rozsáhlými cestami, jimiž rozšířil také svůj politický rozhled a osvojil si vzácnou *objektivnost* úsudku.

Bohužel nelze ani *pořádku* ani *doby* cest těch přesně stanovit, za to lze určit z díla samotného *rozsah* jejich. Celkem lze říci, že Herodot prošel *téměř všechen tehdy známý okršlek zemský*.

V *Evropě* prošel všechna důležitější města *Hellady* a navštívil nejdůležitější *ostrovy řecké*; zvláště na Samu prodlel delší dobu. Také na dvoře králů makedonských déle pobyl. Tehda poznal značnou část *Makedonie* a *Thrakie* z vlastního názoru. Ano i *pobřeží Černého moře*, kde bylo hojně osad řeckých, navštívil. Tam zvěděl i o dvou národech

¹⁾ Herodotos V, 36.

²⁾ Byla to prý druhá mapa řecká; prvou nakreslil ionský filosof Anaximandros. Dle vypravování Herodotova (V, 48) Aristagoras, tyran Miletský, rozmlouval s Kleomenem ukazuje mu *γάλλεον πίνακα, ἐν τῷ γῆς ἀπάσης περιόδου ἐνετέμνητο καὶ θάλασσά τε πᾶσα καὶ ποταμοὶ πάντες*. Tato mapa byla asi vykreslena dle vzoru mapy Hekataiovy.

slovanských:¹⁾ Neurech (*Νευροί*) a Budínech (*Βουδῖνοι*). Z Thurií podnikl cesty po *Sicilii* a *Dolní Italii*.

V *Asii* zná západní část *Malé Asie*. Mimo to putoval od pobřeží syrského k Eufratu, po němž se plavil až do Babylona. Byl-li též v Susách, nevíme, ačkoli v Arderikkách, statku to Dareiově, od Sus asi čtyři míle vzdáleném, na jisto meškal.

Také ve *Foinicku* byl a foinický *Tyros* navštívil, aby tam shlédl chrám Heraklův.

V *Africe* nejvíce jej upoutal *Egypt*, který prošel od Naukratidy až po Elefantinu. Stavby, dějiny a zvláštnosti této podivuhodné země učinily na Herodota ohromný dojem, způsobily úplný převrat v jeho posavadních názorech a obohatily jeho duševní obzor velikou hojností pojmů úplně nových.

Z Egypta plavil se přímo do řecké osady *Kyreny* a na *pobřeží libyjské*.

Když zavítal na svých cestách do Athen, zalíbilo se mu tam tak, že v nich po delší dobu meškal, stýkaje se s mnohými znamenitými muži vůbec, zvláště však s *Periklem* a *Sofoklem*, který prý na počest jeho složil i elegii. Kromě toho zachovala se zpráva, že i *veřejně* četl své dílo v Athénách r. 445 a že dostal k návrhu Anytovu 10 ta'entů odměny.

Když se r. 444 Atheňané usnesli k radě Periklově založiti novou osadu všehellenskou na místě zbořené Sybaridy v Italii, Herodot účastnil se této výpravy a pomáhal zakládati osadu *Θούριοι* nazvanou. Po osadě této dostalo se mu i příjmení *Θούριος*.

Ale tamější rozhárané poměry politické přiměly jej brzo k návratu do Athen, kde se dožil i počátku války peloponneské a kde i nejspíše zemřel před r. 424 př. Kr. Aspoň mu Atheňané zřídili hrob u brány Melitské vedle hrobu Thukydidova. Jiní však soudí, že to byl pouz čestný

¹⁾ Hdt. IV, 105, 108, 109. (Výbor z Herodota, str. 257). O nich Šafaříkovy Slovan. starožitnosti (2. vyd.) I, 213—229; J. E. Vocel, Pravěk země české. Oddělení II; Niederlovy Slovan. starožitnosti I, 266 a 283 n.

náhrobek (t. zv. *κενοτάφιον*), a že Herodotos zemřel a pochován byl v Thuriích, kde později ukazovali jeho náhrobek na agorě.

2. Účel, název, rozdělení díla Herodotova. Vše, co na cestách vyzkoumal, Herodotos uložil ve svém díle, chtě

a) zabrániti, aby to, co se na světě stalo, nevešlo v zapomnutí, a

b) způsobiti, aby *slavné skutky hellenské a barbarské* nepozbyly slávy.

Dílo jeho nazývá se obyčejně *ιστορία*. On sám na začátku díla svého praví o něm, že jest *ιστορίας απόδεξις*,¹⁾ jindy nazývá je *πᾶς ὁ λόγος* a jednotlivým částem díla svého říká buď *λόγος* nebo *λόγοι*. Rozdělení na *devět knih* po Musách nazvaných nepochází od Herodota, nýbrž od učenců alexandrijských.

3. Herodotos povznesl se vysoko nad logografy tím, že si vyvolil za předmět vypravování *historické události významu světového*, a že je sloučil *v umělecký celek dvojitým pásmem*, a to :

a) pásmem *vypravování* a

b) pásmem *náboženským* (ethickou idejí).

a) *Středem díla jeho jsou války Hellenův a Peršanů* za králů Dareia a Xerxa. Na ty však hledí jen jako na poslední akty onoho nepřátelství, které se jevilo už za mythického věku mezi Evropou a Asií, mezi Helleny a barbary. Dějiny různých národů líčí v hojných *episodách* (*προσθήκαι* IV, 30) čím se dílo jeho velice podobá homerskému eposu.

b) *Ethická ideje*, která proniká celé dílo Herodotovo, jest, že *veškeré dějiny jsou následkem světového, bohem ustanoveného řádu*. Kdo ruší řád ten, toho *stíhá pokuta* buď jej sama, buď jeho *potomky*. Tak podlehli mocní králové Perští, poněvadž vztáhli v pýše a zpupnosti ruce po Evropě, která jim nebyla souzena.

¹⁾ Ἡροδότου Ἀλικαρνησέος ἱστορίας απόδεξις (= vyzkoumaného výklad) ἦδε, ὡς μήτε τὰ γενόμενα ἐξ ἀνθρώπων τῷ χρόνῳ ἐξίτηλα γένηται, μήτε ἔργα μεγάλα τε καὶ θωμαστά, τὰ μὲν Ἕλλησι τὰ δὲ βαρβάροισι ἀποδεχθέντα, ἀκλεᾶ γένηται, τὰ τε ἄλλα καὶ δι' ἣν αἰτίην ἐπολέμησαν ἀλλήλοισι. (Hdt. I. 1.)

Než bůh netresce jenom *zločinů již spáchaných*, nýbrž stará se dle mínění Herodotova často už *předem o rovnováhu a řád* světový tou měrou, že vůbec *nepřeje trvání* žádnému *velikému štěstí*. Ten názor vyslovují zvláště tři mužové: Solon (v rozmluvě s Kroisem: τὸ θεῖον πᾶν ἔδν φθονερόν τε καὶ ταραχῶδες, I., 32) Amasis a Artabanos. Tuto *závist boží* (φθόρος θεῶν) zakusil na př. Kroisos a Polykrates.

4. Obsah díla Herodotova.¹⁾

I. kniha. Nepřátelství mezi Helleny a barbary projevilo se obapolným únosem žen (Ioy a Europy, Medeie a Helleny). Ale první útok *historicky* zajištěný na osady řecké v Malé Asii podnikl Kroisos, král Lydie, jejíž dějiny se hned vypravují. Kroisovi bylo věštěno, aby si vybral k válce s Kyrem za spojence *nejinocnější kmen řecký*. To zavdává Herodotovi příležitost zmíniti se v episodě o dějinách *athenských* od Solona a o dějinách *lakedaimonských* od Lykurga po Kroisa. Ale Kroisos podlehl Kyrovi, který ztroskotal říši *medskou*. I vypisují se zase dějiny říše této. Kyros (558 až 529) podnikl *výpravy tři*:

1. proti *osadám řeckým* v Asii, při čem se vypravuje o založení jich;

2. proti *Babyloňanům*, při čem líčí se výstavnost a obyvatelstvo toho města;

3. proti *Massagetům*, kde Kyros sám zahynul.

II. kniha. Kambyses (529—522) táhne proti Egyptu. Při té příležitosti Egypt (náboženství, zvyky, mravy) se důkladně popisuje a jeho dějiny zevrubně se vypravují.

III. kniha. Kambyses pokořil nejen Egypt, nýbrž i *Lybiu a Kyrenu*. Po smrti Kambysově vládne sedm měsíců Lžismerdis. Proti němu postaví se *sedm perských velmožů*, z nichž zvolen za krále *Dareios* (521—485). Potom je episodicky zmínka *o moci a pádu Polykratově*. Následuje nástin *vnitřních poměrů říše Perské*.

IV. kniha obsahuje *výboje Dareiovy*:

1. *tažení proti Skythům* (515). Při tom vykládá se ob-

¹⁾ Přeložil celé prof. Jan Kvičala: Herodotovy dějiny. V Praze, (Bibl. klass.) 1863—1864.

širně nejen o tomto národu, nýbrž i o všech národech severo-východní Evropy a sousedních národech asijských.

2. *zamýšlenou výpravu* proti národům obývajícím severní pobřeží Afriky. K tomu druží se dějiny *řeckých osad v Africe*, zvláště dějiny *kyrenské*.

V. *kniha*. Dobyetí *Thrakie* a *Makedonie*. *Vzpouza ionská*. (500—494). Aristagoras hledá pomoci ve Spartě a v Athenách. I pokračuje se v líčení *dějin spartských a athenských* tam, kde přestáno v knize I.

VI. *kniha*. Povstání ionské se nezdařilo. Ale ani *první tažení Dareiovo* proti Řecku pod Mardoniem se nezdařilo, poněvadž se perské loďstvo ztroskotalo u mysu Athonského (492). *Druhé tažení* pod vůdcovstvím Datia a Artafrena skončilo se porážkou perskou u *Marathona* (490).

VII.—IX. kniha. Válečné tažení Xerxovo.

VII *kniha*. Tažení Xerxovo (485—465) proti Hellenům, kteří hledají pomoci u svých soukmenovců *dolnoitalských* a *sicilských*, než nedosáhnou jí, poněvadž nechtěli přepustiti náčelnictví Gelonovi. Episodicky líčí se *boje Řeků italských* a *sicilských mezi sebou* a s *Karthaginskými*. — Bitva u *Thermopyl*: rekovnost Leonidova a zrada Efialtova.

VIII. *kniha*. Bitva námořní u *Artemisia*, dobytí Athen, vítězství u *Salaminy*. útěk Xerxův (480).

IX. *kniha*. Bitva u *Platai* a u *Mykaly* (479). Dobyetí *Sestu* (na jaře 478) je poslední událost, o které se Herodotos zmiňuje.

5. **Nářečí a sloh.** Ač byl Herodotos původu dorského, přece sepsal své dějiny *za příkladem předchůdců svých*, ionských logografů, nářečím *ionským*, jímž se i v Halikarnassu hojně psalo a mluvilo. Na rozdíl od epického (staroionského) nazývá se nářečí to *novoionským*. Ale Herodotos uchýlil se od prostého nářečí logografů tím, že je rozhojnil zvláště slovy a tvary epickými i čistě attickými a vzdělal si zvláštní mluvu spisovnou, kterou již staří grammatikové nazývali *ionštinou pestrou* (ποικίλη Ἰάς) naproti *čisté* (καθαρή) Hekataiově.¹⁾

¹⁾ Niederlova mluvnice ve vyd. Steinmannově, Díl I, § 411.

S měkkostí a plynností nářečí toho jest ve krásné shodě *jednoduchost slohu a prostota vypravování*. Herodotos je hlavním představitelem *mluvy řaděné* (ειρομένη λέξις), která proti mluvě periodické věty jednoduše vedle sebe řadí spojujíc je slůvky *καί, τε, δέ, οὐν*, aneb opakujíc slova.¹⁾

6. **Hodnověrnost** byla Herodotovi již za starověku upírána. Mladší vrstevník jeho Ktesias, lékař Artaxerxův, nazval ho lhářem a báhorkářem, a koncem prvního století po Kr. filosof Plutarchos shrnul výčitky Herodotovi činěné ve spisku *Περὶ τῆς Ἡροδότου κακοηθείας* (O zlomyslnosti H.) nadepsaném, upíraje pravdivost jeho zprávám.

Ale zkoumání nejnovější potvrzuje hodnověrnost jeho skvělým a často překvapujícím způsobem. Ovšem jeho hodnověrnost řídí se z veliké části *prameny*, z nichž čerpal. Tak zprávy jeho zakládající se *na vlastním pozorování a názoru* jsou vesměs spolehlivy a správný. Méně lze již spoléhati na zprávy, které se zakládají buď na *doslechu* (ἀκοή), poněvadž hodnověrnost jejich řídí se spolehlivostí Herodotových zpravodajů, buď na *listinách*, jež bývaly druhdy padělány, buď na *výňatcích* ze spisů předchůdců jeho. Je pravda, mnoho věcí vadilo Herodotovi, že nemohl vždy proniknouti k pravdě: jeho *neznalost cizích jazyků* způsobila, že nemohl čerpati *přímo* z cizojazyčných pramenů, nýbrž že byl odkázán na tlumočníky, kteří ho často klamali, jeho *názor náboženský*, že jedna nejvyšší bytost *přímo* zasahuje v osudy lidské a že vůli svou často dává na jevo *sny, věštbami a zázraky*,²⁾ kalila často úsudek jeho, a konečně nepopíratelná *přízeň k Athenám* i jejich zřízení vřbec a k Alkmeonovicům

¹⁾ Na př. (V, 49) ἀπικνέεται ὁ Ἀρισταγόρης ἐς Σπάρτην- ἀπικνεόμενος δὲ ἐς λόγους ὁ Ἀρισταγόρης ἔλεγε . . .

²⁾ Proto také Herodotos vypravuje tolik báhorek a pověstí (srv. jen nejznámější: o Arionovi, Solonovi, o prstenu Polykratově a j.), z nichž některým věří, zvláště souhlasí-li s jeho názory, některé uvádí řídě se zásadou v VII, 152 vytčenou: Ἐγὼ δὲ ὀφείλω λέγειν τὰ λεγόμενα, πείθεσθαι γε μὲν οὐ παντάπασιν ὀφείλω, καὶ μοι τοῦτο τὸ ἔπος ἐχέτω ἐς πάντα τὸν λόγον. Také sluší se poukázati na to, že právě v době nejnovější ukázala se mnohá naprosto zavržovaná udání Herodotova buď úplně neb aspoň v jádře pravdivými.

i Periklovi zvláště sváděla jej k přísnému soudu o Themistoklovi, Korinťanech a Thebanech.

Ale na druhé straně *svědomitost*, která ho přiměla k tak rozsáhlým cestám a která se jeví i *v pečlivosti*, jak liší věci *z vlastního názoru* (ὄψει) poznané od ústního podání (ἀκοή) a od vlastní domněnky (γνώμη), jak neváhá z různých versí vybrati pravděpodobnější a při podání pravdě nepodobném vysloviti své pochybnosti, *spravedlivost a nepředpojatost*, s jakou posuzuje národy cizí, dokazuje, že *pravda a snaha po ní* byla Herodotovi nade vše, a proto právem pokládají ho právě nejnovější dějezpytci za svědka hodnověrného, za důležitého sběratele výzkumů národopisných vůbec a za nejdůležitější pramen válek řeckoperských zvlášt.

§ 25. Thukydides (ok. r. 455—400).

1. Thukydides (Θουκυδίδης) pocházel z rodičů velmi zámožných. Po nich zdědil statek Σαπτή ὄλη (= Proseky, Proseč) na pobřeží thrackém se zlatými doly v jižním pohoří Pangaiském. Zažil válku peloponneskou, a mor (430) postihl i jeho. Roku 423 velel athenskému loďstvu na pobřeží thrackém. Zachránil sice přístaviště Eion, ale přišel pozdě k Amfipoli, které se zatím zmocnil spartský vůdce Brasidas. Za to byl *z velezrády obžalován a k smrti odsouzen*. Tomuto nespravedlivému trestu vyhnul se *dobrovolným vyhnanstvím*, v němž 20 let strávil jednak cestuje, jednak meškaje ve Skaptehyle a pracuje o svém díle, až dostal s koncem války peloponneské (404) *dovolení vrátiti se do Athen*. *Kdy a kde zemřel, nevíme*. Že zemřel *náhlou smrtí*, soudí se z toho, že *dílo jeho není dohotoveno*.

2. »*Dějiny války peloponneské*«, které se citují také pod titulem *ἑστυγραφία* (Sepsání) jsou jediným dílem Thukydidovým.¹⁾ Rozdělení v 8 knih pochází od pozdějších grammatiků.

¹⁾ Knihu prvo u přeložil Jan Frt. Desolda, (Sepsání války peloponneské. V Pardubicích. 1885) — druho u Jan Konůpek (v progr. gymn. Novobydžovského r. 1893 a 1895), prvou polovinu třetí knihy Jos. Veverka (v progr. gymn. v Králové Dvoře r. 1903).

Obsahem jeho jsou děje války peloponneské do r. 411.

3. Thukydidés jest *první* dějepisec, jenž

a) užil *attického nářečí* v próse a

b) vypsál *dějiny své doby*, tedy to, čeho se sám dožil.

Události řadí vedle sebe *postupem let* a rozeznává v každém roce léto a zimu.

Ačkoli tedy nemá jeho dílo takové ceny umělecké jako Herodotovo, přece Thukydidés právem *platí za největšího dějepisce starověkého a zakladatele pragmatického dějepisectví*, ježto vykládá všechny události *přirozenou cestou* a *charaktery* jednajících osob. Jsa si vědom *cennosti díla* svého, praví sám o něm (I, 22), že jest *κτῆμα εἰς αἰεὶ μᾶλλον ἢ ἀγώνισμα ἐς τὸ παραχρῆμα*.

Pověstnou *stručnost* jeho slohu, která jest často až na úkor srozumitelnosti, napodobili mnozí dějepisci řečtí a z římských zvláště Sallustius a Tacitus.

§ 26. Xenofon (ok. r. 434 až po r. 359).

1. *Xenofon* (Ξενοφῶν), syn Gryllův (Γρύλλος), narodil se v Athénách. *Mládí* jeho spadá *do války peloponneské*. Po dlouhá léta byl věrným žákem Sokratovým, od něhož odloučil se teprve r. 401, vstoupiv na vyzvání *Proxenovu* do služeb mladšího Kyra.¹⁾ Když tento padl v bitvě u Kunax (401) a vůdcové hellenští byli lstně od Peršanů povražděni, řídil, jsa vůdcem zadního voje (*ὀπισθοφύλαξ*), s Cheirisofem zpáteční pochod zbylého vojska (okolo 10 000) zeměmi nepřátelskými přes Trapezunt a Byzantion. V Thrakii dal se s vojskem najmouti od Seutha, jemuž dobyl dědictví. Potom odevzdal vojsko spartskému vojevůdci Thibronovi, který válčil v Malé Asii. Od něho převzal je nástupce Derkylidas (399) a Agesilaos (od r. 396), pod nimiž sloužil i Xenofon.

Zatím byl Xenofon z Athen vyobcován pro lakonské smýšlení (*ἐπι λακωνισμῶ*). I zůstal u Agesilaa a s ním bojoval i v bitvě u Koroneie (394) proti svým vlastním rodákům.

¹⁾ Anab. III, 1, 4 neb v Steinmannově Výboru An. IX. 3 n.

Lakedaimoňané odměnili jej *statečkem* u městečka Σκιλλοῦς zvaného (asi tři čtvrti hodiny od Olympie), kde žil Xenofon klidně, zaměstnává se spisováním, rolnictvím a houbou až do bitvy u Leukter (371). Po ní Elidňané zmocnili se opět svých statků, které jim Sparťané odňali, a Xenofon odebral se do Korintha. Když se Atheňané spojili se Sparťany proti Thebanům, byl i *trest vyhnanství* Xenofonovi *promínut*. Xenofon nesúčastnil se sice boje, ale poslal své dva syny, aby v athenské jízdě bojovali. Z nich padl Gryllos v bitvě u Mantineie (362). Nedlouho potom (jistě až po r. 359) Xenofon zemřel v Korinthě.

2. *Nejdůležitější spisy Xenofontovy*¹⁾ jsou tyto:

a) *Κύρου ἀνάβασις* v *sedmi* knihách má jméno od malé části celého spisu, kde se líčí tažení Kyrovo od moře do vnitra Asie. Ostatek díla je věnován zpátečnímu pochodu (*κατάβασις*) od Babylona přes Trapezunt na Hellespont.

b) *Κύρου παιδεία* (Vychování Kyra) v *osmi* knihách líčí, jaké má býti *vychování* a *jaká povaha* vládcova. Za ideál vybral si Xenofon staršího Kyra, o němž na svých výpravách mnoho krásného slyšel vypravovati.

c) *Ἑλληνικά* v *sedmi* knihách obsahují řecké dějiny od r. 411 až do r. 362, čili od té doby, kde přestává dílo Thukydidovo, až po bitvu mantineiskou.

d) *Ἀπομνημονεύματα Σωκράτους* (Memorabilia Socratis = Paměti o Sokratovi) ve *čtyřech* knihách podávají *objektivně* a *věrně* rozmluvy Sokratovy s rozličnými osobami. Jak úvod jejich ukazuje,²⁾ jsou *obranným spisem* proti nespravedlivému obviňování žalobců a to nejen Anyta a

¹⁾ Z Xenofonta přeložila »Jednota českých filologův« Pamět, o Sokratovi, 1872. (Bibl. klass. 53. a 65.), Karel Neudörfel Anabasis. V Praze 1885., Abraham z Günterrodu: Cyripaedia. V Praze 1605i (Krameriusovo vydání 1809; Rozumovo 1856.) Srv. Grimův Výbor. Doba střední, str. 167.

²⁾ Apomn. I. 1. (Steinmannův Výbor, str. 201.) Πολλάκις ἔθαύμασα, τίσι ποτὲ λόγοις Ἀθηναίους ἔπεισαν οἱ γραφάμενοι Σωκράτη, ὡς ἄξιός εἴη θανάτου τῆ πόλει· ἢ μὲν γὰρ γραφὴ καὶ αὐτὸ τοιαύδε τις ἦν· ἀδικεῖ Σωκράτης, οὗς μὲν ἡ πόλις νομίζει θεούς, οὐ νομίζων, ἕτερα δὲ καινὰ δαιμόνια εἰσφέρειν ἀδικεῖ δὲ καὶ τοὺς νέους διαφθείρων.

Meleta, nýbrž i proti řeči sofisty Polykrata, jenž ji r. 394 sepsal a Sokrata v ní ostouzel.

3. Sláva Xenofontova zakládá se na *přívabu, lahodě a kráse*, prostotě a jednoduchosti *mluvy*, kterou podobá se Lysiovi i Caesarovi a pro kterou mnoho byl napodobován. Proto byl nazýván *attickou včelou* (Ἀττικὴ μέλιττα), neb attickou Musou.¹⁾

§ 27. Jiní dějepisci.

Vedle tří největších dějepisců, jichž díla dosud se zachovala, známe dle jména i jiné slavné historiky, jejichž spisy se nám však nedochovaly. Z nich jsou nejdůležitější tito :

1. **Ktesias** (Κτησίας) z Knida v Karii dostal se do zajetí perského a strávil jako lékař 17 let v říši Perské. Za bitvy u Kunax byl v družině Artaxerxově a léčil krále, když byl poraněn od Kyra. Později býval od krále poslán jako důvěrník jeho k Euagorovi a Kononovi. Když r. 398 přišel opět do svého rodiště, nevrátil se více do Persie. Své bohaté vědomosti o orientu, kterých nabyl jednak pobytem na dvoře perském, jednak studiem domácích pramenů, uložil do svých *Perských a Indických dějin* (Περσικά, Ἰνδικά). Rád polemisoval v nich s Herodotem, nazýváje ho lhářem a báhorkářem, ač se mu hodnověrností nemohl nikterak vyrovnati. Ze spisů jeho zachovaly se *výtahy Fotiovy* a četné zlomky.

2. **Filistos** pocházel ze Syrakus. Mládí jeho spadá do peloponneské války. Byl horlivým přívržencem obou Dionysiů a protivníkem Platonovým, jehož vlivu se bál. Padl v bojích mezi Dionysiem ml. a Dionem. Sepsal *dějiny Sicílské* (Σικελικά) od nejstarších dob do Dionysia mladšího (367—357). Komposicí i slohem napodobil Thukydidu.

3. **Eforos** z aiolské Kymy, váhavý žák Isokratův, byl prvý dějepisec řecký, který sepsal *všeobecné dějiny* Ἱστορίαι zvané od tažení Herakloviců (okolo r. 1100) do obležení Perintha od Filippa (340). Báje sice zavrhoval, ale sám jich užíval, vykládaje

¹⁾ Srv. Cicero Or. 9, 32. cuius (t. j. Xenophontis) sermo est ille quidem melle dulcior, sed a forensi strepitu remotissimus. 19, 62. Xenophontis voce Musas locutas ferunt. — Quintilianus Inst. Or. X, 1, 82. Quid ego commemorem Xenophontis illam iucunditatem inafectatam, sed quam nulla consequi affectatio possit? ut ipsae sermonem finxisse Gratiae videantur et, quod de Pericle veteris comoediae testimonium est, in hunc transferri iustissime possit, in labris eius sedisse quandam persudendi deam.

je racionalisticky. Dílo jeho těšilo se za starověku veliké vážnosti a oblibě.

4. **Theopompos** (Θεόπομπος) narodil se okolo r. 380 př. Kr. na Chiu. Byl také žákem Isokratovým, ale nadanějším než Eforos. S oblibou pěstoval slavnostní řeči. Později věnoval se dějepisectví. Složil dvě díla:

a) *Ἑλληνικά* byla pokračováním díla Thukydidova, líčící události řecké od r. 410 do r. 394, čili po bitvu u Knida.

b) *Φιλιππικά* líčila sice hlavně vládu Filipa makedonského, ale v četných a rozsáhlých episodách vypravovány byly dějiny tehdejší doby vůbec.

Ač díla tato nebyla prosta vad — Theopompovi vytýká se přílišná rhetorika, strannickost a neznalost válečnictví — patřila přece k nejznamenitějším dějepisným dílům řeckým. *Pompeius Trogus*, vrstevník Liviův, zpracoval *Φιλιππικά* latinsky pod názvem »*Historiae Philippicae*« a jakýsi Justinus (ok. roku 150—200 po Kr.) učinil z nich výtah.¹⁾

E. Řečnictví.

§ 28. Vývoj řečnictví.²⁾

Řečníci bylo Hellenům od přírody vrozeno. Již *Homeros* má *hojný počet řečí*, jež jsouce *povaze* mluvícího přiměřeny, vynikají nejen *spojitostí logickou*, ale i *vytříbeností formy*. (Zvláště vynikají řeči v IX. zpěvu Iliady. Nestor.) Na úchvatné řeči spoléhala i politická moc *Themistoklova* a *Periklova*.³⁾ Ale *výmluvnost* ta byla *přirozená*, nemajíc základu *uměleckého*. *Prvým učitelem* výmluvnosti byl *Korax* (Κόραξ) ze Syrakus, jenž učil dle určitých pravidel řečnických. Tato pravidla shrnul ve spis (*τέχνη ῥητορική*) žák jeho *Teisias* (Τεισίας). Ze Sicílie přenesl rhetoriku do Athen rhetor a sofista *Gorgias* (Γοργίας) z Leontin (na Sicílii). Ten přišel

¹⁾ Srv. Šuranův Přehled literatury římské, vyd. 2., str. 63.

²⁾ Viz Dr. Eduarda Kastnera Výbor řečí Demosthenových. Úvod na str. 1—28.

³⁾ Srv. proslulé verše, jež o něm pronesl vrstevník Aristofanův Eupolis v komedii *ἄγροι* nazvané: *Πειθώ τις ἐπενάδιζεν ἐπὶ τοῖς χεῖλαισι* (t. Periklových) *οὗτος ἐκίλει καὶ μόνος τῶν ῥητόρων τὸ κέντρον ἐγκατέλειπε τοῖς ἀκροωμένοις*. Srv. Cicero, Brut. 9, 38: Periclem scripsit Eupolis cum delectatione aculeos etiam reliquisse in animis eorum, a quibus esset auditus.

r. 427, jsa poslancem svého rodného města, do Athen, kde došel takové obliby, že se tam přestěhoval a učil tam, jakož i později v Thessalii, řečnickému umění za veliké peníze. Libuje si v řeči *ozdobami slovními* (figurae verborum) až k omrzlosti přeplněné, vytvořil zvláštní *slavnostní druh* (γένος ἐπιδεικτικόν).

V *Athenách* řečnictví záhy dospělo *vrcholu svého rozkvětu*. Toho příčiny byly:

1. neobmezená svoboda slova (παρρησία a ἰσηγορία),
2. veřejnost všeho jednání a
3. záliba hovorných Athenských občanů v krásných řečech.

Z velikého počtu řečníků učenci pergamští vybrali (ok. r. 125 př. Kr.) *deset* nejlepších a nazvali je *attickými* (t. zv. κανών).

Jsou to:

1. **Antifon** (Ἀντιφῶν) byl čelným přívržencem strany oligarchické za války peloponneské a byl pro své smýšlení také popraven (411). *Patnáct* řečí od něho zachovaných jedná veskrze o *vraždách* (δίκαι φονικαί). Až na tři jsou všechny jen řeči *cvičebné* s obsahem *smyšleným*.

2. **Andokides** (Ἀνδοκίδης), vrstevník předešlého, jest nejnepatrnější z desíti. Řeči jeho jsou málo uhlazeny a nemají složení uměleckého. Zachovány jsou *čtyři* řeči, z nich dvě na jisto jsou pravé.

3. **Lysias** (Λυσίας), vrstevník předešlých, žák Teisiův, nebyl občanem athenským. Sám měl *jednu řeč proti tyranu Eratosthenovi* (λόγος κατ' Ἐρατοσθένους), jenž zabil bratra jeho; ostatní psal pro jiné, jsa *logografem* (λογογράφος). *Sloh* jeho je prostý, průhledný a lahodný. Řeči uměl výborně přizpůsobovati k charakteru mluvícího (ἠθοποιία = umění charakteristiky). Zachováno nám řečí 34.

4. **Isokrates** (Ἰσοκράτης) (436—338), žák Gorgiův, Prodikův a Sokratův, zařídil si slavnou školu řečnickou. Sám nevystupoval, jsa hlasu slabého, ale psal řeči pro jiné a skládal mimo to řeči slavnostní (λόγος ἐπιδεικτικός = ἡ ἐπίδειξις). *Vnější úpravě řečí* věnoval velikou péči: zvláště *periody* jeho vynikají *dokonalým zaokrouhlením a rhytmic-*

ností. Pod jeho jménem zachovalo se *jedenadvacet* řečí. Nejslavnější z nich jsou *Πανηγυρικός*, v němž dokazoval, že Athenám patří hegemonie v Helladě, a *Παναθηναϊκός*, chvalořeč na Atheny.¹⁾ Zemřel prý dobrovolně hladem po bitvě u Chaironeie z lítosti, že se sklamal ve Filippovi, o němž doufal, že sjednotí Helleny a povede je proti barbarům.

5. Isaios (*Ἰσαῖος*), vrstevník Isokratův, byl jako Lysias cizincem v Athenách, učitelem výmluvnosti a logografem. Zvláště výborně znal *právo dědické*. Zachovaných *jedenáct* řečí týká se veskrze pří o dědictví.

6. Lykurgos (*Λυκούργος*), vrstevník a přítel Demosthenův, úhlavní nepřítel Makedonů. Dlouho *spravoval státní pokladnu* (338—326) s velikou poctivostí a nejlepším zdarem. Z mnoha řečí zachovala se *jediná řeč proti Leokratovi*, jenž po bitvě Chaironejské zbaběle opustil město a jehož Lykurgos žaloval z velezrády, když se po sedmi letech vrátil.

7. Demosthenes (*Δημοσθένης*) jest nejslavnější z desíti řečníků. Pod jeho jménem zachovala se nám *šedesát jedna* řeč, z nichž je mnoho nepravých. Lze je rozdělit na dvě třídy: řeči *poradní* (*λόγοι συμβουλευτικοί*) a *soudní* (*δικαστικοί*). *Nejdůležitější* z řečí poradních²⁾ jsou: tři řeči olynthské (*Ὀλυνθιακοί*), tři proti Filippovi (*κατὰ Φιλίππου*), *περὶ εἰρήνης* a o věcech cherroneských (*περὶ τῶν ἐν Χερρόνησῳ*).

8. Aischines (*Αἰσχίνης*) byl o několik let starší svého soupeře Demosthena. Byl podplaceným stranníkem Filippovým, ale řečníkem výborným. Zachovaly se od něho *řeči tři*: *κατὰ Τιμάρχου* (proti Timarchovi), *περὶ παραπροσβείας* (o křivém poslanectví) a *κατὰ Κτησιφῶντος* (proti Ktesifontovi).

¹⁾ Václav Písecký přeložil řeč k Demosthenovi neprávem Isokratovi přiřítanou. V Praze 1512 a v Prostějově 1558. Tento překlad upravil a vydal roku 1586 Dan. Adam z Veleslavína. Dle opravení Veleslavínova vydal též překlad s řeckým textem *Ť. V. Rozum* roku 1853.

²⁾ Nejlepší dosud překlad těchto řečí je od Ed. Novotného: »Demosthenovy řeči politické.« V Praze 1863. »Demosthenova řeč o věnci.« V Praze 1864. (Bibl. klass.)

9. Hypereides (Ἑπερίδης) byl vedle Demosthena hlavním zástupcem strany protimakedonské. Po nešťastném výsledku války lamické uprchl na Aiginu, byl však chycen a od Antipatra popraven (322). Řečníkem byl výborným; zvláště byl veleben *půvab* (χάρις) jeho řečí. Teprve koncem minulého století (r. 1885 a 1892) bylo nalezeno v hrobech egyptských *šestero řečí* více méně kusých.

10. Deinarchos (Δείναρχος) hrál důležitou úlohu v Athénách teprve po smrti velkých řečníků za vlády Demetria Falerského. *Zachovány* jsou od něho *tři řeči*, v nichž *hleděl* napodobovati sloh Demostenův, což se mu však valně *nedářilo*. Odtud nazván *κρίθινος* (ječmenový) Δημοσθένης.

§ 29. Demosthenes.

I. Doba přípravy. Demosthenes narodil se r. 384 př. Kr. v attickém demu Παιᾶνία. (Δημοσθένης Δημοσθένους Παιανιεύς.) Otec jeho, který slul také Demosthenes, měl velikou továrnu na meče (μαχαιροποιός). Když bylo Demostenovi *sedm*, jeho sestře *pět let*, *otec zemřel*, svěřiv jmění 14 talentů (více než 60.000 K) třem poručníkům. Ti je za 10 let špatným hospodařením *stenčili* na půldruha talentu (přes 6000 K). Dospěv *18. roku*, Demosthenes začal se učit u *Isaia*, slavného znatele práva dědického, a po dvou letech pohnal hlavního poručníka k odpovědnosti; vyhrál sice *při*, ale *žádané náhrady nedostal*. Aby sebe a sestru *uživil*, *oddal se logografii*, t. j. psal pro jiné řeči soudní.

Byl tak *hledaným*, že brzo *domohl se zase slušného jmění*. Ale slyše *prý už jako jinoch osmnáctiletý* mluvit k lidu slavného státníka *Kallistrata*, *umínil si věnovati se řečnictví politickému*. *Neumornou pílí a bezpříkladnou vytrvalostí*, ač mu bylo *bojovati i s přírodou samou* (bylť *prý slabého hlasu, krátkého dechu, neobratných pohybů a nesprávně vyslovoval r*), *docílil toho*, že se stal *výborným řečníkem*.

II. Demostenova činnost státnická splývá v jedno s dějinami tehdejšími.

- R. 354, když bylo Demosthenovi 30 let, *vystoupil poprvé, s politickou řečí περί τῶν συμμοριῶν*, ve které radí Atheňanům, aby *opravili dosavadní způsob*, kterým vypravovali loďstvo.
- R. 351 vida Demosthenes, jak Filippos (359—336) říši svou i do *Thessalie* a na *Chalkidiku* šíří, měl
I. řeč proti Filippovi (*κατὰ Φιλίππου Α*), kterou vybízí občany, aby upustíce od svárů *rázně* jednali a podává *návrh*, jak by se mohla bez *velikých výdajů výprava* proti Filippovi *podniknouti*.
- R. 349 Filippos podnikl výpravu proti *chalkidickým městům pod vůdcovstvím Olynthu* a dobyl brzo *Apollonie* i jiných měst. Olyntané poslali rychle posly do Athen žádat pomoci. Na sněmě za tou příčinou svolaném Demosthenes měl
I. řeč *olynthskou*, kde radí, aby Atheňané upustíce od nečinnosti pomohli Olyntanům a užili peněz, jichž mají dosti (naráží na *θεωρικά*), chtějí-li se uvarovati války na půdě domácí. Velmi brzo po té řeči Demosthenes měl
II. řeč *olynthskou*, v níž dokazuje, že moc Filippova zakládá se prý jen na klamu a není se jí příliš báti, protože král není oblíben ani doma. Jen *nečinnost Atheňanů* je prý vinna štěstím *Filippovým*. Po té řeči Atheňané, jak se zdá, poslali Olyntanům na pomoc *vojsko žoldnéřské*, které nejsou řadně placeno staralo se více o lup než o válku. Proto měl Demosthenes počátkem roku
348 *třetí řeč olynthskou*, v níž zase kárá nečinnost Atheňanů a varuje před následky. Zřejmě navrhuje, aby se *θεωρικά* změnila ve *στρατιωτικά* a aby *občané sami* táhli na výpravu. Ale Atheňané poslali zase jen *vojsko žoldnéřské*. Teprve když slyšeli, že král oblehl Olynth, vyslali *vojsko občanské*, ale to přišlo pozdě. Olynth padl zradou, byl vyvrácen a obyvatelé prodáni do otroctví.
- R. 346 byl učiněn *mír Filokratův*, kterým byl *Filippos zůstaven při svých výbojích*, Fokidáné však z míru vyňati. I vy-

praveno poselstvo k Filippovi, aby přijalo od něho přísahu na mír. *Zatím však Filippos dobyl ještě mnoha měst a donutil krále thrackého Kersoblepta k ponižujícímu míru.*

Když se Filippos z výpravy vrátil a přísahu na mír složil, *Aischines v posledním slyšení vyzval Filippa, aby ukončil válku fokidskou. (Prvá svatá válka 356—346). Filippos se příležitosti uchoпил, doprovodil poselstvo athenské až do Thermopyl, prošel jimi a Fokidany po vesnicích usídlil. Místo nich přijat Filippos do spolku amfiktyonského a zvolen náčelníkem jeho.*

Atheňané jali se zbrojiti, ale Demosthenes vida, že by se boj skončil *jistou porážkou Atheňanů*, radil *v řeči své o míru (περὶ εἰρήνης)*

346 *na podzim, aby nerušili míru, nepopuzovali proti sobě amfiktyonů a nepouštěli se do boje pro věc malichernou.*

R. 345 *Demosthenes žaloval Aischina z velezrády, jíž se dopustil při poslání k Filippovi. Žalobu podepsal také Timarchos, jehož obžaloval zase Aischines ze zpusťlosti. Tím prvá pře odročena a druhá skončila se odsouzením Timarchovým (Aischinova řeč κατὰ Τιμαρχου zachována).*

344 *Filippos upevnil své panství na Eubcii a v Thessalii. Také Argos, Arkadii a Messenii vzal do ochrany proti Sparťanům. Demosthenes v čele athenského poselstva varoval Peloponnesany před spolkem s Filippem, ale marně. Naopak; Peloponnesané vyslali i posly do Athen stěžovat si, že poselstvo straní Sparťanům.*

Před nimi Demosthenes měl r.

344 *na podzim druhou řeč proti Filippovi (κατὰ Φιλίππου Β), kterou dokazuje, že Filippos je úhlavním nepřítelem všech Hellenů a že zrádcové domácí vše zkazili a těch že občané musí se především sprostiti.*

R. 343 *došlo k závěrečnému přelíčení žaloby Demosthenovy proti Aischinovi. Oba řečníci měli slavné řeči περὶ τῆς παραπροσβείας (o křivém vyslanectví). Aischines sprostěn viny většinou třiceti hlasů, kterých se mu dostalo přičiněním strany make-donské.*

- R. 342 Atheňané poslali na Chersones osadníky, jež vedl Diopēithes. Města chersoneská ochotně přijala osadníky, jen Kardia odepřela přijmouti je a *požádala krále o pomoc*. Ten ji poskytl a *Diopēithes* mstil se za to, *pleně území královo*. Filippos stěžoval si naň v Athénách žádaje, aby byl odvolán a potrestán. Demosthenes však ujal se ho roku
- 341 **řeči o věcech chersoneských** (*περὶ τῶν ἐν Χερσόνησσι*), v níž dokazuje, že ne Diopēithes, nýbrž *král sám* je rušitelem míru a že ten, kdo navrhuje, aby byl Diopēithes odvolán, je zrádcem, poněvadž pracuje k tomu, aby Filippos stal se pánem krajiny. Proto je třeba, aby Atheňané Diopēitha podporovali, potom nebude mu třeba pleniti. *Brzo potom z příčiny nám neznámé* Demosthenes měl téhož r.
- 341 **III. řeč proti Filippovi** (*κατὰ Φιλίππου Γ'*), v níž horlí proti domácím zrádcům a radí, aby Atheňané *sami* věci rázně se chopíce, pokusili se *sjednotiti Řecko* proti Filippovi.
- Zdá se, že řečmi těmi *strana národní* zmohutněla, nebo roku
- 340 *smluven spolek s Euboíi, Megarou, Achaji, Akarnanií a Kerkyrou, Fokion*, vůdce athenský, vypudil vojsko makedonské z Euboie, a od obléhání *Perintha* a *Byzantia* Filippos musil upustiti zakročením Atheňanů.
- R. 339 *na podnět Aischinův amfiklyoné* v Delfech shromáždění *uložili Filippovi* potrestati *Lokry amfisské* za to, že vzdělávali svatou půdu blíže Kirrhy (Druhá svatá válka.) Filippos *zbořil Amfissu*, ale zmocnil se při tom *Elateie*, brány to do středního Řecka. Působením Demosthenovým *θεωρικά* změněna ve *στρατιωτικά* a učiněn spolek s *Thebany na obranu* Ale
- ²/₈ 338 bitvou u *Chaironeie* poraženo vojsko athenské (v něm Demosthenes hoplitem) i thebské. Bitvu rozhodl Alexandros, zničiv thebský svatý šik. Demosthenes měl **řeč pohřební** na padlé. Thebanům bylo přijmouti posádku makedonskou, *Atheňané pozbyli námořních osad*. Roku
- 337 *Filippos svolal sněm obcí řeckých* do Korintha, na kterém uznána hegemonie makedonská a ustanoveno vésti *válku s Peršany*. Za vůdce zvolen Filippos. Téhož roku
- 337 *Demosthenes navrhl, aby se zdi athenské opravily*. Každá byla zvolila si náčelníka (*τεχοποιός*), jenž peníze na zdi

přijímal a vydával. Ve fyle pandionské zvolen byl Demosthenes teichopoiem a přidal mnoho peněz ze svého.

Proto počátkem roku

336, dříve ještě než Demosthenes z úřadu svého účty složití mohl, jakýsi Ktesifon (*Κτησιφῶν*) navrhl v radě, aby Demosthenes o velikých Dionysiích veřejně v divadle byl ověnčen a aby hlasatel veřejně ohlásil »*ὅτι στεφανοῖ αὐτὸν ὁ δῆμος ὁ τῶν Ἀθηναίων ἀρετῆς ἕνεκα καὶ ἀνδραγαθίας, ὅτι διατελεῖ λέγων καὶ πράττων τὰ ἄριστα τῷ δήμῳ*«. Ale Aischines složil ve sněmu přísahu (*ὕπωμοσία*), že bude Ktesifonta žalovati z nezákonného jednání (*παρانونῶν*). Přijetí návrhu tehdy odloženo.

Zatím byl však *Filippos v Aigách* zabit.

R. 335 Alexandros zbořil povstale Theby (až na dům Pindarův), ale pomáhajících jim Athen ušetřil a od požadavku svého, aby vydaly Demosthena, Lykurga a Hyperéida, upustil.

R. 330 po šestiletém odkladu žaloba Aischinova proti Ktesifontovi došla rozhodnutí. Proti Aischinovi, jehož řeč *κατὰ Κτησιφῶντος* se zachovala, mluvil Demosthenes (*περὶ στεφάνου*) a zvítězil tak, že Ktesifon byl prohlášen nevinným a Aischines, nedostav ani pětiny hlasů, prohlášen za bezectného (*ἄτιμος*). Poněvadž měl také zaplatiti pokutu 1000 drachem, uchýlil se na *Rhodos*, kde založil řečnickou školu.

R. 324 jakýsi *Harpalos* uprchl s penězi od Alexandra do Athen. Na radu Demosthenovu uloženy peníze na Akropoli. Ale když Harpalos na Kretu uprchl, ukázalo se, že mnoho peněz schází. Vzniklo podezření, že Harpalos jimi podplácel. Areopag vše vyšetřiv, oznámil listinu osob peníze přijavších (*τῶν δωροδοκησάντων*). Mezi nimi byl i Demosthenes, jenž byl za to odsouzen k pokutě 50 talentů. Nemoha jí zaplatiti, odešel do vyhnanství na Aiginu a do Troizeny.

Teprva když *Alexandros v Babyloně*

r. 323 *zemřel*, a Atheny, Argos i Korinth proti Makedoňanům se zdvihly, Demosthenes *vrátil se do Athen*. Ale Antipatros zvítězil nad spojenými Řeky u Kranonu, a

r. 322 Atheňané opuštění od spojenců, přinuceni k míru, jímž bylo jim přijati *posádku makedonskou do Munychie*, ústavu demokratickou zrušiti a *Hypereida i Demosthena vydati*. Hypereides chycen a popraven, *Demosthenes utekl se na ostrov Kalaurii* blíže Troizeny do chrámu Poseidonova, a když pochopové Antipatrovi až tam vnikli, *požil jedu*, jež stále s sebou v prstenu nebo ve třtině psací nosil, a *zemřel u oltáře Poseidonova 12. října 322*.

Po 42 letech (r. 280) vděční Atheňané postavili mu po návrhu jeho sestřence Demochara (*Δημοχάρης*) na agoře *kouovou sochu* s nápisem:

*Εἴπερ ἴσῃν ῥώμην γνώμη Δημοσθενες εἶχες,
Οὐποτ' ἂν Ἑλλήνων ἦρχεν Ἄρης Μακεδών.*

III. Umělecký význam Demostenův.

Demosthenes spojil *přednosti všech řečníků* vystřihaje se jejich vad. Byla to *mohutnost* (*δεινότης*), jež učinila Demosthena *nejslavnějším řečníkem starověku*. Ta pak jeví se *trojako: v obsahu, formě a přednesu*.

1. V **obsahu** jeví se *mravní opravdovostí*, která vane všemi jeho řečmi, *mužnou rozhodností*, se kterou ujímá se *cti a svobody* své vlasti, a *nadšením*, kterým plane pro své ideály a jímž dovedl strhnouti k sobě posluchače.

2. Ve **formě** jeví se

a) uměním *slabší části řeči vhodným uspořádáním* (*τάξις*) zakryti a *tónem plným důvěry* i slabé důvody *sesílit*;

b) *péčí*, kterou věnoval *vypracování a vybroušení řeči* svých. *Postavením i volbou slov* vyhýbal se *hiatu a hromadění krátkých slabik*. Zvláště dbal *pořádku slov* a rád — třeba ne příliš často — *krášlil řeč figurami*, z nichž některé (jako *κλίμαξ*) poprvé zavedl. Tvoře *periody* nenásledoval

Isokrata, nýbrž počínal si volněji: *věty krátké střídal s dlouhými*. Při tom dbal stručnosti a obsažnosti; zbytečným slovům a frasím pečlivě se vyhýbal. Těmi prostředky docílil vlastností, které již staří při něm velebili: *velkoleposti* (μέγεθος), *krásy* (κάλλος), *živosti a síly* (γοργότης), jakož i *význačnosti* (ἤθος).

3. Seznal, jak důležitý¹⁾ je *přednes* (ὑπόκρισις) pro řečníka, věnoval mu velikou pozornost. Učil se u herců a slavný herec Satyros mu často jednotlivá místa předřikával. Kdežto předešní řečníci mluvíce nepohnutě stáli, pravici majíce zatknutu v šat, Demosthenes provázel své řeči živou, ale důstojnou gestikulací.

F. Filosofie.²⁾

§ 30. Řecký naturalism. Sedm mudrců. Aisopos.

1. Hellenové měli zvláštní smysl přírodní, a proto se obraceli s plnou důvěrou k přírodě, nalézali veездеjším světě dostatečný důvod svého bytí, žádoucí cíl života, těšili se ze života, mládí, rozkoše, zdraví, přírody a krásy, a věřili, že vše, co se děje v přírodě, má vnitřní cíl uskutečniti dobro již zde na zemi, v životě lidském. (*Řecký naturalism.*)³⁾

Proto bylo i řecké *náboženství naturalistické*. A poněvadž *Homeros* vyjádřil náboženské názory řecké nejlépe a *Hesiodos* v Theogonii (viz str. 14) nejúplněji, staly se Homerovy velebásně a Hesiodova Theogonie *katechismem* řeckého člověka.

¹⁾ Cicero de oratore III, 213. »Huic (scil. actioni) primas dedisse Demosthenes dicitur, cum rogaretur, quid in dicendo esset primum, huic secundas, huic tertias.«

²⁾ O filosofii řecké pojednávají Saska v »Platonově obraně Sokrata« (Bibl. klass. seš. 15.), F. Krsek v úvodě k vydání »Platonovy obrany Sokratovy« (1893), Fr. X. Procházka, Katechismus dějin filosofie, Fr. Drtina, Myšlenkový vývoj evropského lidstva (1902), str. 12—132.

³⁾ Drtina, Myšlenkový vývoj na str. 12.

Naturalistický byl též smysl *morálky řecké*. Jejím jádrem byl *život shodný s přírodou* a cílem *dokonalost* (*καλοκάγαθία*), jež vzniká spojením dobra a krásna. K pojmu dokonalosti družil se i pojem *uměřenosti* (*σωφροσύνη*) jako ctnosti základní.

2. Mnoho *moudrosti zkušeností nabyté* ukládal národ hellenský jako každý jiný národ v *příslaví a pořekadla*. Některé však stručné a významné výroky, zvláště ty, jež byly napsány na sloupech chrámu delfského, přičítány byly později těm *vynikajícím státníkům a učencům* 7. a 6. století př. Kr., kteří byli obyčejně zváni *sedmi mudrci* (*οἱ ἑπτὰ σοφοί*).¹⁾ Nejčastěji se připomínají tito: *Bias* z Prieny v Karii (výrokem *οἱ πλεῖστοι κακοί*), *Chilon* Spartský (*ἔγγυα, πάρα δ' ἄτα*), *Kleobulos*, tyran Lindu na Rhodu (*τὸ μέτρον ἄριστον*), *Periandros*, tyran Korinthský (*μελέτη τὸ πᾶν*), *Pittakos* Mytilenský (*γίγνωσκε καιρόν*), *Solon* Athenský (*μηδὲν ἄγαν*) a *Thales* Miletský (*γνώθι σεαυτόν*).

3. S nimi ve spojení uvádí se *Aisopos* (*Αἰσωπος*), o němž vypravovalo se, že byl jejich vrstevníkem a že účastnil se hostiny jejich u Periandra sedě na nízké stoličce. Herodotos vypravuje o něm (II, 134), že v polovici 6. století byl otrokem Iadmona, muže samského. Propuštěn byl putoval po řeckých krajinách. Přišel prý také ke Kroisovi a ten ho vyslal s dary do Delf. Ale tam prý ho svrhli se skály v propast, protože se rouhal bohům. I vydal bůh delfský věštbu, že krvavá vina delfská tehdy teprve bude smyta, až někdo přijme pokutu, kterou Delfští podávali za bezprávné usmrcení Aisopa. Tu vyzdvihl vnuk Iadmonův, Iadmon.

Aisopos ukládal své zkušenosti v *bájky*, jež *prósou vypravoval* (*μῦθοι, λόγοι, λογοποιός*), ale *nepsal*. Sokrates uvedl některé *bájky aisopské* ve verše, meškaje ve vězení.

¹⁾ Zvláště Lakedaimoňané prosluli stručnými, ale jadrnými pořekadly, jimiž jako »dobří kopiníci« poráželi svého protivníka, »takže se objeví o nic lepším děcka«. Platon v Protagoru pag. 342 E a 343, kde uvádí Sokrates i jména sedmera. Srv. i Cic. de orat. III, 34, 137.

Sbírka aisopských bájeek (λόγων Αἰσωπειῶν συναγωγή) pochází z doby pozdní.¹⁾

Ke konci prvního století po Kr. jakýsi *Babrius* zpracoval aisopské bájky v *choliambech*. Zachovaly se 123 bájky ve 2 knihách (*μυθίαμβοι Αἰσώπειοι*).

§ 31. Řecký racionalism. Škola ionská.

1. Člověk řecký nejen věřil v přírodu, nýbrž byl spolu i pevně přesvědčen o síle svého vlastního rozumu. Rozum byl mu bezpečným vůdcem ve všem myšlení a konání. *Život shodný s přírodou* byl mu tolik jako *život shodný s rozumem lidským*.

Dílem tohoto racionalismu jest řecká filosofie a věda.²⁾

2. Vývoj filosofie řecké trval *přes tisíc let* (od 6. stol. př. Kr. do r. 529 po Kr., kdy dal Justinian zavřít školy filosofické v Athenách).

Filosofie předsokratická byla většinou povahy *kosmologické*, odpovídajíc na otázku: *co je svět?* Práce filosofické účastnili se zvláště dva kmenové řečtí, *Fonové* a *Dorové*. Dějištěm prvního je hlavně maloasijské město *Miletos*, druhého pak jižní *Itálie* a *Sicilie*, kde bydlil kmen *dorský*.

3. V Miletě povstali v 6. stol. př. Kr. muži, kteří soudili, že původem a podstatou všeho jsoucna (*ἀρχή*) jest nějaká *pralátka*.

1. **Thales** (*Θάλης*) Miletský,³⁾ státník a učenec, soudil, že pralátkou tou jest *voda*.

¹⁾ Přeložil Frant. Lepař: *Bajky Aisopovské z řečtiny přeložené a novým pořádkem upravené*. V Jičíně 1881. Staročeské zpracování bájeek Aisopových zakládá se na »Anonymu«, t. j. na latinském zpracování distichickém z konce 12. století. (Pelikánův Výbor z literatury české.² Doba stará. Str. 113.)

²⁾ Drtina, *Myšlenkový vývoj* na str. 29 n.

³⁾ Thales předpověděl úplné zatmění slunce na r. 585. (Hdt. I, 74.) Nic písemného nezanechal. Srv. Cic. Acad. II, 37, 118. Princeps Thales, unus e septem, cui sex reliquos concessisse primas ferunt, *ex aqua dixit constare omnia*.

2. **Anaximandros** (*Ἀναξίμανδρος*), též rodák miletský a mladší vrstevník Thaletův,¹⁾ považoval pralátkou *hmotu bez určitých znaků*, která byla od věků *a trvati bude* na věky.²⁾ Nezměrnou tu látku nazval *τὸ ἄπειρον* (= neurčené). Své učení uložil ve spise *περὶ φύσιος* zvaném.

3. **Anaximenes** (*Ἀναξίμενης*), snad žák předešlého, učil, že tou pralátkou je *vzduch*. I on napsal spis »o přírodě« (*περὶ φύσιος*). Jako dech náš, praví, jenž vzduch jest, nás zachovává, tak zachovává dech a vzduch veškeren svět. Pralátka vzduchová je nadána životem, silou plodivou, ano zrovna božskou. *Rozředováním* vzduchu (*ἀραιώσεις*) povstává *prý oheň*, *zhušťováním* (*πύκνωσις*) vítr, oblak, voda, země, kámen, a z těch složeno vše ostatní. Také země, slunce a ostatní hvězdy povstaly ze vzduchu, jsou *ploché jako stůl* a vznášejí se ve vzduchu.

4. Když Milet po bitvě u Lady 494 byl vyvrácen a samostatnost Ionie povalena, zadána smrtelná rána i *vývoji této přírodovědecké filosofie*.

§ 32. Pythagorejci.

1. **Pythagoras** (*Πυθαγόρας*) (asi 580—500 př. Kr.) narodil se na Samu. Když se Polykrates stal tyranem, Pythagoras odešel z vlasti do *Itálie* a usadil se v aristokratickém *Krotoně*. Tam založil *nábožensko-politickou* společnost, jež po Sicilii a ostatním Velkém Řecku velice se rozšířila. Ale kloníc se více k zásadám aristokratickým, byla brzo od demokratů pronásledována a konečně zničena. Pythagoras kladl velikou váhu *na spořádaný, mravný život*. Zvláštní váhu kladl *na nesmrtelnost duše a na posmrtnou odplatu* za činy na světě vykonané. Učil pak, že *duše putují* (*μετεμψύχωσις*). Jen duše dobrých budou žítí bez těla, jinak musí na se vzítí

¹⁾ První vykreslil na kovové desce mapu země a zhotovil kouli nebeskou (*σφαῖρα*). Také zavedl sluneční hodiny z Babylona do Řecka.

²⁾ Jmenuje ji *ἀθάνατον καὶ ἀνώλεθρον, ἀγέννητον καὶ ἀφθαρτον*.

jiné nějaké tělo nebo trpěti trest v Tartaru. Pythagoras zvláště pěstoval *tělocvik a hudbu, ale také matematiku*. Sám nenapsal nic.¹⁾

2. První Pythagorejec, jenž učení jeho, přimísiv i učení své, do knihy shrnul, byl *Filolaos*, vrstevník Anaxagorův a i Sokratův. Učili pak *Pythagorejci* (*Πυθαγόρειοι*), že je vše ve světě uspořádáno *dle poměrů číselných*; proto je prý *číslo základem a podstatou všehomíra*. Výmyslem školy jejich je tak zvaná *harmonie sfér* (*σφαιρῶν ἁρμονία*) Každé tělo nebeské vydává prý pohybem určitý tón, jehož výška nebo hloubka řídí se *velikostí* těch těles a *rychlostí* jejich pohybu. Tóny všech těles nebeských tvoří spolu nebeskou harmonii.

§ 33. Herakleitos a Eleaté.

1. Asi padesát let po Anaximenovi povstal v Ionském Efesu muž, jenž pozoruje, *že vše stále se mění*, hleděl odpovědět na otázku, co jest *příčinou změny*. Byl to **Herakleitos** (*Ἡράκλειτος*), jenž byl pro nesrozumitelnost svých spisů již od starých zván *σκοτεινός* (temný). Dle něho *změna jest podstatnou vlastností* všech věcí (*πάντα ῥεῖ καὶ οὐδὲν μένει*). Principem vši změny a pohybu je *praohoň*. Všechny věci vznikají a existují stálým *vyrovňáváním protiv* (*πόλεμος πάντων μὲν πατήρ ἐστι, πάντων δὲ βασιλεύς*). Není tedy *stálého jsoučna*, jest to jen *zdání a klam smyslů*.

2. *Ke zcela opačnému mínění* dospěli *Eleaté*, nazvaní od fokajské osady italské Eleie (*Ἐλέα*).

a) *Duševním* původcem školy té je **Xenofanes** (*Ξενοφάνης*), (570–470) rhapsod z Kolofona, jenž putuje po Řecku sám své básně přednášel.

Kdežto Herakleitos hlásal věčnou změnu, Xenofanes tvrdil, že *skutečné jsoučno* (*τὸ ὄν*) se nemění, nevzniká ani nezaniká, jest vůbec neomezeno a na ničem nezávisí. Toto skutečné jsoučno jest *bůh a zároveň svět* (*ἓν καὶ πᾶν*). Změna,

¹⁾ *Πυθαγόρου χρυσᾶ ἔπη*, t. j. nástin ethiky Pythagorejské v 71 hexametrech pocházejí z pozdější doby.

kteřou nám ukazuje zkušenost, jest jen *klam smyslů* a pouhé zdání. *Rozumem poznáváme, že změna jest nemožná.* Xenofanes horlil proto proti *anthropomorfičkému představování* bohů u Homera a Hesioda. Učení své vyložil ve filosofickém eposu *περὶ φύσεως*.

b) *Vědeckým zakladatelem* školy eleatské je Parmenides z Eleie, žák Xenofanův. Staří vychvalují jeho bezúhonnost mravů a Platon vypravuje, že když bylo Parmenidovi asi 70 let, přišel do Athen a tam s mladičkým Sokratem (*σφόδρα νέος*) se sešel. Po příkladu mistra svého uložil své učení též ve filosofické eposu *περὶ φύσεως*. V něm učil, že *jest pouze bytí* (*ἔστιν εἶναι*) a *že není žádného vznikání. Mysletí a býti jedno jest; co není, nelze ani mysliti.* Všecka rozmanitost a změna, vznikání a zanikání jest jen klamem smyslů. Slušno tedy pravdu hledati jen *v pojmovém myšlení* (*λόγος*), nikdy *ve smyslech.*

c) Zenon (*Ζήνων*) z Eleie, žák a přítel Parmenidův, nepřímo dokazoval *nemožnost změny a pohybu.* Známá jsou jeho dilemmata: Letící šíp jest v klidu, Achilleus nikdy nedohoní želvy.

Eleatův význam v dějinách filosofie záleží v tom, že byli první, kteří *přisoudili jistotu poznání pouze čistému rozumu,* nezávislému na zkušenosti a třeba jí i odporujícímu.

§ 34. Empedokles a atomisté.

1. Empedokles z Akragantu na Sicilii, starší vrstevník Herodotův, vynikal hlubokými vědomostmi nejen ve filosofii, nýbrž i v rhetorice a lékařství. *Nepopíraje změny zkušeností potvrzené pravil, že vše vzniká ze čtvera živlů: země, vody, vzduchu a ohně; příčinou změny jsou dva principy: náklonnost* (*φιλότης*) a odpor (*νεῖκος*). Jimi věci se slučují a rozlučují. Toto své theoretické učení vyložil ve velikolepé básni *περὶ φύσεως*, kdežto ethické své učení uložil v básni *Καθαρμοί*, v níž vybízeli své spoluobčany k mravné očistě, vycházejí od učení, že duše se stěhují. ●

2. Naproti tomu **Leukippos** a žák jeho **Demokritos** (460—370 př. Kr.), oba z Abder, domnívali se, že *vesmír* povstal z *nedělitelných tělísek* (τὰ ἄτομα nebo αἱ ἄτομοι t. j. οὐσίαι), jež nejsouce rozdílna kvalitativně, liší se mezi sebou *tvarem, polohou a směrem*. Atomy jsou od věčnosti a *pohyb* jest *podstatným jejich znakem*: těžké padají, lehké stoupají. Tím povstává vír (δίνη), který se stále rozšiřuje a podnětem se stává povstání světa. Poslední příčinou pohybu je *nutnost* (ἀνάγκη) neb i *náhoda* (τύχη).

Demokritos byl velice činný, mnoho cestoval a mnoho psal. Spisy jeho urovnal prý Thrasyllus za Tiberia v patnáct tetralogií. Z nich nejznamenitější byly spisy *περὶ φύσεως* a ethický *περὶ εὐθυμίας*. V tomto učil, že *radost a žal* jsou měřítkem užitečného a škodlivého. Člověku jest dbáti o to, aby si zjednal co možná nejvíce radosti. Podmínkou toho je *poklid* (εὐθυμία) *duše*, k němuž lze dospěti *sebevládou a potlačením vášní*. Pro tento svůj směr nazván *smějícím se* (γελάσιος) filosofem proti »plačícímu« Herakleitovi.

§ 35. Anaxagoras.

1. *Anaxagoras* (asi 500—430) z Klazomen (odtud Ἄναξαγόρας ὁ Κλαζομένιος v Platonově apol. 14) učil, že věci *zdánlivě* vznikají a zanikají *spojováním a rozlučováním* (σύνμιξις nebo σύγκρισις proti διάκρισις) *neobmezeného množství prvků*, jež nazval *χρήματα* nebo *σπέσματα*.¹⁾ Prvky ty liší se podobou (*ιδέα*), barvou i chutí. Jeden z nich jsa nejlehčí a samohybný *uvedl v pohyb* i ostatní prvky a tak vše uspořádal (*πάντα διεκόσμησε νοῦς*). Tento prvek nazván *rozumem* (νοῦς) neboli *látkou myslící*. *Kolotáním* oddělily se *ze směsi prvkové* (ὁμοῦ πάντα χρήματα ἦν) *nejdříve* teplý, suchý, jasný a řídký *αἰθήρ* a studený, vlhký, temný a hustý *ἄήρ*. *Poslední směšenina* byvši do prostředku stlačena *zhustila se ve vodu a zemi*, která se prý jako ploský válec vznáší vzdu-

¹⁾ Tanul tedy Anaxagorovi na mysli ovšem nejasně *lučebný* pojem *prvku*.

chem. *Nebeská tělesa* jsou rozbité kusy země a kamene, jež se rozežhaly v ohnivém okruhu.¹⁾

2. V polovici *pátého* století Anaxagoras přesídlil se do Athen a stal se tam *střediskem vědeckého ruchu*. Byl přítelem Periklovým. Stav se jako Feidias obětí odporu, jenž za této doby zosnován byl proti Periklovi, byl obžalován z *bezbožnosti* (ἀσεβείας 434). I utekl do Lampsaku, kde po několika letech uprostřed upřímných přátel studií filosofických zemřel.

Zanechal nejspíše jediný spis prósou: *περὶ φύσεως*. Anaxagorem *bylo studium filosofie*, dosud v řeckých osadách pěstované, *přeneseno do Athen*, které staly se od té doby *střediskem filosofického badání* (τῆς Ἑλλάδος τὸ πρυτανεῖον τῆς σοφίας).

§ 36. Sofisté.

S politickou mocí a rozvojem obchodu rozkvetl i *duševní život* v Athenách měrou netušenou. Sebe nepatrnější občan athenský toužil po vzdělání.

Touze té hověli *sofisté*,²⁾ kteří stali se tak v první řadě *široiteli řecké osvěty*. Nemajíce dosti schopností k *samostatnému tvoření*, hleděli *výsledky dosavadního vědění obsáhnouti*, s obecnstvem je *sděliti* a potřebám jeho *přizpůsobiti*. Mělo pak *vyučování* jejich ten hlavní účel, aby vychovali *jinochy na vzdělané a v řeči obratné občany*.³⁾ *Ve vědecké a v rhetorické přípravě k politické činnosti* záležel tedy hlavní úkol sofistiky. Proto přihlíželi s jedné strany k *technickému* a k *formálnímu* vývoji řeči (začátky grammatiky a logiky) a

¹⁾ Neprávem obviňoval Meletos Sokrata, že nevěří v bohy, »ἐπεὶ τὸν μὲν ἥλιον λίθον φησὶν εἶναι, τὴν δὲ σελήνην γῆν«. Právem mu odpovídá Sokrates: Ἀναξαγόρου οἴει κατηγορεῖν, ὦ φίλε Μέλιπτε. Pl. Apol. 14 D.

²⁾ Σοφιστής značí původně »muže vědy« vůbec, potom »učitele vědy a politické zdatnosti« (πολιτικὴ ἀρετή), později výslovně placeného učitele rhetoriky. S příhanou užívalo se slova toho teprva v polemice Sokratově, Platonově a Aristotelově.

³⁾ Do této doby obmezovalo se vyučování na hudbu, tělocvik a začátky čtení, psaní a počítání; co bylo nad to, tomu hleděl se jednotlivec sám naučiti v životě veřejném.

s druhé strany k těm vědomostem, které se jim zdály obzvláště důležitými k jejich účelu.

Prakticko-politický účel jejich vyučování vedl sofisty k tomu, že odvrátili se od *samostatného badání ve věcech přírodních* a spokojili se tím, že *přednášeli o nich populární formou*. Naopak zase jejich účel vycvičiti své žáky v přesvědčivé řeči nutil je podrobněji zaměstnávat *se člověkem*, a to po *psychologické* stránce. Kdežto tedy *badatelé dřívější* směle chtěli *poznati svět zevnější*, *sofistika* obrátila se k světu *vnitřnímu, obírajíc se duševním životem lidským*. Tak uvedena filosofie ve dráhy *subjektivismu*.¹⁾

Nejznámější sofisté jsou:

Protagoras (*Πρωταγόρας*), jenž zaujímá první místo mezi nimi, narodil se jako Leukippos a Demokritos v Abderách asi r. 480. Jsa slaveným učitelem moudrosti putoval po řeckých městech. V Athenách byl několikráte. Jsa tam r. 411 *za vlády čtyř set*, byl obviněn z *bezbožnosti*, prchl do Sicilie, ale utonul na moři.

Tituly četných spisů jeho ukazují, jak *všestranná* byla jeho *činnost*.

Učení jeho vycházelo od nauky Herakleitovy o stálé přeměně věcí, již přenesl i na mysl lidskou.

a) Dle něho neukazuje nám naše smyslové pojmání *skutečné* podstaty a podoby věcí, nýbrž tato jen *tak* se pojímá, *jak se nám* dle našich *smyslových ústrojí*, ba i dle okamžité nálady myslí naší *jeví*, t. j. věcí, které jsou mimo nás, nepoznáváme svými smysly dle *objektivní reálnosti*, nýbrž dle *subjektivní vnímavosti*. Sem hledí jeho proslulý výrok: *πάντων χρημάτων μέτρον ἄνθρωπος, τῶν μὲν ὄντων ὡς ἔστι, τῶν δὲ μὴ ὄντων ὡς οὐκ ἔστιν*.

b) Toto učení přenášel on i jeho stoupenci na *poměry mravní a společenské* tvrdě, že není všeobecně platných zásad mravních a že jen *vlastní* přesvědčení určuje jednání jednoho každého. A *dokonalý* muž jeví prý se v tom, že do-

¹⁾ Co Cicero (v Tusc. V. 4. 10) o Sokratovi praví: »Socrates primus philosophiam devocavit e caelo et in urbibus collocavit et in domus etiam introduxit et coegit de vita et moribus rebusque bonis et malis quaerere,« platí částečně také o sofistech.

vede svému přesvědčení zjednatí platnost proti každému jinému.

c) K tomu je vhodným prostředkem *moc řeči*; i slibovali sofisté vůbec žákům svým, že je tak vycvičí, aby mohli obhájit i věc špatnější proti lepší (τὸν ἥττω λόγον κρείττω ποιεῖν).

d) O *bozích* neodvažuje se Protagoras říci, ani že jsou, ani že jich není (περὶ μὲν θεῶν οὐκ ἔχω εἰδέναι οὔθ' ὡς εἰσίν, οὔθ' ὡς οὐκ εἰσίν). Mnohé jsou tu překážky: i nejasnost věci i krátký život lidský.

2. *Gorgias* (Γοργίας) z Leontin¹⁾ zastupuje ve filosofii *rozumový nihilism*. Známý jsou jeho věty: Nic není. Kdyby něco bylo, nebylo by lze to poznati. Kdyby i možno bylo to poznati, nebylo by lze to poznání s jinými sděliti.

3. *Prodikos Kejský* (Κεῶς), mladší vrstevník Protagorův, měl *ethické výklady* (Krásný mythus v Xenofontových Pamětech »Herakles na rozcestí« je reprodukován ze spisu Prodikova Ἔροι) a zvláště obíral se *synonymikou*.

4. *Hippias z Elidy* byl *velmi mělký*, ale za to velmi *marnivý* sofista. U něho značnou měrou proniká *tendence popularisovati vědy*. Sám byl polyhistorem, jenž se rád chlubil svými vědomostmi mathematickými, přírodovědeckými, historickými i grammatickými.

§ 37. Sokrates.

1. *Sokrates* (469—399), syn sochaře Sofroniska a báby Fainarety z demu Alopeke (Ἀλωπεκῆθεν) u Athen, vyučil se prý řemeslu svého otce a vzdělal se dle tehdejšího obyčeje *v tělocviku a hudbě*. Seznav učení sofistů, přesvědčil se o škodlivosti jeho a *božským řízením*²⁾ byl veden k tomu,

¹⁾ Viz § 28.

²⁾ Apol. 22 C. Πᾶσαν ὑμῖν τὴν ἀλήθειαν ἐγὼ εἶπον· ὅτι ἀκούοντες χαίρουσιν ἐξεταζομένοις τοῖς οἰομένοις μὲν εἶναι σοφοῖς, οὔσι δ' οὐ· ἔστι γὰρ οὐκ ἀηδές· ἐμοὶ δὲ τοῦτο, ὡς ἐγὼ φημι, προστέτακται ὑπὸ τοῦ θεοῦ πράττειν καὶ ἐκ μαντείων καὶ ἐξ ἐνυπνίων καὶ παντὶ τρόπῳ, ἧπέρ τις ποτε καὶ ἄλλη θεία μοῖρα ἀνθρώπῳ καὶ ὀτιοῦν προσέταξε πράττειν.

aby zkoumal *nejprve sebe*¹⁾ a pak *zkoumaje i jiné*, veškeru činnost svou věnoval *mravnímu ušlechťení svých spoluobčanů*. Proto den co den trávil od časného rána na veřejných procházkách, v gymnasiích, na náměstí i v dílnách a rozmlouval s těmi, kteří co chtěli slyšeti.²⁾

V Athenách strávil veškeren svůj život, nevycházeje z nich leda jako voják za *války peloponneské*, za níž statečně bral účast³⁾ v bitvě u Poteidaie (430), u Delia (424) a u Amfipole (422). Nikdy *žádného úřadu* v obci nespravoval, ale nevyhýbal se *všeobecným povinnostem* občanským.

Tak samojediný z prytanů neohroženě opřel se r. 406 tomu, aby bylo všech deset vojevůdců, kteří nepohřbili vojínů v bitvě mořské u Arginus (406) padlých, pospolu vyšetřováno.⁴⁾

Za manželku pojal Xanthippu, o jejíž svárlivosti se mnoho bájilo. Tři jeho synové sluli Lamprokles, Sofroniskos a Menedemos.

Okolo zkoumajícího Sokrata utvořil se záhy volný kruh obdivovatelů, mezi nimiž bylo i dosti vzácných jinochů athenských (Alkibiades).

Když bylo Sokratovi 70 let, byl obžalován. Žalobu podal jakýsi nepatrný básník *Meletos* (*Μέλητος*), spolužalobníky byli *Anytos*, bohatý jirchář a vůdce demokratické strany,

¹⁾ Apol. 17. E. τοῦ δὲ θεοῦ τάτιοντος, ὡς ἐγὼ φήθημι τε καὶ ὑπέλαβον, φιλοσοφοῦντά με δεῖν ζῆν καὶ ἐξετάζοντα ἑμαυτὸν καὶ τοὺς ἄλλους.

²⁾ Xen. Paměti I. 1. 10. Ἀλλὰ μὴν ἐκεῖνός γε αἰεὶ μὲν ἦν ἐν τῷ φανερωῷ· πρὸς τε γὰρ εἰς τοὺς περιπάτους καὶ τὰ γυμνάσια ἦει καὶ πληθούσης ἀγορᾶς ἐκεῖ φανερός ἦν, καὶ τὸ λοιπὸν αἰεὶ τῆς ἡμέρας ἦν, ὅπου πλείστοις μέλλοι συνέσεσθαι· καὶ ἔλεγε μὲν ὡς τὸ πολὺ, τοῖς δὲ βουλομένοις ἐξῆν ἀκούειν.

³⁾ Apol. 17. E. καὶ ἐν Ποτειδαίᾳ καὶ ἐν Ἀμφιπόλει καὶ ἐπὶ Δηλίῳ.

⁴⁾ Apol. 20. Ἐγὼ γάρ, ὦ Ἀθηναῖοι, ἄλλην μὲν ἀρχὴν οὐδεμίαν πάποτε ἤρξα ἐν τῇ πόλει, ἐβούλευσα δὲ καὶ ἔτυχεν ἡμῶν ἡ φυλὴ (t. j. Ἀντιοχίς, kde byl δῆμος Ἀλωπεκῆ) προτιανεύουσα, ὅτι ὑμεῖς τοὺς δέκα στρατηγούς τοὺς οὐκ ἀνελομένους τοὺς ἐκ τῆς ναυμαχίας ἐβούλεσθε ἀθρόους κρίνειν, παρανόμως, ὡς ἐν τῷ ὑστερῷ χρόνῳ πᾶσιν ὑμῶν ἔδοξε· τότε ἐγὼ μόνος τῶν προτιάνεων ἠναντιώθημι μηδὲν ποιεῖν παρὰ τοὺς νόμους . . .

a *Lykon*, řečník z povolání, nekalé pověsti. Zněla pak žaloba asi takto: Ἀδικεῖ Σωκράτης οὐς μὲν ἡ πόλις νομίζει θεοῦς οὐ νομίζων, ἕτερα δὲ καινὰ δαιμόνια εισφέρων ἀδικεῖ δὲ καὶ τοὺς νέους διαφθείρων.

Obžaloba vzniklá původně z osobních nízkých pohnutek stala se *politickými zápletkami povážlivou*, poněvadž měl býti filosof aristokraticky smýšlející od demokratické reakce jako nejpopulárnější a nejmocnější »sofista« učiněn *odpovědným za mravní úpadek lidu*. Nicméně heliasté (bylo jich více než 500) uznali Sokrata jen malou většinou 30 hlasů vinným, a bylo by zůstalo asi při malém trestu, kdyby nebyl Sokrates svým *přímým návrhem*¹⁾ urazil heliasty. I odsouzen potom *většinou 80 hlasů k smrti*. Provedení rozsudku opozdilo se o 30 dní, poněvadž se o tolik *delský obětní průvod (θεωρία)* opozdil.

Sokrates odmítnuv všechny nabídky, aby z vězení utekl, vypil pohár bolehlavu v květnu r. 399 a zemřel se slovy:²⁾ »ὦ Κρίτων, τῷ Ἀσκληπιῷ ὀφείλομεν ἀλεκτρούνα ἀλλὰ ἀπόδοτε καὶ μὴ ἀμελήσητε.«

2. Poměr Sokratův k sofistům.

A. *Shody.*

a) Jako sofisté nepřikládal ani Sokrates badání přírodovědeckému žádné váhy a obmezoval filosofii na otázky, které se týkají *blaha lidského*.

b) Jako oni vycházel od přesvědčení, že naše představy poskytují nám jen mlhavé a nepravé obrazy věcí.

c) Jako oni žádal, aby si každý utvořil své *přesvědčení vlastním přemýšlením* a nedbal dosavadních zvyklostí a podání.

Tyto shody zavedly mnohé už za starověku k tomu, že považovali i Sokrata za sofistu, nevidouce

B. *velikých rozdílů* mezi ním a sofisty, které jevíly se jednak *formou vyučování*, jednak *obsahem jeho*.

¹⁾ Apol. 26. E. εἰ οὖν δεῖ με κατὰ τὸ δίκαιον τῆς ἀξίας τιμᾶσθαι, τοῦτον τιμῶμαι, ἐν πρυτανείῳ σιτήσεως.

²⁾ Platon Faidon 66.

I. *Formou.*

a) Sokrates neučil za mzdu, nýbrž *zdarma*, následuje vnitřního popudu.

b) Vynikaje *vznešenou prostotou* své bytosti nad naduté a marnivé sofisty, opovrhoval *strojenými jejich řečmi* (λόγοι ἐπιδεικτικοί) a vybavoval *prostými otázkami* pravé poznatky z jinochů (τέχνη μαιευτική).

II. *Obsahem.*

a) Kdežto sofisté popírali *objektivnou pravdu a všeobecně platné zákony* tvrdíce, že jen to je *pravdou, co se každému zdá* (relativismus individualních mínění): Sokrates *uznával objektivné, všeobecně platné vědění*, jehož ovšem možno dosíci teprv *účelným hledáním*. (Sofistů δόξαí stojí proti Sokratově ἐπιστήμη.)

b) Vůdčí myšlenkou Sokratovou bylo *reformovati mravní život* pravým věděním; sofistům šlo o to, aby *rozmnožili vědomosti žáků* k účelům praktickým.

3. *Učení Sokratovo.*

Sokrates nenapsal sice sám *nic*, ale o učení jeho dovídáme se hlavně *z Paměti Xenofontových a ze spisů Platonových*.

Sokratovo zkoumání směřovalo po výtce k otázkám, které se týkají *mravného blaha lidského*. Tím stal se Sokrates *zakladatelem ethiky*.¹⁾

Dle něho *ctnost je vědění* (ἀρετή ἐστιν ἐπιστήμη), jest *jedna a učebná*. Nikdo není *dobrovolně zlý* (οὐδείς ἐκὼν πονηρός), nýbrž jen *z nevědomosti*; neboť, poněvadž *dobro* dle Sokratova mínění jest tolik jako *užitečno* a poněvadž *každý* dbá svého prospěchu, nelze mysliti, že by někdo chtěl něco jiného, než co považuje za dobro. Aby tedy lidé konali ctnost, k tomu jest jen třeba, aby *věděli*, co dobro jest. *Sebepoznání* (γνώσι σεαυτόν) jest tedy cestou k dokonalosti.

Obsah mravouky Sokratovy byl velmi šlechetný a čistý. Žádalt

¹⁾ Známa jsou v té příčině slova Ciceronova nahoře (str. 78. pozn. 1.) citovaná.

po jednotlivci, aby se stal nezávislým, utužuje a mírně se v potřebách i žádostech,
v obcování s jinými aby jevil poctivost a účinnou blahovůli, zvláště aby si vážil přátelství,
po státu dobré zřízení pro obecné blaho.

Uznáváje *důležitost státu*, považoval za svou povinnost účastniti se státního života, vzdělával státu řádné občany i úředníky a žádal *nepodmíněné poslušnosti k zákonům*, již sám osvědčoval až do smrti. Poněvadž pak jen *vědění* činí lidi způsobilými správně jednati, mají býti jen *znalci* vládnoucími státníky. Obsazovati úřady volbou nebo losem jest převráceno a záhubno vládě lidu.

K nejdůležitějším povinnostem Sokrates počítá povinnost *k bohům*. *Ve všemmíru* je vše — nejmenší i největší — zařízeno ku prospěchu člověka. Takové zřízení všehomíra může pocházeti toliko od dobroty a moudrosti *rozumu* (*νοῦς*), který sídlí ve světě tak, jako duše v lidském těle. Ten pečuje o svět a *zvláště o člověka* rozličnými způsoby *věšteg*.

4. *Methoda*. Poněvadž Sokrates neměl už předem *soustavy* ethických zásad, pokoušel se teprva *rozmluvou* (*διαλέγεσθαι*) s přáteli stanoviti určité *pojmy* na poli ethickém.¹⁾ K tomu užívá jednak *ironie* (*εἰρωνεία*), která záleží v tom, že se dává nejprve od protivníka poučovati, a když protivník větu svou určitě vyslovil, rozmluvou dokáže, že protivník neměl pravdy, jednak *indukční metody* (*ἐπαγωγή*, *inductio*), jež vycházejíc od příkladů z obyčejného života, nebo z vět všeobecně uznaných, vede od zvláštního k všeobecnému.²⁾

¹⁾ To dosvědčuje Xenofon v Pamětech I, 1. 16: *αὐτὸς δὲ περὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἀεὶ διελέγετο, σιοπῶν, τί εὖσεβές, τί ἀσεβές· τί καλόν, τί αἰσχρόν· τί δίκαιον, τί ἄδικον· τί σωφροσύνη, τί μανία· τί ἀνδρεία, τί δειλία· τί πόλις, τί πολιτικός· τί ἀρχὴ ἀνθρώπων, τί ἀρχικὸς ἀνθρώπων, καὶ περὶ τῶν ἄλλων, ἃ τοὺς μὲν εἰδότας ἠγεῖτο καλοὺς κἀγαθοὺς εἶναι, τοὺς δ' ἀγνοοῦντας ἀνδραποδώδεις ἂν δικαίως κεκλησθῆναι.*

²⁾ Příkladem Sokratovy indukce stůj zde místo z Xen. Pam. III, 3. 9. *ἐκεῖνο μὲν δὴπου οἶσθα, ὅτι ἐν παντὶ πράγματι οἱ ἀνθρωποὶ τούτοις μάλιστα ἐθέλουσι πείθεσθαι, οὗς ἂν ἠγῶνται βελτίστους εἶναι καὶ γὰρ ἐν νόσῳ δὲν ἂν ἠγῶνται ἰατρικώτατον εἶναι, τούτῳ μάλιστα πείθονται, καὶ ἐν πλοίῳ οἱ πλέοντες δὲν ἂν κυβερνητικώτατον, καὶ ἐν γεωργίᾳ δὲν ἂν γεωργικώτατον.*

Právem tedy Aristoteles přičítá Sokratovi zásluhu, že je tvůrcem *indukce* a *definice*.¹⁾

5. V pochybných případech Sokrates řídil se jakýmsi *taktem mravním*; toto *vnitřní přesvědčení* bez vědomých důvodů bylo *δαιμόνιον*, »zvláštní to jakýsi hlas, který, kdykoli se ozval, vždy odvracel ho od toho, co činiti chtěl, nikdy však k ničemu ho nepobádal.²⁾

§ 38. Žáci Sokratovi.

Žáci Sokratovi (οἱ Σωκρατικοί) rozšířili učení jeho po celé Helladě. Někteří z nich založili i zvláštní školy, z nichž mimo Platonovu (*akademickou*) čtyři jsou nejdůležitější:

1. **Skola megarská**, kterou založil oddaný přítel Sokratův Eukleides z Megary, vypěstovala *eristiku*. Eleatský pojem *jsoucna* ztotožnila se Sokratovým pojmem *dobra*.

2. **Škola eleisko-eretrijská** byla založena *Faidonem*. Ten pocházel ze vznešené rodiny v Elidě, byl však zajat od Spartanů ve válce a prodán za otroka do Athen. Sokrates seznámiv se s ním, zprostředkoval jeho vysvobození, a jak se zdá, oblíbil si jej, začež Faidon byl mu vroucně oddán. Po smrti Sokratově založil v Elidě školu, kterou *Menedemos* přenesl později do svého rodiště *Eretrie*.

Směrem svým *shodovala* se celkem se *školou megarskou*.

3. **Škola kynická** dostala své jméno od gymnasia *Κυνόσαργες*, kde učil zakladatel její *Antisthenes* (Ἀντισθένης) z Athen. Dle něho *jen ctnost jest dobro*, jen špatnost *zlo*, vše ostatní je *prý lhostejno* (ἀδιάφορον); člověk právě ctnostný nezná *žádostí* ani *potřeb*.

¹⁾ Arist. Metaf. XIII, 4: δύο γὰρ ἐστίν, ἃ τις ἂν ἀποδοίη Σωκράτει δικαίως, τοὺς τ' ἐπακτικοὺς λόγους καὶ τὸ ὀρίζεσθαι καθόλου.

²⁾ Platon Apol. 19. ἐμοὶ δὲ τοῦτ' ἐστὶν ἐκ παιδὸς ἀρξάμενον (t. j. θεῖόν τι καὶ δαιμόνιον) φωνή τις γιγνομένη, ἣ διαν γένηται, αἰεὶ ἀποτρέπει με τοῦτο, ὃ ἂν μέλλω, πράττειν. προτρέπει δὲ οὐποτε.

Pověstným žákem Antisthenovým jest *Diogenes* ze Sinopy, který pro své výstřednosti byl zván *Σωκράτης μαινόμενος*. Pro výstřednosti filosofů těch lid odvozoval jméno kyniků od *κύνων* a přezdíval jim psů.

4. Škola kyrenejská nebo *hedonická* byla založena *Aristippem z Kyreny*, jenž většinu svého života putoval po Řecku; v Athenách obcoval se Sokratem, potom zase žil na dvoře staršího a mladšího Dionysia, kde se setkal s Platonem, až na sklonku života v rodišti školu založil.

Dle něho jest *jediné dobro a jediný účel života rozkoš* (*ἡδονή*). Člověk má vésti život takový, aby užil co nejvíc a užívatí mohl co nejdéle. Na místo Sokratova eudaimonismu nastupuje hedonismus. Učí však i *Aristippos*, že jenom *vzdělání ducha* činí člověka schopným *nejvyšší rozkoše*. Rozkoš samu způsobuje *mírný pohyb* (*λεία κίνησις*), kdežto pohyb náhlý a mocný (*τραχεῖα κ.*) působí bolest (*πόνος*). Nehybnost působí lhostejnost (*ἀηδονία καὶ ἀπονία*). Jako kynikové chtěli uhájiti samostatnost resignací, tak hedonikové rozumným ovládním (*φρόνησις*) a mírněním se v rozkoši.

§ 39. Platon.

I. Život Platonův.

1. *Doba vzdělávání se.* Platon narodil se roku 427¹⁾ v Athenách z rodiny velmi vznešené a prožil tam též své mládí cviče se v hudbě (k čemu patřila i poesie), gymnastice i malířství, a jsa povzbuzován ke všemu krásnému a šlechtnému vrstevníky svými jako Sofoklem, Euripidem, Aristofanem, Menandrem, Thukydidem, Xenofontem, Praxitelem, Feidiou a Polykleitem. Z počátku pudilo ho přirozené nadání a bujná fantasie k básnictví; zvláště obíbil si básnictví dramatické.

Epicharmos a Sofron byli i později jeho oblíbenou četbou. Také sám skládal dithyramby a tragedie; několik krásných epigramů i nám se dochovalo.

¹⁾ Téhož roku Gorgias přišel do Athén.

Jsa dvacetiletým jinochem seznámil se se Sokratem, jenž ho svým způsobem vyučovacím a badacím tak okouznil, že od té doby upustil od básnictví a věnoval se úplně filosofii. Žákem Sokratovým zůstal po *osm let* (407—399) až do smrti mistrovy.

2 *Cesty.*

Po smrti Sokratově Platon boje se, že i přívrženci Sokratovi budou pronásledováni, opustil Atheny a odebral se nejprve do *Megar*, kde se shromáždil okolo Eukleida kruh stejně smýšlejících. Odtud vydal se na cesty po *Kyreně* a *Egyptě*.

Důležitější však pro život Platonův jsou *tři cesty*, které podnikl *na Sicilii a do Italie*.

Prvou cestu tam podnikl z *Athen*, když mu bylo asi 40 let, tedy okolo r. 388 v *posledních dobách korinthske války*. Na Sicilii byl uveden svým ctitelem Dionem ke dvoru Dionysia staršího v Syrakusách, ale upřímnou svobodomyšlností brzy tak na sebe tyrana popudil, že byl vydán spartskému vyslanci (byliť *Atheňané* a *Sparťané* tehdy v nepřátelském poměru) a málem by byl býval prodán na *Aigině* za otroka. Už na prvé této cestě mnoho obcoval s Pythagorejci.

Druhou cestu sicilskou podnikl po smrti Dionysia staršího (367) opět na podnět Dionův, doufaje, že získá Dionysia mladšího své filosofii a politickým ideálům. Ale když mladý král Diona vypudil, i Platon ušel do Athen.

Nicméně *ještě jednou* dal se Platon *po sedmi letech* pohnouti pozváním Dionysiovým, aby navštívil Sicilii (360). Ale tehdy pořídil ještě méně. Neboť nejen že nesmířil Diona s panovníkem, ale i sám upadl v nebezpečení života, jsa podezříván u krále, a unikl jen prostřednictvím Pythagorejců, zvláště Archyta, do Athen.

3. *Založení školy.* Hned, jak se vrátil z první cesty na Sicilii, Platon *založil školu* r. 387 (Mír Antalkidův!), vyvoliv k tomu místo asi 20 minut od města na severozápad vzdálené, kde bylo uprostřed platanových a olivových sadů gymnasium, jež se nazývalo po heroovi Akademovi (*Ἀκαδημος*) Akademie (*Ἀκαδημία*). Vedle něho Platon koupil si zahradu,

kde jsa neženat trávil všecek život svůj, spisuje a obcuje s vyvolenými žáky. Tam také zemřel u věku 80 let r. 347.

II. Spisy Platonovy.¹⁾

Pod jménem Platonovým zachovalo se *42 spisů, 13 dopisů a definice (ὄροι)*. Ale i ze spisů i z dopisů jsou mnohé podvrženy. *Co do zevnější formy spisy Platonovy jsou vesměs (mimo apologii) dialogy (rozmluvy), z nichž jest skoro ve všech Sokrates předním mluvčím. Veškerý rozmluvy vynikají neobyčejnou lahodou mluvy a uhlazeností slohu attického, názorným líčením scenerie, jemnou kresbou povah, bystrým vývojem pojmů i živostí hovoru.*

Spisy Platonovy možno rozdělit ve tři skupiny.

1. Menší dialogy v duchu Sokratově. Sem náležejí hlavně spisy, jež se týkají tragického osudu Sokratova.

a) Ἀπολογία jest obrana Sokrata proti obžalobě Anyta Lykona a Meleta. Řeč celá dělí se na tři části:

A. Na vlastní řeč obrannou před soudci, která směřuje

1. proti dřívějším žalobníkům,
2. proti Meletovi,
3. proti lidu.

B. Řeč o výměře trestu.

C. Oslovení soudců, když Sokrates byl odsouzen.

b) Κρίτων, rozmluva Sokratova s přítelem Kritonem ve vězení o tom, proč Sokrates tak tvrdošijně zdráhá se uprchnouti. *Krásná je personifikace mluvčích zákonů.*

c) Εὐθύφρων obsahuje rozmluvu Sokratovu s Euthyfronem o pojmu zbožnosti (ὄσιον καὶ εὐσεβές).

d) Λύσις jedná o přátelství (περὶ φιλίας).

e) Χαρμίδης ἢ περὶ σωφροσύνης (rozvážnost, opatrnost) obsahuje nejvyšší definici tu, že σωφρονεῖν záleží na vědění a jest spojeno se sebepoznáním (γνώθι σεαυτόν).

f) Λάχης ἢ περὶ ἀνδρείας.

¹⁾ Saska přeložil »Platonovu Obranu Sokrata« (Bibl. klass. seš. 15), Kosina Gorgia (tamž 21, 22), Jan Desolda Faidona (tamž 27, 28), Protagoru, Euthyfrona (41, 42), Frt. Velišský Lacheta, Kritona (33) a Hostinu (47, 48), T. Snětivý Euthydema (Progr. gymn. v Pelhřimově 1902). — Fr. Krsek a Schulz vydali Platonovy spisy: Obranu, Kritona a Lacheta s úvodem a poznámkami.

2) περὶ
3) περὶ
4) περὶ
ὄσιον

2. Větší dialogy, ve kterých Platon neobmezuje se učení Sokratovým, nýbrž podává již *i výsledky svého přemýšlení*. Z nich jsou nejdůležitější tyto:

a) *Ποργίας* jedná o rhetorice a vysvětluje poměr mravného a příjemného. *ἢ περὶ ρητορικῆς*

b) *Πρωταγόρας* vyniká skvělou scenerií a jemnou ironií, kterou Platon stíhá nadutost sofistů vůbec a Protagory zvláště. *Thematem* tohoto dialogu je *otázka, je-li ctnost učebna čili nic.* *ἢ 60*

c) *Φαῖδρος* patří mezi nejkrásnější díla Platonova. Sokrates a jeho blouznivý žák *Faidros* sedíce pod vysokým platanem u potůčku *Ilissa* (*Ἰλισσός*) rozmlouvají o *erotu*. Sokrates vykládá, že je *ἔρως touha po původním krásnu a po světě idejí.* *ἢ περὶ καλοῦ*

d) *Φαίδων ἢ περὶ ψυχῆς* je dialog, v němž *Faidon* vypravuje jako očitý svědek o tom, *kterak Sokrates strávil poslední den svého života*. Při tom Sokrates vede důkazy o *nesmrtelnosti duše*.

Hostina e) *Συμπόσιον* je nejpůvabnější a nejumělečtější dílo Platonovo. *Hostiny*, kterou dává *Agathon*, po prvé zvítěziv tragediemi (416), účastní se mimo jiné i *Faidros*, lékař *Eryximachos*, básník *Aristofanes* a Sokrates. *Thematem* stolních řečí je *ἔρως*. Nejhlubší řečí je Sokratova, v níž se *ἔρως* vyhlašuje *za touhu po nesmrtelnosti*. Ke konci řeči Sokratovy vrazí do síně *Alkibiades* jsa napilý s jinými *hodovníky* a má nadšenou *chvalořeč na Sokrata*. Když už ostatní buď odešli neb usnuli, rozmlouvají vespolek *Agathon*, *Aristofanes* a Sokrates o *dramatickém básnictví*. Když pak konečně oba první usnuli, Sokrates odešel ráno do *Lykeia*, umyl se, celý den tam strávil a teprve večer na odpočinek se odebral.

3. **Soustavné** (konstruktivní) spisy, v nichž Platon podává své *vlastní učení filosofické pozitivně*. *Mimický živel* a *umělecký rámec* zde ustupují v pozadí; ve spisech o *politice* a o *fysice* i *dialog* ustupuje do pozadí, jsa *zastiňován detšími přednáškami*. Sem patří zvláště spisy *tři*:

a) *Πολιτεία* (Stát) o 10 knihách; v nich se ukazuje, jak by stát dostal nejlépe svému úkolu, *vychovávati občany ke ctnosti a tím k blahobytu (εὐδαιμονία)*. Svůj *ideál státu* Platon popisuje velmi podrobně a právě ty podrobnosti jsou pří-

činou, že stát takový není možný — jest to vznešená *utopie*.

b) *Τίμαιος* obsahuje nauku o povstání, o stvoření světové a lidské duše stvořitelem, o hmotě a vlastnostech těles, o organismu člověka a harmonii duše i těla.

c) *Νόμοι* ve 12 knihách je poslední dílo Platonovo, jež zůstalo nedokončeno. V něm Platon odřiká se státu ideálního, jež vylíčil v *Politeii*, a *přizpůsobuje své myšlenky skutečnosti*. Cicero napodobil poměr obou spisů Platonových tím, že po dialogu *de republica* napsal později *Leges*.

II. Učení Platonovo¹⁾ zahrnujíc v sobě nejdůležitější soustavy starých filosofů, zakládá se na *idejích*. Platon totiž znamenal, že, ačkoli *podoba věcí vezdejších* (na př. stromu), jest *podrobena neustálé proměně*, přece v duši lidské trvají *jisté stálé, neměnnivé pojmy* (*νοήματα*). Proto prý musejí též býti jakési věčné, neproměnlivé a vždy stejné *bytnosti* (*οὐσίαι*) nebo *pravzory* (*παράδειγματα*), k nimž se pojem odnáší tak, jako představa k jednotlivému předmětu. Tyto věčné, neproměnlivé a tedy dokonalé pravzory Platon nazývá idejemi, tak že *ideje* jest mu *předmětem pojmu*, kdežto zjevy věcí, jak je pojmáme svými smysly, jsou jen nedokonalými jejich obrazy (*εἰδωλα*). *Ideje jsou to, co skutečně jest a trvá* (*τὰ ὄντα*), z nich pochodí všechny pojmy *krásna, dobra a pravdy*, a člověk si je osvojuje *vnitřní činností duševní*, ode všeho smyslného odvrácenou, t. j. *rozumným myšlením*. Proto je mu *dialektika* (= logika), jež vede k poznání idejí vůbec a konečně k poznání nejvyšší ideje dobra, též *nejvyšší vědou*.

Duše lidské, dříve než byly spojeny s tělem lidským, byly *v dokonalejším stavu*, ježto, nejsouce mateny tělesností, *bezprostředně* tyto ideje věcí postřehovaly; sloučivše se však s tělem smrtelným, pozbyly sice po čas nejútlejšího dětství jasného vědomí oněch idejí, ale znenáhla si je přece mohou *zpomínáním* (*ἀνάμνησις*) vybaviti. Tak pronikají opět k poznání idejí vůbec, zvláště pak *ideje surchované*, která je pů-

¹⁾ J. Schulz, Platonova Obrana Sokrata a Kriton. Str. IX. Viz také Krskův Úvod k Platonovu Kritonu str. 6, a Drtinův Myšlenkový vývoj str. 77—87.

jeo byně

*Platon
otrok
Pythagor*

vodem všelikých věcí, totiž k poznání ideje božstva nebo božského rozumu ($\delta \nu\omicron\upsilon\varsigma$), který ducha lidského osvěcuje a veškeren smyslný svět ($\kappa\omicron\varsigma\mu\omicron\varsigma$) pořádá a řídí. Tato pak prapříčina všech věcí jest zároveň ideje dobra nebo dobro samo ($\alpha\upsilon\tau\omicron \tau\omicron \acute{\alpha}\gamma\alpha\theta\omicron\nu$). Připodobiti se k ideji dobra nebo k božstvu jest nejvyšším cílem mravní snahy lidské.

§ 40. Aristoteles (384—322).¹⁾

1. *Ἀριστοτέλης* narodil se (jako Demosthenes!) r. 384 v městečku thracké Chalkidiky, Stageře (*Στάγειρα*). Otec jeho i předkové byli lékaři. Od svého 18. roku byl po 20 let (367—347) až do smrti Platonovy žákem mistrovým. Měl ovšem už za té doby mínění samostatná, jež však nerušila přátelského poměru mezi mistrem a žákem ani později. Památná jsou slova Aristotelova, jež pronáší v Ethice Nikomachově (I, 4), polemizuje proti idejím Platonovým: *ἀμφοῖν (t. j. ἀληθείας καὶ Πλάτωνος) ὄντιον φίλοιν ὄσιον προτιμᾶν τὴν ἀλήθειαν*. Po smrti Platonově dlel v Mysii u přítele Hermeia, tyrana v Atarnu. R. 343 byl povolán k třináctiletému Alexandrovi, aby jej vychovával. I byl *po tři léta* vychovatelem Alexandra Velikého. Když se Alexandros ujal vlády sám (335), Aristoteles odebral se do Athen a založil školu v *Lykeiu* (*Λύκειον*), kde učil 12 let. Dílem rozmlouval se žáky, procházeje se stinnými stromořadími (*περίπατοι*, odkud stoupenci jeho zvaní *οἱ περιπατητικοί*), dílem seděl míval delší výklady pro širší kruhy vědy chtivého občerstva. Po smrti Alexandrově (323) obžalován byv od strany protimakedonské *z bezbožnosti* (*ἀσεβείας*), uprchl do Chalkidy (*Χαλκίς*), nechtě prý poskytnouti Atheňanům příležitosti, aby se podruhé na filosofii prohřešili. Tam zemřel téhož roku, co Demosthenes a Hypereides, r. 322 neduhem žaludkovým.

2. *Spisy Aristotelovy*. Aristoteles jest *největší a nejvíce* všestranný *učnec a filosof nejen své doby, nýbrž celého starověku*. Jeho *spisy* tvoří jakousi *encyklopaedii veškerého vědění*

¹⁾ O Aristotelovi a jeho filosofii viz článek Jos. Durdíka v Otově Naučném Slovníku a Drtinův Myslenkový vývoj na str. 87—96.

tehdejší doby. Byly to dílem *spisy populární ve formě dialogické* (jsou vesměs ztraceny), dílem *soustavné nástiny určitých oborů vědeckých*, v nichž přihlíží se jen k věci, nikoli (jako u Platona) ke stilistické uměleckosti. **Veškerý spisy Aristotelovy** zachované lze rozdělit na *čtvero skupin: spisy logické, metafysické, přírodovědecké a ethické*.

a) *Logické spisy* bývaly později zahrnovány pod společným titulem "Ὀργανον, t. j. klíč ke správnému myšlení a vědeckému badání.¹⁾ Aristoteles je *otcem vědecké logiky*. Dle Kantova výroku logika neučinila od doby Aristotelovy ani kroku vpřed a nemohla ho učinit už zpět. Co Sokrates a Platon znali o indukci a definici, Aristoteles sloučil v *soustavný, vědecký celek* a přidal svou původní theorii o *úsudku* (syllogistiku).

b) *Metafysické*²⁾ spisy zaujmají svým obsahem nejdůležitější místo mezi filosofickými spisy. Aristoteles sám nazývá vědu o *všeobecných počátcích* (principích) *skutečnosti* první filosofii (πρώτη φιλοσοφία).

c) *Spisy fyzické*. Aristoteles uznává se za prvního přestitele *zoologie* i *fysiologie*, a vděčné potomstvo dalo mu název »pater zoologiae«. Aristoteles zkoumal ústrojnost zvířat a zjevy životní, hlavně pak orgány pohlavní a vývoj vůbec; mnohá pozorování Aristotelova byla teprve v nových dobách potvrzena. Sem patří i spis *περὶ ψυχῆς*,³⁾ poněvadž Aristoteles považuje duši nejen za sídlo mohutnosti myslící, nýbrž i za sídlo *čiti, žádosti a pohybu*.

d) *Spisy ethické*. Pro mravouku (ἠθικὴ φιλοσοφία) jsou spisem základním *Ἠθικὰ Νικομάχεια* v 10 knihách,⁴⁾ jež vydal po smrti Aristotelově syn jeho Nikomachos. Pokračováním a užitím *ethických předpisů na obec a stát* jsou

¹⁾ Zachovalo se jich 6, z nichž *Κατηγορίαι* přeloženy do češtiny od Vřfátka.

²⁾ Slovo *Μεταφυσικά* není ještě u Aristotela; pochází od starověkého uspořádání spisů Aristotelových, v němž spisy o *πρώτη φιλοσοφία* byly zařaděny po fyzických (*μετὰ τὰ φυσικά*).

³⁾ Česky přeložil P. J. Vychodil: O duši. V Brně 1885.

⁴⁾ Česky přeložil též Vychodil: Aristotelova Ethika Nikomachova. V Brně 1891.

rozpravu Πολιτικά¹⁾ a velikolepý svod Πολιτεῖαι, v němž byly popsány ústavy přes půldruha sta obcí řeckých. Nedávno objevena z něho na egyptských papyrech rozsáhlá část: Ἀθηναίων πολιτεία.²⁾

Sem lze zařaditi také spisek velice důležitý: Περὶ ποιητικῆς³⁾ o dvou knihách, z nichž se zachovala jen kniha první jednájící o epickém básnictví a hlavně o tragedii. Druhá kniha ztracená pojednávala o komedii. V knize nám zachované Aristoteles v krátkých větách stanoví hlavní zákony tragického umění, ukazuje podivuhodné porozumění umělecké a opíraje se o rozsáhlou známost básnické literatury řecké.

¹⁾ Přeložil a vysvětlivkami opatřil P. Vychodil. V Praze.

²⁾ Přeložil Jos. Pražák: Aristotelova Ústava Athenská. (V bibl. klass. řec. a řím. vyd. Akademií.)

³⁾ Krásný tento spisek přeložil P. J. Vychodil: Aristotelova kniha o básnictví. 2. vyd. V Brně 1892.

DRUHÝ ODDÍL.

Poklassická doba hellenismu.

§ 41. Hellenismus.

Porážkou u Chaironeie (338) vzala za své *svoboda a samostatnost řeckých států*. Výboji Alexandra Velikého *rozšířila se sice kultura řecká po říších, jichž Alexandr dobyl, ale duševní síly samotného národa řeckého byly podlomeny*. Mimo *básnictví bukolické, novou komedii a filosofii* nejeví se nikde duch *originální, nýbrž jen napodobování vzorů starých*. Mimo to jeví se snaha poklady klassické literatury *sbíratí a vykládati*.

Rozšíření *společné kultury, která se zve hellenismem, po všech třech dílech světa* usnadňuje se *novým nářečím, jež se za té doby vyvinulo a jehož užívají tehdejší prosaikové* na pořád — *κοινή διάλεκτος* (mluva obecná).

Dle *hlavních sídel hellenistické literatury* dělí se celá tato druhá doba na *tři věky*:

A. Na *věk alexandrijský*. (Od r. 323 př. Kr. až do r. 20 př. Kr.) Hlavním sídlem literatury jest *Alexandrie*. Jsou to Ptolemaiovici (*Πτολεμαῖοι*), již zvláště za III. století literaturu všemožně podporovali, jednak *sbírajíce staré památky* a ukládajíce je do *dvou* nově založených knihoven, jednak na svůj náklad *vydržujíce celé řady učenců* v tak zvaném *Museu* (*Μουσεῖον — ἡ ἐν μουσεῖῳ σίτησις*).

S Alexandrií závodilo *od konce třetího století Pergamon*, hlavní město říše *Attaloviců*. I ti založili bohatou knihovnu a štědře podporovali snahy učenců i umělců. Ale i Atheny

zůstávaly dále sídlem studií zvláště filosofických, a mimo vlastní Helladu byly to zvláště Antiochie, Pella, Rhodos, Tarsos a na počátku této doby ostrov Kos (*Κῶς*), kde se horlivě pěstovaly vědy a umění.

B. Na věk římský od *Augusta do Konstantina*. (Od r. 30 př. Kr. až do r. 330 po Kr.)

Ač Řekové Římanům podlehli, přece zvítězila *duševní kultura* nad fysickou mocí, čili dle slov Horatiových:

*Graecia capta ferum victorem cepit et artes
intulit agresti Latio.*

Převaha Řeků v duševní příčině ukázala se za doby republikánské hlavně *vydatným vlivem* řecké literatury na římskou. Naproti tomu za doby císařské dobyli i řečtí učitelé, grammatikové a filosofové stálého vlivu v Římě. *Hojné podpory*, jichž se učencům dostávalo od císařů římských, a *hojné pomůcky*, jež se časem v Římě nahromadily, učinily *Řím střediskem duševního života*.

C. Na věk římský od Konstantina po Justiniána. (330 až 565 po Kr.)

Když císař Konstantin (324—337) přeložil sídlo z Říma do *Cařihradu* (330) a přestoupil *ke křesťanství*, stalo se opět nové sídelní město (*καινή Ῥώμη*) sídlem umění a věd. Hellenismus znenáhla odumíral, a křesťanské názory draly se do literatury.

A. Věk alexandrijský.

§ 42. Epické a lyrické básnictví.

Doba, ve které opravdová národní samostatnost zanikla a živý pramen básnické tvořivosti vyschl, přála básníkům, kteří většinou nevynikali tak *původností* jako spíš *učeností*. Nicméně i tato doba vykazuje se několika znamenitými básníky. Neboť dosud působili geniální tvůrcové nové komedie, *Menandros* a *Filemon* a právě za této doby tvořil *Theokritos* své idylly. Mimo komedii a idyllu pěstovány básně *didaktické*, pěkné sice, ale bez onoho plamenného vzletu básnického, který jediný dodává básním těm životnosti a úchvatnosti. Většina básníků obmezo-

vala se na *básně malého rozsahu*. A tu dařilo se zvláště líčení individuálního života duševního a půvabné předvádění nežných, sentimentálních a vášnivých citů v *epigramu* a v *elegii*, která pěstována jsouc dle vzoru *Mimnermova*, vynikala půvabem a něhou, jak o tom svědčí napodobené elegie římských básníků Propertia, Ovidia a Tibulla. Také *básnická posláni, písňe svatební, žalozpěvy a chvalozpěvy* na příznivce královské, *romantická vypravování milostných dobrodružství, mimiamby*, realistické to obrázky ze života nižších stavů, byly tehdy ve veliké oblibě. Vůbec *erotický motiv* stal se tehdy *po prvé* důležitým živlem v literatuře básnické a zůstal jím od těch časů v básnictví všech národů a časů.

Z *epických a lyrických básníků* této doby vynikli nejvíce :

1. *Kallimachos* (*Καλλίμαχος*) žil ve *druhé polovici třetího století*. Byl správcem knihovny alexandrijské, učencem a básníkem. Vynikl v *elegii a epigramu*. Satirickou jeho báseň *Ἴβις*, v níž tupil soka Apollonia, napodobil Ovidius.¹⁾

2. *Aratos* (*Ἄρατος*), vrstevník Kallimachův, pěstoval *didaktické básně*, z nichž nejslavnější *Φαινόμενα* (Zjevy nebeské) se zachovaly. Dodatek básně jedná o známkách počasí a má nyní titul *Διοσημεΐαι*. Báseň tu za mlada přeložil Cicero.²⁾

3. *Apollonios Rhodský* (260—188 př. Kr., *Ἀπολλώνιος*) meškal jednak v Alexandrii, jednak na Rhodu. Byl sokem Kallimachovým. Z jeho básní epických zachovala se nejlepší *Ἀργοναυτικά* o *čtyřech zpěvích*, jednající o výpravě Argonautů do Kolchidy.

4. *Nikandros z Kolofonu* žil okolo r. 150 př. Kr. Byl grammatikem, básníkem a lékařem. Pěstoval *mythologické a didaktické epos*. Jeho hlavní díla *Ἐτεροιούμενα* (Proměny), jež Ovidiovi byla vzorem, a *Γεωργικά*, jež prý Vergilius napodobil, se ztratila. Zachovaly se básně *Θηριακά* (o prostředcích proti uštknutí jedovatých zvířat) a *Ἀλεξιφάρμακα* (o prostředcích proti otrávení jídlem).

5. *Parthenios* (*Παρθένιος*) byl prostředníkem vzdělanosti alexandrijské a římské. Za mithridatské války (r. 72)

¹⁾ Srv. i Ovidia Am. 1, 15, 13: Battiades (= Kall., jenž pocházel z rodu Batta, zakladatele Kyreny) semper toto cantabitur orbe: quamvis ingenio non valet, arte valet.

²⁾ Ov. tamtéž v. 16: cum sole et luna semper Aratus erit.

přišel jako zajatec do Říma. Byv propuštěn vyučoval. Žákem jeho byl i Vergilius. Psal hlavně *elegie a erotická vypravování*. S oblibou líčil nešťastnou lásku. Dochovala se Ἐρωτικά παθήματα v próse, sbírka to vypravování o nešťastné lásce, kterou Parthenios sestavil z básníků a historiků pro svého přítele, římského elegika Cornelia Galla k praktickému užití.

6. *Anthologia Graeca Palatina* je svod řeckých epigramů o 15 knihách. Sestavil jej okolo r. 900 po Kr. Konstantinos Kefalas, protopop (πρωτοπαπᾶς) císařského dvora cařihradského, použiv starších sbírek toho druhu. Meleagros, kynik a skladatel epigramů, byl prý první, který okolo r. 80 př. Kr. sebral nejlepší epigramy jak své tak cizí ve sbírku στίφανος zvanou; po něm učinil tak Filíppos, Agathias a jiní. Všechny těchto sbírek použil Kefalas. Kratší anthologii svodu Kefalova pořídil mnich Planudes ve 14. století. Obě sbírky se nám dochovaly.

§ 43. Idylla. Mimiamby.

1. *Theokritos* (Θεόκριτος) ze Syrakus žil ve 3. stol. př. Kr. Hleděl si získati přízeň tehdejších mocných vládců Hierona a Ptolemaia Filadelfa (285—247), na jehož dvoře v Alexandrii po nějakou dobu meškal. Také na Kou dlel delší dobu. Je tvůrcem a mistrem bukolické poesie, jejíž původ sluší hledati v prostonárodních písních sicilských. V idyllách Theokritových nevystupují toliko skotáci (βουκόλοι), nýbrž i kozáci (αἰπόλοι), ano i jiné prosté osoby, jako ženci a rybáři. Všechny ty osoby mluví, jednají a cítí právě tak jako ve skutečném životě. Proto jsou idylly Theokritovy tak přirozené, živé a plné dramatického života. Z básní Theokritových zachoval se výbor 31 básní, k nimž sluší přičísti z anthologie 25 epigramů a σύριγξ, to jest báseň v podobě pastýřské píšťaly.¹⁾

2. *Bion* (Βίων) ze Smyrny byl vrstevník a napodobovatel Theokritův. Žil též nějakou dobu na Sicilii a byv otráven zemřel ještě před Theokritem. Od něho zachoval se Ἐπιτάφιος Ἀδώνιδος a 17 menších básní.

¹⁾ Edvard Štolovský přeložil idyllu prvou, třetí a patnáctou (Progr. gymn. v Domažlicích 1903), Jos. Král Kyklopa (Hrubý-Vaňorný, Výbor z lit. řec. a řím. str. 164 n.).

3. *Moschos* (*Μόσχος*) ze Syrakus žil ve 2. století př. Kr. Mimo maličkosti zachovaly se pod jeho jménem dvě delší básně.

4. *Herondas* (*Ἡρόνδᾶς*), vrstevník Theokritův, skládal realistické obrázky z měšťanského života na Kou. Kdežto jiní skladatelé mimů jako Sofron (str. 40) užívali prósy, Herondas prvý psal ve verších a to v choliambech Hipponaktových (str. 17). Odtud název básní Herondových *μῦμιαιβοι*. Teprva nedávno nalezeno na egyptských papyrech *sedm* mimiambů celých, osmý téměř úplný.¹⁾

§ 44. Dějepisectví.

I za této doby bylo dějepisectví pěstováno velmi čile. Ale z velikého počtu děl dějepisných zachovalo se toliko Polybiovo a to ne zúplna. Nejlepší dějepisci této doby jsou:

1. *Timaios* (*Τίμαιος*) z Tauromenia na Sicilii ztrávil prý 50 let v Athenách jsa vyhnanecem. Teprva k stáru vrátil se domů a zemřel tam u věku 96 let ok. r. 250. Proslul obšírnými *dějiny sicilskými* (*ιστορίαι*), které sáhaly od nejstarších dob až do r. 264 př. Kr. Neobmezovaly se však pouze na Sicilii, nýbrž obsahovaly také dějiny Italie a Karthaginy, ano v hojných episodách líčily poměry veškerého Řecka. Timaios užíval hojných pramenů, které shromáždil, pečlivě a kriticky. Poněvadž své předchůdce často ze lži vinil a tyrany i krále přísně posuzoval, vzbudil odpor u jiných dějepisců.

2. *Filochoros* žil za Diadochů, jsa věštcem a pozorovatelem obětí v Athenách. Usmrcen byl r. 261. Jest nejznamenitější z tak zvaných *Athidopisců*. Ve druhé polovici IV. století vyskytli se totiž hojní historikové, kteří obrali si za cíl badání svého dějiny a zřízení jednotlivých míst a krajin. Ta dějepisná díla, která líčila pověsti, dějiny, literaturu a topografii Attiky a Athen, nazývala se *Ἀτθίδες*. Filochoros sepsal mimo hojně monografie Attiky se týkající *dějiny Attiky* od nejstarších dob do r. 261 př. Kr. Prosté vypravování chronologicky dle králů a archontů uspořádané opíralo se o svědomité a důkladné badání. Bohužel i z tohoto díla zachovaly se pouze zlomky.

3. *Berosos* (*Βηρωσός*), kněz Belův v Babyloně, napsal ok. r. 280 př. Kr. *dějiny Chaldejské* (*Χαλδαιικά*) od nejstarších dob

¹⁾ Herondovy Mimiambly přeložil Jan L. Čapek (Bibl. klass. řeč. a římských. Čes. Akademie 1904).

do Dareia. Spolehlivost jeho dokazují právě v nové době klínové nápisy. Poněvadž z něho hojně čerpali spisovatelé křesťanští i židovští, známe obsah jeho díla dosti podrobně.

4. *Manetho* (Μανεθώ), egyptský velekněz za obou prvních Ptolemaioviců, napsal *dějiny Egyptské* (Αιγυπτιακά). Poněvadž se zakládaly na původních zprávách a ne na vypravování cizím, jako dílo Herodotovo, byly velmi důležité. Líčily pak mythický pravěk a dějiny 31 dynastií až po Alexandra.

5. *Polybios* (Πολύβιος) pocházel z Megalopole. Jsa vynikajícím *státníkem* a *vojevůdcem* přišel r. 166 s tisícem achajských rukojmí do Říma a zůstal tam 17 let. Spřáteliv se s L. Aemiliem Paulem a Scipionem Aemilianem, stal se obdivovatelem a přívržencem Římanů. Po achajské válce odvrátil mnoho zla od vlasti a vydatně přispěl k tomu, že se jeho rodáci usmířili s římskou nadvládou.

Polybios napsal *všeobecné dějiny* (Ἱστορίαι) ve čtyřiceti knihách, v nichž ukázal, jak všechny části tehdy známého světa dostaly se pod vládu římskou. *Úplně zachovalo* se nám pouze *prvých pět knih*. Jsou velmi důležitým pramenem dějin a starozitností římských.

6. *Apollodoros* z Athen, proslulý grammatik a filolog, který působil později v Pergamu a věnoval »tamějším králům« svou populárně psanou »Kroniku« (Χρονικά) v jambických trimetrech, jednal o dějinách 1040 let, t. j. od dobytí Troje r. 1184 do r. 144 př. Kr., kdy kniha také vyšla. Byla to důkladná a obsažná kniha příruční, ve které si spisovatel bedlivě všiml i dějin kulturních a literárních. Do latiny přeložil ji Cornelius Nepos. Mimo četné jiné spisy literárního obsahu Apollodoros sepsal i velikolepý spis *Περὶ θεῶν* ve 24 knihách, ve kterém rozvíjel své stoické názory o povaze mythu.

Pod jeho jménem zachovala se z části snůška mythů o původu bohů a heroů nazvaná *Βιβλιοθήκη*, která však najisto pochází z doby císařské.

§ 45. Filosofie.

Počet filosofů byl za této doby *veliký*, *vliv filosofie na duševní život ohromný*. Za dob, kdy víra v bohy pozbyla všeho základu, filosofie stala se náboženstvím vzdělanců. *Hlavním sídlem filosofů* byly *Atheny*. *Čtyři školy* nejvíce se rozmohly.

1. Peripatetikové.

Peripatetikové (οἱ περιπατητικοί) dostali jméno své od *tinných stromořadí* (περίπατοι), jimiž procházejí se Aristo-

teles učil. Stoupenci Aristotelovi věnovali se nejvíce buď vědám, zvláště přírodním, buď populárnímu zpracování ethiky. Nástupcem Aristotelovým byl *Theofrastos* (Θεόφραστος), jenž vynikl zvláště v *botanice*. Mimo spisy botanické zachovaly se nám od něho *Χαρακτῆρες*, krátké povahopisy,¹⁾ jež staly se proto důležitými, že je Theofrastos, přítel Menandrův nenakreslil dle života, nýbrž dle nové komedie.

2. Stoikové

Zakladatelem této školy je *Zenon* (Ζήνων) z města Kitia (*Κίτιον*) na Kypru. Založil kolem r. 300 v Athenách školu filosofickou, jež dle pestrého sloupoví (*Στοὰ ποικίλη*) na severní straně athenského náměstí nazvána byla *stoickou*. Největší zásluhy o *vývoj a ucelení soustavy má Chrysippos* (*Χρύσιππος*).

Učení stoické připíná se k učení kynickému (viz. str. 84). Nejvyšší zásadou jeho jest *žítí přirozeně* (*ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν*, *naturae convenienter vivere*). Jen *ctnost* (t. j. život přírodě přiměřený) je dobrem, špatnost zlem, vše ostatní je *lhostejno* (*ἀδιάφορον*). Ani ve ctnosti ani ve zlu není *stupňových rozdílů* (*ἴσα τὰ ἀμαρτήματα*). Poněvadž pak ctnost není možna bez poznání, musí *býti ctnostný i moudrým*. *Moudrý* jest *ideálem vši dokonalosti* a jedině blažený, *nemoudrý* (*φᾶυλος*) *ideálem vši špatnosti*.²⁾

3. Epikurovci (*οἱ Ἐπικουρείοι*).

Epikuros (Ἐπίκουρος od r. 341—270), vrstevník Zenonův, založil též školu v Athenách. Sloučil *hedonické názory Aristippovy s atomismem Demokritovým* v samostatnou sou-

¹⁾ Vlček Jan, Povahopisy Theofrastovy. V Praze 1839.

²⁾ Ideál stoického mudrce líčí Horatius v Sat. II. 7, 83. — Stoické učení o mudrci shrnuje Horatius (ovšem ironicky) takto:

Ad summam, sapiens uno minor est Iove, dives,
Liber, honoratus, pulcher, rex denique regum,
Praecipue sanus, nisi cum pituita molestast.

(Epist. I. 1, 106—108.)

stavu. V *ethice* považuje jako Aristippos *blaženost* ($\mu\alpha\kappa\alpha\rho\iota\omega\varsigma$ $\zeta\eta\eta\nu$) *za statek nejvyšší*. Nejvyšší rozkoš jest *klid duševní* ($\acute{\alpha}\tau\alpha\rho\alpha\acute{\xi}\iota\alpha$), jehož podmínkou je *ctnost*. Tato je *rozumné poznání*, jak člověk má žít, aby rozkoš a slast převyšovala strasti. Nejvyšší blaženost má tedy *mudřec*; jest nezávislý na světě zevnějším. *Aestetický požitek* je Epikurovi *požitkem nejvyšším*.¹⁾

4. Akademikové.

Akademikové jsou stoupenci Platonovi. Dle směrů společnosti té rozeznáváme akademii *starou, střední a novou*. *Karneades* (Καρνεάδης) stal se zakladatelem střední akademie. Roku 155 př. Kr. byl v Římě s poselstvím. Tvrdil, že *není vědění*, nýbrž *že jsou jen stupně pravděpodobnosti* (probabilismus).

§ 46. Grammatika.

Grammatika za této doby obsahovala vlastně všechny vědomosti o starověku. Grammatik byl tehdy tolik, jako *filolog* i *kritik*. Nejslavnějšími zástupci grammatických studií byli:

1. *Zenodotos* (Ζηνόδοτος) z Efesu byl prvním knihovníkem a grammatikem alexandrijským. Kriticky vydal Homera.

2. *Eratosthenes* (Ἐρατοσθένης 275—194) byl z učenců tehdejších nejvíce mnohostranným a nejznamenitějším. Směrodatným byl v zeměpise (Γεωγραφικά), ale i matematikem a kritikem byl znamenitým. Hlavně se obíral starou komedií ($\text{Περὶ ἀρχαίας κωμωδίας}$).

3. *Aristofanes z Byantia* na Hellespontu byl žákem Zenodotovým i Kallimachovým a knihovníkem († ok. r. 185 př. Kr.). Studie jeho platily řeči, literatuře a textové kritice. Nejvíce obíral se básníky a mezi nimi zvláště Homerem, jehož básně vydal.

4. *Aristarchos* (Ἀρίσταρχος), slavný žák a nástupce Aristofanův, pocházel ze Samothraky, ale prožil život svůj téměř

¹⁾ Podrobně soustavu epikurskou vylíčil Drtina v Myšlenkovém vývoji str. 98—103.

celý v Alexandrii. Mužný věk jeho spadá do let 180—150 př. Kr. Mistrně pěstoval textovou kritiku. Vydal texty různých básníků, hlavně Homerovy básně a kritické komentáře (*ὁπομνήματα*).

B. Věk římský od Augusta do Konstantina.

§ 47. Dějepisci.

1. *Diodoros* (*Διόδωρος*) ze Sicilie (proto *ὁ Σικελιώτης*) žil za *Caesara i Augusta v Římě* a podnikal odtud badatelské cesty. Složil *dějiny všeobecné* o čtyřiceti knihách od počátku světa až do Caesarových bojů v Gallii. Dílo jeho vhodně zove se *Βιβλιοθήκη*, poněvadž obsahuje výtahy ze všemožných historických děl.

2. *Dionysios* z Halikarnassu, rhetor a dějepisec, žil dlouhá léta v Římě za Augusta. Napsal *římské dějiny* od prvopočátků až do punských válek (266), podáváje takto doplněk k dílu Polybiovu. Dílo své nazval *Ῥωμαϊκὴ ἀρχαιολογία* (*antiquitates Romanae*). Ze 20 knih zbyly knihy 1—11, kterou se končí dějiny decemvirů. Z rhetorických jeho spisů je nejlepší *Περὶ συνθέσεως ὀνομάτων* (*de compositione verborum*).

3. *Iosefos* (*Ἰώσηφος*), později Flavius Iosephus jmenovaný, pocházel ze vzácného židovského rodu kněžského. Účastnil se *povstání židovského*, dostal se do zajetí, ale byl propuštěn od Vespasiana, jehož přízeň si získal tím, že mu věštil císařskou korunu. Byl očitým svědkem vzetí Jerusalema (70), meškaje v Titově táboře. Později žil za císařů Vespasiana, Tita a Domitiana v Římě, spisuje dějiny. Máme od něho dvě zajímavá díla:

Περὶ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πολέμου o sedmi knihách, v nichž vypravuje o tom, co sám zažil.¹⁾

Ἰουδαϊκὴ ἀρχαιολογία o dvaceti knihách vypravuje dějiny židovské od stvoření světa až po Nerona. Pamětihodné

¹⁾ Vorličný Pav. (Aquilinas): Flavia Josefa o válce židovské knihy sedméry v českou řeč z latinské přeloženy od Pavla Aquilina Hradeckého. V Prostějově 1553. (Nové vydání v Levoči 1805.) Jen *obsahem* k Josefovi náleží: *Historia židovská* od Václava Plácela z Elbinku. V Praze 1595 a 1610. (Grimův Výbor str. 85 a 157.)

je tam místo o Ježíši (XVIII, 3), jež jest nejstarším svědectvím o zakladateli křesťanského náboženství.

4. *Arrianos* (Ἀρριανός) z Nikomedie v Bithynii napodobil spisy svými i životem Xenofonta. Jako Xenofon zbožňoval Sokrata, tak Arrianos ctil filosofa Epikteta, jako Xenofon neoddal se filosofické spekulaci, nýbrž dal se na činnost praktickou, tak i Arrianos vstoupil v praktickou službu státní, zastává za Hadriana a Antonína Pia vysoké úřady. Spisovatelská činnost jeho je tak rozmanitá, jako Xenofontova; nejznamenitější však spis jeho je Ἀνάβασις Ἀλεξάνδρου v sedmi knihách. Nejen titulem a počtem knih, ale i *lehkým a vkusným slohem* Arrianos napodobil Xenofonta. Dílo to obsahuje úplné dějiny Alexandrovy od té doby, co na trůn nastoupil, až po jeho smrt.

5. *Dion*, úplným jménem *Cassius Dio Cocceianus* (ok. 150—235 po Kr.) je nejznamenitější historik doby císařské. Přišel do Říma r. 180, zastával po 30 let nejvyšší úřady státní. Teprva churavost přiměla ho k tomu, že složiv hodnosti uchýlil se do svého rodiště, Nikaie Bithynské. Po mnoholeté svědomité přípravě odhodlal se napsati *Římské dějiny*. Tato Ῥωμαϊκὴ ἱστορία obsahovala v 80 knihách dějiny Římské od příchodu Aeneova do r. 229 po Kr. Z tohoto velikolepého a důkladného díla dochovalo se jen 25 knh (36.—60.), které obsahují dějiny od r. 68 př. Kr. do 47 po Kr. Pro dobu úpadku římské republiky a pro začátky doby císařské Dion je bohatým pramenem prvního řádu.

§ 48. Zeměpisectví

bylo za této doby s utěšenými výsledky pěstováno.

1. *Strabon* z Amaseie, města Pontského, žil za Augusta a Tiberia. Mnoho cestoval a své zkušenosti i výsledky dlouholetých studií uložil do zeměpisného díla o 17 knihách, zvaného Γεωγραφικά. Dílo to je pro nás velice důležité, poněvadž je to jediný popisný zeměpis řecký, který se nám dochoval.

2. *Ptolemaios* (Πτολεμαῖος ὁ Κλαύδιος) z Alexandrie žil za II. století po Kr. Patří k nejslavnějším učencům staro-

věku Spisy jeho týkající se hvězdářství a zeměpisu zachovaly se. Z nich jsou nejdůležitější:

a) *Γεωγραφικὴ ὑφήγησις* je celkem mathematický zeměpis.

b) *Μεγάλη σύνταξις τῆς ἀστρονομίας* byla v IX. stol. přeložena do arabštiny a cituje se od té doby obyčejně arabským názvem »almagest«. Obsahuje vylíčení a odůvodnění světové soustavy po původci Ptolemajovskou nazvané. Spočívá na domněnce, že veškerá tělesa nebeská pohybují se v kruzích okolo země, která má sama podobu koule, stojí ve středu nebeské koule.

3. *Pausanias* (*Παυσανίας ὁ Περιηγητής* ok. r. 150 po Kr.) označuje sám krajinu maloasijskou na Sipylu za svou vlast. Mnoho cestoval zvláště po Řecku a sepsal *Průvodce po Helladě* (*Περιήγησις τῆς Ἑλλάδος*) v 10 knihách. Poněvadž bedlivě popisuje umělecké památky, je pro archaeologii a mythologii velmi důležitý, ač není dosti spolehlivý. Nespolehlivost a také neúplnost jeho zpráv pochází od toho, že psal periegesi až po svém návratu domů do Asie, nedrže se toho, co sám, třeba jen zběžně, viděl, jako spíše toho, co vyčetl z příručních knih mythologických a periegetických.

§ 49. Filosofie.

Filosofové této doby nestarali se tak o to, co jest, ale badali spíše o tom, co býti má, pěstující tak *praktickou filosofii*. Mezi moralisty doby císařské nejvíce vynikli:

1. *Epiktetos* z Herapole ve Frygii narodil se okolo r. 50 po Kr. U věku 15 let stal se otrokem; ale byv propuštěn působil nejprve v Římě, od r. 94 v Nikopoli epirské, vyučuje stoické mravouce a shromažďuje kolem sebe zástupy nadšených ctitelů. Zemřel okolo r. 130. Nepsal nic jako Sokrates, ale žák jeho *Flavios Arrianos* (viz str. 102.), poslouchaje ho, činil si zápisky a vydal je po smrti mistrově, shrnuv je ve dva spisy: *Διατριβαί* (Rozpravy) v 8 knihách, z nichž se 4 zachovaly, a *Ἐγχειρίδιον* (Rukověť),¹⁾ která obsahuje stručná a úsečná naučení mravná.

¹⁾ Stoika Epikteta Rukověť mravních naučení, přel. Fr. Drtina (Otázky a názory, J. Laichter 1901).

2. *Markus Aurelius*, císař římský (161—180), byl horlivým ctitelem Epiktetovým. Za svého panování napsal »Zápisky« (*Tὰ εἰς ἑαυτόν*) ve 12 knihách, které obsahují sbírku úvah a průpovědí a svědčí o výborných zásadách spisovatelových.¹⁾

3. *Plutarchos* (ok. r. 50—120 po Kr.) narodil se v Chaironeii. Byl několikráte v Římě, ale trvale sídlil ve skromném svém rodišti, shromažďuje kolem sebe jinochy a vyučuje je zvláště mravní filosofii. Zásluhy jeho byly uznány samými císaři Traianem a Hadrianem: byl vyznamenán hodností konsulskou a správci Achaie nařízeno, aby se řídil ve správě provincie jeho radami.

Plutarchos patří k *nejvzdělanějším, nejpłodnějším a cti nejhodnějším spisovatelům* doby císařské. Byl nadšeným přívržencem učení Platonova. *Ale všechna snaha jeho nesla se hlavně k mravnímu zdokonalení* svých spoluobčanů. K tomu cíli nesou se všechny spisy jeho, které se dle obsahu rozdělují na dvě sbírky:

a) Na *pojednání obsahu* hlavně *filosoficko-literárního*, která shrnují se pode jménem *'Ηθικά* nebo *Moralia*,²⁾ a

b) na srovnávací *životopisy* *Βίοι παράλληλοι* zvané,³⁾ kterých se nám dochovalo 46 (2 × 23). V nich jsou vždy Řek a Říman vedle postaveni a potom přirovnávání, na př. Theseus a Romulus, Lykurgos a Numa, Alkibiades a Marcus Coriolanus, Demosthenes a Cicero.

§ 50. Sofistové.

Obnovené studium attických řečníků vedlo za Augusta zvláště v Malé Asii k rozkvětu řecké výmluvnosti, který dosáhl vrcholu ve II. století za Hadriana, Antonína a Aurelia (117—180). Jako kdysi Gorgias vystupovali i nyní mužové jednak jako učitelé

¹⁾ Český překlad od Fr. Šíra v Jičíně 1842, ukázky nového překladu od K. Steinhauera v Progr. gymn. v Čáslavi 1892.

²⁾ Z nich přeložil G. Šuran stati: »Jak má jinoch čísti básníky?« v Progr. gymn. v Roudnici 1896 a »O výchově hochů« v Progr. gymn. na Kr. Vinohradech 1902 a 1903.

³⁾ Alois Vaníček přeložil některé životopisy a vydal v Bibl. klassiků.

rhetoriky, pěstující řeči cvičné, jednak jako slavnostní řečníci. Nešlo jim tedy o poučení posluchačstva, nýbrž o uchvácení jeho krásnými řečmi a duchaplnými obraty. Ale pod skvostnou formou tajila se nedověcnost obsahu, nedostatek exaktního vědění a vnitřní prázdnota, která dokořán otevírala dvěře nekritičnosti a pověře. Mužové ti nazývali se *sofisty*. Z velikého počtu jich vynikli nejvíce:

1. *Dion Zlatouústý* (*Χρυσόστομος*) narodil se okolo r. 50 po Kr. v Pruse v Bithynii. Těšil se obzvláštní přízni císařů Nervy a Traiana. Žil dlouhá léta v Římě, ale za prvých let vlády Traianovy vrátil se do Prusy a odtamtud procházel města maloasijská a egyptská, všude přednášeje. Dion patří ještě k těm sofistům, kteří spojovali umění řeči se studiem filosofie. Aspoň v jeho řečech, kterých se 80 zachovalo, je studium stoické filosofie patrné.

2. *Aelius Aristides* (*Ἄλιος Ἀριστείδης* okolo r. 117—185) mnoho cestoval, provozuje své umění. Vlastní sláva jeho spočívala za starověku na řečech, ze kterých se nám 55 dochovalo. Nás v nich zaráží prázdnota a bezobsažnost, zamotanost period a nejasnost výrazu.

3. *Claudius Aelianus* (*Αἰλιανός*) z konce II. století, narodil se v Praeneste, ale naučil se řecky tak, že spisoval pouze řecky. Zachovaly se od něho důležité spisy dva:

a) *Περὶ ζῴων ιδιότητος* (*de natura animalium*), který obsahuje rozmanitá vypravování ze života zvířat, a

b) *Ποικίλη ἱστορία* (*varia historia*), která je téměř cele věnována dějinám lidí.

4. *Athenaios* (*Ἀθηναῖος*) z Naukratidy (v Egyptě) žil, jsa grammatikem a sofistou, ve druhé polovici II. století v Alexandrii a v Římě. Byl muž velmi sečtělý. Vědomosti své uložil do »Hostiny sofistů« (*Δειπνοσοφισταί*) o 15 knihách. Kniha je pro nás náramně důležitá proto, že obsahuje ohromné množství zajímavých zpráv starověkých o dějinách, literatuře, starožitnostech, umění a jiných věcech.

5. *Julius Pollux* (*Πολυδεύκης*) taktéž z Naukratidy byl učitelem sofistiky v Athenách. Mimo mnoho jiných spisů napsal důležité pro nás *Ὀνομαστικόν* v 10 knihách. Je to slovník dle kategorií uspořádaný; ale ani jednotlivé oddíly nejsou sestaveny dle abecedy. Pro zprávy literární je nejzajímavější *kniha čtvrtá* jednající o vědách a uměních, o divadle, maskách a hudebních nástrojích.

6. *Lukianos* (*Λουκιανός*) ze Samosaty (v Syrii u Eufratu) daleko vynikl nad sofisty, jichž slabé stránky bezohledně odkrývá a směšnými činí.

Narodil se asi r. 125 po Kr., pocházeje z chudé rodiny.

Začal se učit sochařem, ale utekl mistrovi a věnoval se *rhetorice*. Po způsobu tehdejších rhetorů *konal rozsáhlé cesty* po říši, všude přednášaje. Na dlouhou dobu usadil se v Athenách a oddal se spisovatelství, ale sestárnuv opět putoval po městech, až se mu dostalo výnosného *úřadu v Egyptě*, kde také zemřel.

Pod jeho jménem zachovalo se 82 spisů v próse, z nichž je mnoho podvržených, dva dramatické žerty ve verších a 53 elegantních epigramů v anthologii. Ze spisů prosaických jsou některé deklamace, jeden satirický román (*Λοβκιος ἢ ὄνος*), některé jsou provedeny ve formě dopisů, z největší části však jsou to dialogy.

Lukianos je nejduchaplnější a formálně nejohravnější spisovatel doby císařské. Mistrné ovládnutí attické mluvy, bezvadný sloh, plastické líčení, ohromná sečtelost a bystrý úsudek druzí se k znamenitému obsahu. Znaje se výborně v rhetorice a filosofii, stíhá výsměvem a satirou tehdejší rhetory, sofisty a filosofy, ale také nechutné stránky grammatiků a směšné výjevy tehdejšího života vůbec, zvláště pověrčivost, příživnictví a pochlebenství. Ale pod vším tím výsměvem tají se vysoký mravní účel. Pro tyto vynikající vlastnosti Lukianos našel hojně čtenářů v starověku a množství obdivovatelů a ctitelů i v nové době mezi filology, básníky a umělci.¹⁾

C. Věk římský od Konstantina do Justiniana.

§ 51. Epické básnictví.

Za této doby opět se probudila tvůrčí síla básnická a vydala několik vzácných děl básnických. Zvláště *mythologické epos* bylo zdárně pěstováno. Ze mnoha básníků epických vynikají tito tři nejvíce:

1. *Quintus Smyrnaeus* (*Κόιντος Συμωναῖος*) žil asi koncem IV. století. Za mlada pásal prý, tak vypravuje sám, ovce u chrámu Artemidina, ale dříve ještě než mu vous vypučel, stal se z chu-

¹⁾ Ukázku z jeho *Lodi* nebo *žádosti* v českém překladě Jana Nejedlého viz v Truhlářově Výboru z literatury české na str. 26. Za doby střední překládali z Lukiana Mikuláš Konáč z Hodíštkova, Oldřich Velenský z Mnichova i Adam z Veleslavína. Na počátku nynějšího století překládali z něho Jos. Jungmann, Jan Nejedlý, G. L. Ziegler, Dom. Kinský, Frt. Šír a j. Překlady uveřejňovány nejvíce v »Hlasateli« a v »Prvotínách pěkných umění«. Samostatný výbor vydal Ignác Hájek: *Některé spisy Luciana*. V Praze 1832. — Václav Petřík: *Lukianův Rybář* (v Progr. gymn. v Slaném 1901).

dého pastýře básníkem. Napsal epos ve 14 knihách: *Τὰ μετ' Ὀμηρον*. Báseň ta měla nahraditi zastaralá tehdy díla epického cyklu. Vyniká názorným líčením, prostým vypravováním a krásnými srovnáními.

2. *Nonnos* (*Νόννος*) z Panopole v Egyptě žil na začátku V. stol. Z jeho života víme jen tolik, že přestoupil v pozdějším věku ke křesťanství. Pouštěje úplně uzdu své orientální fantasii vytvořil básně plné ohně a tvůrčí síly. Zachovaly se od něho básně dvě:

a) *Διονυσιακά* ve 48 zpěvích líčí fantastické tažení boha Dionysa proti Indii. Je to dílo velmi pestré, ve kterém našly místo skoro všechny proměny básníků alexandrijských, tak že živě upomíná »Proměny« Ovidiovy, nezachovávajíc jejich vnitřní jednoty.

b) *Metafrase evangelia sv. Jana* (*Μεταβολή τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου*) v hexametrech drží se věrně originalu.

3. *Musaios* (*Μουσαῖος*) žil po Nonnovi a patřil k jeho škole. Vynikl půvabným epylliem *Τὰ κατ' Ἡρώ και Λέανδρον* nazvaným o 340 verších.¹⁾ Krásná báj, půvabná řeč, živý cit a duchaplný tón činí tuto báseň nejpůvabnějším zjevem tehdejší literatury.

Obsah: Mladistvá, půvabná kněžka Artemidina Hero sídlila ve vysoké věži na břehu mořském u Sestu. Při hlučné slavnosti Adonidově poznala krásného jinocha Leandra z maloasijského města Abyda. Oba vzplanuli vzájemnou láskou. Jinoch, chtě milenku svou ušetřiti pomluv, plul každé noci přes Hellespont k ní, jež mu vždy na cestu lampu rozežhla. Na začátku však zimy zachvátila jej bouře, statný plavec umdlel ve vlnobití, a když vichřice rozsvícenou lampu shasila, pozbyl směru a utonul. V hrozných starostech Hero čeká svého miláčka po celou noc. Když však druhého dne ráno spatří na úpatí věže rozbitou mrtvolu jeho, vrhne se s věže k němu, aby i ve smrti s ním spojena zůstala.

§ 52. Řecký román.

Román starověký poskytoval obecnstvu náhradu za *milostné zápletky a dobrodružství nové komedie*. Proto také nazývají se romány řecky *λόγοι ἐρωτικοί* a spisovatelé jejich *ἐρωτικοί*. *Zárodky románu* lze pozorovati již u *některých dějepisců činů Alexandrových*. Největší však oblibě román těšil se od druhého do čtvrtého století po Kristu. Nejlepšími spisovateli románů byli:

¹⁾ Přeložili Jan Vondráček (v Praze, 1858) a Frant. Sušil v Anthol. z Ovidia atd. str. 121—130 (1861).

1. *Iamblichos* (Ἰάμβλιχος) ze Syrie ve II. století po Kr. napsal román *Βαβυλωνιακά*. Obsahoval zázračné osudy, jež zažilo dvě milenců od krále babylonského pronásledovaných.

2. *Heiiodoros* (Ἡλιόδωρος), biskup ve Trikke (Triikka), asi ve IV. století napsal za mládí román *Αἰθιοπικά* opět o dvou milencích, kteří po mnohých nebezpečných dobrodružstvích za sebe se dostanou.

3. *Longos* (Λόγγος) jest spisovatelem proslulého románu *pastýřského Δόφνις καὶ Χλόη* ve čtyřech knihách. Kdy žil spisovatel, nevíme; narodil se však na Lesbu, jenž je i dějištěm jeho románu. Líčí osudy dvou odložených dětí, jež od pastýřů přijaty byvše poznají konečně, že jsou děti bohatých rodičů z Mytileny. Venkov si však tak oblíbily, že se tam vrátí, aby tam slavily svatbu a šťastně trávil život.¹⁾

4. Do starší doby (okolo r. 200 př. K.) spadá známá *historie o Alexandru Velikém* (Ἀλεξάνδρου πράξεις), jež jest plna báchovek. Spisovatel osoboval si autoritu Kallisthena Olynthského (nar. 365 př. Kr.), sestřence Aristotelova, jenž Alexandra do Asie provázal, ale popudiv jej proti sobě, byl odpraven. Ten popsal mimo jiné řečnickým slohem *výpravu Alexandrovu do Asie* ve spise *Ἑλληνικά*. Podvržená skladba, jež vznikla za doby Ptolemaioviců, cituje se nyní pod jménem *Pseudokallisthenes*. Došla takové obliby, že byla *dvakrát* přeložena do latiny, z níž byla na sklonku čtrnáctého století přeložena do češtiny.²⁾

§ 53. Mladší sofistika.

Sofistika století druhého byla na nějakou dobu zatlačena do pozadí filosofickými studii *novoplatoniků*. Ale ve IV. století ožila zas a dosáhla ve východní říši, zvláště v Athenách, Antiochii a v Cařihradě velikého rozkvětu. Učitelé této tak zvané

¹⁾ Román Longův byl zvláště v době renaissance mnoho čten. Vydatně působil na švýcarského básníka Gessnera, z něhož překládal zase do češtiny romány a idylly Jan Nejedlý, přední pěstitel směru idyllistického v české literatuře.

²⁾ Viz Pelikánův Výbor z literatury České². Doba stará. Str. 179

mladší sofistiky jednak konali krasořečnické přednášky v prostorných síních pro mládež i dospělé, jednak velebili za slavnostních příležitostí ctnosti a skutky císařů i místodržitelů v patetických a pochlebných řečech. Všichni, kdo chtěli na dráze státní a soudní vyniknouti, shromažďovali se v síních těch. I proslavení církevní otcové jako Basileios a Gregorios byli za mlada nadšenými přívrženci sofistů. Nade všechny vynikli:

1. *Libanios* (314—400) pocházel ze syrské Antiochie. Otevřel školu nejprve v Cařihradě, potom v pontské Nikomedii a konečně v Antiochii. Těšil se veliké vážnosti u samých císařů Juliana, Valenta a Theodosia. Zachoval se od něho veliký počet *řečnických cvičení, vypravování, charakteristik a popisů uměleckých děl*. O horlivém studiu Demosthena svědčí *životopis Demosthenův a obsahy (ὑποθέσεις) jeho řečí státních*. Trvalou slávu založil si svými *řečmi (λόγοι)*, z nichž se 68 dochovalo. Mimo to pochází od něho 1607 *listů*.

2. *Themistios*, vrstevník Libaniův, pocházel z Paflagonie, živě účastnil se státního života a byl velice oblíben u císařského dvora. Z řečí jeho dosud máme 34.

3. *Julianos Odpadlík* (Ἰουλιανὸς ὁ ἀποστάτης ἢ μέγας) byl nejznamenitějším mužem své doby. Narodil se r. 331 a byl vychován ve víře křesťanské, ale novoplatonští filosofové a rhetor Libanios způsobili v něm převrat. Stav se císařem (361) považoval za svou povinnost zavést starou víru a hellenismus ne násilím, nýbrž rozhodným nadržováním hellenistům. Proto odňal křesťanům školy a úřady. Ale předčasná smrt, která ho zastihla na výpravě proti Peršanům (363), překazila jeho plány.

Ze spisů jeho mnoho se ztratilo. Dosud se zachovalo 8 řečí, satira *Συμπόσιον ἢ Κρόνια* (také *Καίσαρες* zvaná), *Μισητώγων*, ve které básní císař všelicos o sobě a svém mládí vypravuje, a sbírka 84 listů, které svědčí o velikomyslném, pro vše krásné a šlechetné rozníceném duchu císařově.

§. 54. Křesťanští spisovatelé.

I. V prvých třech stoletích našeho letopočtu, dokud bylo křesťanstvu zápasiti o uznání v říši římské, vedle *četných obránců* (apologetů) církve vystupovali na obranu jeho také *učení otcové církevní*, kteří vyučivše se ve školách pohanských, dovedli pohanům čeliti vlastními jejich zbraněmi.

1. *Clemens Alexandrinus* je první z učených otců církevních mezi Řeky. Byl prvotně pohanským filosofem, ale obrátiv se na víru křesťanskou, působil od r. 189 na kate-

chetické školy v Alexandrii. Z jeho hojných spisů dochovalo se též: *Προτρεπτικός λόγος πρὸς Ἕλληνας*, *Παιδαγωγός* vykládající hlavní zásady křesťanské mravouky, a *Στωματεῖς* (Koberce), které dostaly jméno od pestrého obsahu.

2. *Origines* (185—254) je veliký *polyhistor* církve křesťanské. Přednášel v Alexandrii a později v palestinské Caesareii. Ale i v jiných městech účastnil se disputací o otázkách učení a kázně církevní. Od synody Alexandrijské byl exkommunikován (232). Prožil život velmi pohnutý, zemřel mučednickou smrtí v Tyru (254).

Z ohromného počtu jeho spisů (mluví se až o 6000!) učinili výbor (*Φιλοκαλία*) společně Basileios a Gregorios z Nazianzu. Ve výtazích Fotiových a v latinském přepracování Rufinově zachoval se nám spis *περὶ ἀρχῶν* neb o základních poučkách křesťanských, a 8 knih proti platonikovi Celsovi. Autoritou prvního řádu byl Origines ve výkladu bible. Hojné scholie i komentáře k bibli a homilie zachovaly se v originále.

II. Když se křesťanství stalo státním náboženstvím, směr apologetický a bojovný ustoupil snaze vyrovnati se mistrům hellenistické literatury obratností výrazu a dialektiky. Veliké vážnosti těšili se tito mistři křesťanského slova:

1. *Basileios Velký* z Nové Caesareie v Pontu vzdělal se rhetorem doma, v Cařihradě a v Athenách. Zde sešel se s Řehořem Nazianským, se kterým uzavřel přátelství na celý život. Nejdříve vystupoval jako rhetor, ale dav se pokřtiti (357), stal se později arcibiskupem v Caesareii (370—379). Zanechal četné *řeči a listy*. Širší známosti zasluhuje řeč k mládeži, která by nabyla prospěchu z pohanských spisů řeckých (*λόγος πρὸς τοὺς νέους ὅπως ἂν ἐξ Ἑλληνικῶν ὠφελοῖτο λόγων*.¹⁾

2. *Řehoř Nazianský* (*Γρηγόριος*) zvaný *θεολόγος*, vzdělal se v Caesareii, potom v Alexandrii a v Athenách. Od r. 372

¹⁾ Přeložil a vysvětlivkami opatřil Čeněk Vyhnis ve zprávě gymnasia v Příbrami 1887. Ze sv. Jana Zlatouštího překládal Viktorin Kornel ze Všehrd, z něho a z řeči sv. Řehoře a Basilia také Řehoř Hrubý z Jelení. (Grimův Výbor str. 32 a 47).

spravoval biskupství Nazianské. Za Theodosia byl povolán na patriarší stolec v Cařihradě (380), ale brzo jej opustil a oddal se samotářskému životu až do své smrti okolo r. 390. Psal prósou i veršem. Zachovaly se od něho *řeči, listy a básně*.

3. *Jan Zlatouústý* (Ἰωάννης ὁ χρυσοστόμος ok. r. 344 až r. 407) z Antiochie v Syrii byl úchvatným kazatelem. Roku 397 stal se cařihradským patriarchou, ale roku 404 ustoupil straně protivnické a nepřízni císaře Arkadia. Zemřel ve vyhnanství.

Jeho *řeči, kázání a dopisy* dosud se zachovaly. Rhetoricky dokonalá je řeč o hodnostech a obtížích kněžského úřadu (περὶ ἱερωσύνης).

III. Mladá církev záhy našla své *dějepisce*. Prvým dějepisem křesťanství jsou vlastně již »*Skutky apoštolské*« (Πράξεις τῶν ἀποστόλων). Ale *otcem církevního dějepisu* byl považován

Eusebius Pamphili (Εὐσέβιος). Pocházeje z palaestinské Caesarie byl také v rodišti svém ustanoven biskupem (314 až 340). Sepsal objemná díla, která jsouce rázu kompilačního svědčí spíše o pílí spisovatelově, než o jemném úsudku a kritickém studiu pramenů. Z děl jeho jsou nejdůležitější *dvě*:

a) *Χρονικά*, v nichž vypravovány synchronicky všeobecné dějiny od nejstarších dob až do r. 324. Je to dílo velmi důležité, zvláště pro chronologii starověku. Bohužel mimo několik doslovných zlomků nedochovalo se nám dílo to neporušené. Náhradu nám poskytuje *Ἐκλογή χρονογραφίας* Georgia Synkella (800 po Kr.), armenský překlad, syrský výtah a latinské zpracování Jeronymovo.

b) *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία* v 10 knihách obsahuje dějiny církve do r. 325 čili do koncilu nicejského. Pro toto dílo zove se Eusebios Herodotem církevního dějepisu.¹⁾

¹ Do češtiny přeložili dílo to společnou prací na základě *latinského překladu* Daniel Adam z Veleslavína a Jan Kocín z Kocinetu pod titulem: *Historie církevní Eusebia příjmím Pamfila, biskupa Caesarienského v Palaestině, na knihy desatery rozdělená*, (Grimův Výbor 159.)